

T.C.
Kocaeli Üniversitesi * Sosyal Bilimler Enstitüsü

**Dünya ve Türkiye’de Tarımın Finansmanı, T.C. Ziraat Bankası’nın
Türkiye Tarımının Finansmanındaki Rolü**

Yüksek Lisans Tezi

Fatih KANDEMİR

Anabilim Dalı : İktisat
Programı : İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat

Kocaeli, 2010

T.C.
Kocaeli Üniversitesi * Sosyal Bilimler Enstitüsü

**Dünya ve Türkiye’de Tarımın Finansmanı, T.C. Ziraat Bankası’nın
Türkiye Tarımının Finansmanındaki Rolü**

Yüksek Lisans Tezi

FATİH KANDEMİR

Anabilim Dalı : İktisat
Programı : İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat

Danışman: Prof. Dr. YUSUF BAYRAKTUTAN

Kocaeli, 2010

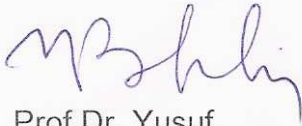
T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DÜNYA VE TÜRKİYE'DE TARIMIN FİNANSMANI, T.C. ZİRAAT BANKASI'NIN
TÜRKİYE TARIMININ FİNANSMANINDAKİ ROLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Fatih KANDEMİR

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarihi ve No: 16/06/2010-2010/16

Prof. Dr. Yusuf
BAYRAKTUTAN

Yrd. Doç. Dr. Bülent
KANTARCI

Yrd. Doç. Dr. Gülten
DURSUN

Kocaeli, 2010

ÖNSÖZ

Kalkınma insanlık tarihinin başlangıcından bu yana zihinleri meşgul eden bir olgudur. Kalkınma ve gelişmenin sağlanabilmesi için hangi kaynakların, nerede ve hangi ölçüde kullanılacağı yöneticiler açısından hayati sorular olmuştur. Üretim imkanları geliştikçe ihtiyaçlar daha komplike bir hal almış ekonomik ilişkiler daha karmaşıklaşmıştır.

Sanayileşme öncesi dönemde en önemli üretim ve servet kaynağı tarım olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte tarım sektörünün ekonomik içindeki payı hızla gerilemeye başlamıştır. Ancak bilgi çağı, tarıma, toplumları doyurmaktan farklı olarak sanayiye hammadde temin etme, istihdam için tampon oluşturma hatta hassas uluslararası dengelere yön verme gibi görevler tevdi etmiştir.

Günümüzde tarım uluslararası anlaşmalarda en fazla tartışılan, ekonomik birliklerde en sıkı denetlenen ve hükümetlerin programlarında üst satırlarda yer alan konu durumundadır.

Kırsal kalkınmasını gerçekleştirememiş olan Türkiye’de tarım halen nüfusun önemli bir kısmının gelir kaynağını oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan olmasa da siyasi açıdan son derece çekici olan kırsal kesim, ekonomi politikalarında önemli yer tutmaktadır.

Gerek tarımsal üretim özellikleri gerekse ülke ekonomisi açısından arz ettiği stratejik önem sebebiyle tarımsal bankacılık pek çok ülkede devlet tarafından sıkı şekilde kontrol edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu kontrolün daha yoğun olduğu görülmektedir. Türkiye de tarımsal bankacılığın devletin kontrolünde olduğu ülkelere biridir.

T.C. Ziraat Bankası’nın 140 yılı aşkın geçmişiyle bankacılık sektörü için arz ettiği önem tarımsal bankacılık için daha da fazladır. Ülke ekonomisiyle birlikte büyüyen bu dev çınarın Türk tarımının finansmandaki rolünü diğer ülke uygulamalarıyla karşılaştırarak daha iyi anlayabileceğimi düşünerek bu çalışmayı hazırlamaya karar verdim.

Çalışmanın hazırlanışı sırasında karşılaşılan başlıca zorluk çoğunlukla teknik yanı ağır basan tarım ile finansman konularının birbirine bağdaştırılması

olmuştur. Ülkemiz özelinde tarımsal bankacılıkla ilgili olan tezlerin büyük kısmının kredi tahsis süreçleri ile ilgili olduğu görülmüş ve pek azının bir finansçı gözüyle hazırlandığı anlaşılmıştır. Yabancı kaynaklarda tarımın finansmanının genellikle kırsal kalkınmayla aynı anlamda kullanıldığı görülmüştür. Karşılaştırılabilir verilerin yazılı kaynaklardan temin edilmesi oldukça güç olmuş ve mecburen internet kaynaklarına başvurulmak durumunda kalınmıştır.

Çalışmalarım sırasında desteğini ve hoşgörüsünü hiçbir zaman benden esirgemeyen Danışman Hocam Sayın Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN'a ve zorlu Müfettişlik mesleğiyle birlikte yürüttüğüm tez çalışmalarım da kahrımı çeken sevgili eşim Pervin'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR	VII
TABLO LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİL LİSTESİ	IX
GİRİŞ.....	X

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM KAVRAMI İLE DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

1.1 Tarım Kavramı	1
1.2 Dünya'da Tarım	3
1.3 Türkiye Tarımının Tarihçesi	5
1.4 Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri	8
1.5 Tarımsal İşletmelerin Finansmanı	13
1.5.1 İşletme Finansmanı	13
1.5.2 Finansal Piyasalar	15
1.5.3 Tarımın Finansmanı.....	17
1.5.3.1 Tarımsal İşletmelerin Özellikleri	18
1.5.3.2 Tarımsal Kesimin Finansman Özellikleri	19
1.5.3.2.1 Tarımsal Üretim Yapısından Kaynaklanan.....	20
1.5.3.2.2 İşletmelerin Küçük ve Dağınık Olmasından Kaynaklanan ...	21
1.5.3.2.3 Kredi Kullanıcısının Kişisel Özelliklerinden Kaynaklanan ...	22
1.6 Tarımsal Finansman Yöntemleri	23
1.6.1 Tarımsal Kredi	24
1.6.7 Tarımın Finansmanında Alternatif Ürünler.....	29
1.6.7.1 Finansal Kiralama	29
1.6.7.2 Factoring	31
1.6.7.3 Tarım Sigortaları	32
1.6.7.4 Tarım İşletmelerinin Finansmanı Açısından Vadeli İşlemler.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA TARIMIN FİNANSMANI

2.1	Almanya'da Tarım Sektörünün Finansmanı	39
2.1.1	Raiffeisen Modeli	40
2.1.2	Landwirtschaftliche Rentenbank (LRB).....	41
2.2	Hollanda'da Tarımsal Finansman.....	42
2.3	A.B.D Tarımsal Kredi Sistemi ve İşleyişi	45
2.4	Japonya Tarımsal Bankacılık ve Kooperatifçilik Sistemi	48
2.5	Fransa'da Tarımsal Bankacılık.....	49
2.6	Gelişmekte Olan Ülke Örnekleri ve Başarılı Uygulamalar	51
2.6.1	Endonezya'da Tarımın Finansmanında BRI	52
2.6.2	Tayland'da Tarımın Finansmanında BAAC.....	53
2.6.3	Malezya'da Tarımın Finansmanında Bank Pertanian	54
2.6.4	Gelişmekte olan Ülkelerde Tarımın Finansmanında Mikrokredi.....	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TARIM İŞLETMELERİNİN FİNANSMANINDA BANKACILIK SEKTÖRÜ

2.7	T.C. Ziraat Bankası	60
2.7.1	T.C. Ziraat Bankası'nın Kısa Tarihçesi	61
2.7.2	Tarımın Finansmanında T.C. Ziraat Bankasının Rolü.....	65
2.7.3	T.C. Ziraat Bankasının Tarımsal Kredi Ürünleri ve Kullanım Süreci74	
2.8	Tarım Kredi Kooperatifleri Aracılığıyla Kullanılan Krediler;	77
2.9	Türkiye'de Finansal Kiralama (Leasing) Yoluyla Tarım İşletmelerinin Finansmanı	82
2.10	Türk Tarım Sektörü ile Finansal Sistemin Entegrasyonunda Yaşanan Sorunlar	82
	SONUÇ.....	91
	KAYNAKÇA	97

ÖZET

Çağlar boyu değişen koşullar insanoğlunun yaşam tarzını ve tüketim kalıplarını etkilemekle birlikte insan doğasının temel ihtiyaçlarını karşılayan tarım her dönem hayati bir ekonomik faaliyet olma özelliğini korumuştur. Teknoloji geliştikçe, tarım, temel işlevi olan gıda maddesi temin etmek dışında bazı imalat dallarına hammadde ve ara mamul üretme işlevini yüklenmiştir. Tarımsal üretimin yapısının değişmesi ve diğer sektörlerle bağlantısının artması, finansman ihtiyaçlarının artmasına sebep olmuştur.

Dünya çapında, gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkeler, iklim, ürün, nüfus ve ekonomik yapılarıyla uyumlu tarımsal politikalar oluşturmakta ve bu politikaları destekleyecek nitelikte finansman sistemleri kurgulama çabası içerisinde. Uygulamada ülkelerin tarımsal üretim desenleri ve gelişmişlik düzeyleriyle uyumlu tarımsal finansman sistemlerine sahip oldukları görülmektedir. Yüksek gelişmişlik düzeyine ulaşmış ülkeler daha özerk, karmaşık ve kooperatifleşmenin ön planda olduğu tarımsal finansman sistemlerine sahip iken gelişmekte olan ülkelerin yoğun biçimde devlet kontrolü altında olan tarımsal finansman sistemleri mevcuttur.

Bu çalışmamızın amacı dünyada, tarımsal finansman sistemi içinde yer alan bankaları incelemek ve bu kapsamda T.C. Ziraat Bankasının Türkiye’de tarımın finansmanı açısından rolünü ortaya koymaktır. Çalışmamızın ilk bölümünde tarım, tarımsal üretim ve tarımsal işletmelerin finansmanı, dünya ve Türkiye Ekonomisinde tarım sektörünün yeri ve tarımsal finansman yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde gelişmiş ve gelişen ülkelerdeki tarım finansmanında etkili olan bankalar tanıtılmış ve üçüncü bölümde ise Türkiye’de tarımsal işletmelerin finansmanında T.C. Ziraat Bankasının rolü anlatılmıştır.

ABSTRACT

Through the ages, changing conditions affect human lifestyles and consumption patterns but agriculture, that meet the basic needs of human nature, has remained as a vital feature of economic activity. As technology advance, agriculture shouldered function of manufacturing raw materials and intermediate goods, beside its basic function of providing food. The change in the structure of agricultural production and increased links with other sectors, has led to increased funding needs.

Worldwide, all developed or developing countries are in an effort to establish agricultural policies in line with their climate, products, population and economic structures and to construct the financing systems to support these policies. In practice, countries have the agricultural finance system compatible with their agricultural production patterns and development level. Developed countries have more autonomous, complex and cooperative agricultural financing system while developing countries have agricultural finance systems that is intensively under state control.

The purpose of this study is to examine the banks in agricultural finance system around the World and T.C. Ziraat Bank's role in financing of agriculture in Turkey. In the first part of our work information is given about agriculture, agricultural production and financing of agricultural enterprises, the importance of the agricultural sector in the World economy and in Turkey and methods of agricultural financing. In the second part banks contributing financing of agriculture in developed and developing countries is introduced and in the third part T.C. Ziraat Bank's role in the financing of agricultural enterprises in Turkey is explained.

KISALTMALAR

A.B.	: Avrupa Birliği
A.B.D.	: Amerika Birleşik Devletleri
B.A.A.C.	: Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives
B.R.I.	: Bank Rakyat Indonesia
C.B.O.T.	: Chicago Board of Trade
C.M.5	: Credit Mutuel 5
D.P.T.	: Devlet Planlama Teşkilatı
E.C.P.	: Euro Commercial Paper
E.M.T.N.	: Euro Medium Term Note
EURO	: Avrupa Birliği Ortak Para Birimi
F.A.O.	: Food and Agriculture Association
F.C.S.	: Farm Credit System
F.İ.D.E.R.	: Finansal Kiralama Derneği
F.S.A.	: Farm Service Agency
G.S.M.H.	: Gayri Safi Milli Hasıla
G.S.Y.İ.H.	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
I.C.A.	: International Cooperation Association
I.F.A.D.	: International Farm Agriculture Development
K.D.V.	: Katma Değer Vergisi
KGF	: Kredi Garanti Fonu
L.R.B.	: Landwirtschaftliche Rentenbank
O.E.C.D.	: Organization of Economic Cooperation and Development
TARSİM	: Tarım Sigortaları Merkezi
T.B.B.	: Türkiye Bankalar Birliği
T.C.M.B.	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
T.L.	: Türk Lirası
T.Ü.F.E.	: Tüketici Fiyat Endeksi
T.Ü.İ.K.	: Türkiye İstatistik Kurumu
T.Y.Y.D.K.	: Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu
U.S.	: United States
U.S.D.	: Amerika Birleşik Devletleri Para Birimi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Dönemler itibarıyla sektörlerin GSYİH içindeki payları (cari fiyatlarla).....	8
Tablo 2. Yerleşim Yerleri İtibarıyla Nüfus.....	9
Tablo 3. Temel İşgücü Göstergeleri (%).....	10
Tablo 4. İstihdamın Sektörel ve Mekansal Dağılımı (%).....	11
Tablo 5. Tarımsal İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Ağırlığı	11
Tablo 6. İhracatın Sektörel Dağılımı.....	12
Tablo 7. İthalatın Sektörel Dağılımı.....	12
Tablo 8. Fon Arz Edenler Açısından Tarımsal Kredilerin Riskleri	23
Tablo 9. Değişik Yörelerdeki Tarım İşletmelerinin Borç Kaynakları	26
Tablo 10. Sektörler İtibarıyla Finansal Kiralama İşlemleri.....	31
Tablo 11. Bazı Bankaların Yılsonu Tarımsal Kredi Bakiyeleri.....	59
Tablo 12. T.C. Ziraat Bankası'nın Yıllar İtibarıyla Çeşitli Bilanço ve Gelir Tablosu Kalemleri .	66
Tablo 13. Yıllar İtibarıyla Bankacılık Sektörü Nakdi Kredileri, Tarımsal Kredileri ve T.C. Ziraat Bankası'nın Payı	72
Tablo 14. Kooperatifler ve Ortak Sayıları (2008)	79
Tablo 15. Tarım Kredi Kooperatifleri Kredileri ve	81
Tablo 16. Türkiye'de Tarım Sektörünün İmzaladığı Leasing Sözleşmeleri	84
Tablo 17. Sektörler ve Yıllar İtibarıyla Finansal Kiralama Alacakları	85
Tablo 18. Ziraat Finansal Kiralama A.Ş. Kiralama Alacaklarının Sektörler İtibarıyla Dağılımı	86
Tablo 19. Finansal Entegrasyon için Tarım Sektöründe Ön Şartları.....	87

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Finansmanı Oluşturan İşlemler	14
Şekil 2. Tarımsal Kredi Kaynakları	25
Şekil 3. Konularına Göre Tarımsal Krediler	27
Şekil 4. Finansal Kiralama Sisteminin Tarım Sektörü İçin Uygulama Alanları	30
Şekil 5. Tarım Sigortalarının Döngüsel Etkileri	35
Şekil 6. Rabobank Uluslararası Örgütlenme Yapısı	44
Şekil 7. Japonya Tarımsal Kooperatif ve Kredi Sistemi.....	49
Şekil 8. Ziraat Bankası'nın Kullandığı Tarımsal Kredilerin Toplam Mevduatına Oranı (%).....	67
Şekil 9. Ziraat Bankası'nın Banka ve Fon Kaynaklı Tarımsal Kredi Bakiyesi (milyon TL).....	68
Şekil 10. Ziraat Bankası'nın Sorunlu Tarımsal Kredi Bakiyesi (%)	69
Şekil 11. Tarımsal Kredilerin Ziraat Bankasının Toplam Aktiflerine Oranı (%)	70
Şekil 12. Tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki payı (%)	70
Şekil 13. Bankaların Tarımsal Kredilerdeki Payları (2009).....	71
Şekil 14. Ziraat Bankası'nca Kullanılan Yatırım ve İşletme Kredilerin Oranları (%)	73

GİRİŞ

İnsanların yaşamlarını sürdürebilmek için üretme, ürettiklerini bölüşme biçimlerini ve bu faaliyetlerden doğan ilişkileri inceleyen ekonomi bilimi, çağlar boyu doğru ürünü, doğru zaman ve yerde üretebilme çabasında olmuştur. Değişen koşullar insanoğlunun üretim imkanlarını, yaşam tarzını ve tüketim kalıplarını etkilemekle birlikte insan doğasının temel ihtiyaçlarını karşılayan tarım her dönem hayati bir ekonomik faaliyet olma özelliğini korumuştur.

Teknoloji geliştikçe, tarım, temel işlevi olan gıda maddesi temin etmek dışında bazı imalat dallarına hammadde ve ara mamul üretme işlevini de yüklenmiştir. Tarımsal üretimin yapısının değişmesi ve diğer sektörlerle bağlantısının artması, finansman ihtiyaçlarının artmasına sebep olmuştur. Dünya çapında, gelişmiş veya gelişmekte olan tüm ülkeler, iklim, ürün, nüfus ve ekonomik yapılarıyla uyumlu tarımsal politikalar oluşturma ve bu politikaları destekleyecek nitelikte finansman sistemleri kurgulama çabası içerisindeyler.

Küreselleşmenin ile birlikte dünya ticareti her alanda olduğu gibi tarım alanında da genişlemiş olup ülkeler kendi üretim maliyetlerinin çok altında fiyatlarla tarımsal ürünleri temin edebilme imkanını kazanmışlardır. Ayrıca tarımsal üretimin artmasına rağmen tarım kesiminin gayrisafi yurtiçi hâsıladan ve istihdamdan aldığı pay her geçen yıl küçülmektedir. Buna rağmen tarımın, taşıdığı stratejik önem nedeniyle geri plana atılması mümkün değildir.

Uygulamada ülkelerin tarımsal üretim desenleri ve gelişmişlik düzeyleriyle uyumlu tarımsal finansman sistemlerine sahip oldukları görülmektedir. Yüksek gelişmişlik düzeyine ulaşmış ülkeler daha özerk, karmaşık ve kooperatifleşmenin ön planda olduğu tarımsal finansman sistemlerine sahip iken gelişmekte olan ülkelerin yoğun biçimde devlet kontrolü altında olan tarımsal finansman sistemleri mevcuttur.

Bu çalışmamızın amacı dünyada, tarımsal finansman sistemi içinde yer alan bankaları incelemek ve bu kapsamda T.C. Ziraat Bankasının Türkiye’de tarımın finansmanı açısından rolünü ortaya koymaktadır.

Tarım finansmanı konusu tarım ve finansman konularını ihtiva etmesi sebebiyle hem teknik bilgiyi hem de ekonomik bilgiyi gerektirmektedir. Çalışmamızda tarımsal üretimle ilgili teknik detaylara girilmeden güncel tarımsal meseleler ve eğilimler üzerinde durulması yeterli görülmüştür. Çalışmamızın ilk bölümünde tarım kavramı açıklanmış ve ekonomik hayat içindeki rolüne değinilmiş, tarımsal üretimin karakteristik özelliklerine değinilmiş, işletme finansmanı hakkında genel bilgi verildikten sonra bu iki kavramın ortak paydası olan tarımsal işletmelerin finansman özellikleri açıklanmış, sonrasında dünya ve Türkiye Ekonomisinde tarım sektörünün yeri hakkında bilgi verilerek ve tarımsal finansman yöntemleri tanıtılmıştır.

İkinci bölümde gelişmiş ve gelişen ülkelerdeki tarım finansmanında etkili olan bankalar tanıtılmış ve üçüncü bölümde ise Türkiye’de tarımsal işletmelerin finansmanında T.C. Ziraat Bankasının rolü anlatılmıştır. Tarıma finansman sağlayan bankalar hakkında literatürde pek fazla kaynak bulunamaması sebebiyle bankaların internet sitelerinde yer alan yıllık faaliyet raporlarından faydalanılmıştır. Faaliyet raporlarında yer alan çok çeşitli bilgilerin içerisinde somut ve karşılaştırılabilir olanlar seçilmiş bu yolla bankaların tarım ve ekonomi içerisinde rolleri daha net şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. T.C. Ziraat Bankasının tarımsal kredi bakiyeleri hakkındaki bilgiler bankanın kurum içi portal sayfasından temin edilmiştir. T.C. Ziraat Bankasının Tarımsal Kredileriyle ilgili bilgiler Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kuruluna ve Türkiye Bankalar Birliğine yapılan raporlamalarda ayrıca belirtilmediğinden dışarıdan erişime kapalı kurum içi portal sitesinden faydalanılmak durumunda kalınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIM KAVRAMI İLE DÜNYA VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

1.1 Tarım Kavramı

İnsanlık tarihinin başlangıcından bu yana farklı dönemlerde farklı ekonomik faaliyetler ön plana çıkmış olsa da tarım her zaman gündemdeki yerini korumuştur. Toplumların gıda ihtiyaçlarını karşılaması, gelişen ülkelerde önemli bir istihdam kaynağı konumunda olması, ayrıca tarımsal sanayiye hammadde sağlaması, tarımsal ürünlerin ihraç edilmesiyle ülkeye döviz kazandırması, gübre, ilaç, makine gibi ürünlerin tüketicisi olması yanında stratejik ve sosyal açılardan da tarım günümüzde büyük önem arz etmektedir.

Dar anlamda tarım; "Arazide ekim, dikim, bakım ve yetiştirme yoluyla bitki, hayvan ve hayvansal ürünler üretilmesi veya bunların üreticileri tarafından işlenip değerlendirilmesi" faaliyetleridir. Geniş anlamda tarım; "Bitkisel ve hayvansal ürünler üretiminin yanında, bu ürünlerin yetiştiricileri tarafından işlenmesi, ormancılık ve balıkçılık faaliyetleri, tarımsal ürünlerin yetiştiricileri tarafından taşınması ve saklanması, mağazalara devredilmeden üreticileri tarafından satılması ile tarım alet ve makinelerinin diğer tarım üreticilerinin üretimle ilgili faaliyetlerinde bir bedel karşılığında kullanıldığını" kapsamaktadır¹. Tarım hakkında daha edebi bir tanımlama ise şu şekilde yapılmaktadır; "Tarım toprak, su ve iklim gibi doğal kaynakları üretken bir yapıya dönüştürme uğraşısıdır". Bu uğraşı, insanoğlunun 10.000 yıl önce toprağa ilk tohumu atması ile başlamıştır. Doğaya müdahale, insanı çevresinde buldukları ile yetinen salt tüketici olmaktan çıkarıp üretici konumuna getirmiştir. İnsan-doğa ilişkilerinde ve sosyo-ekonomik yaşamda çok köklü bir değişimin kapılarını açan bu olay, insanlık tarihinin ilk ekonomik devrimi (Neolitik devrim ya da tarım devrimi) olarak kabul edilmektedir.²

---

¹ Rıdvan Karluk, Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, 11.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım Yayıncılık, 2007, s.175

² Ahmet Şahinöz, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001, s.85

Tarım Sektörü, etkileri giderek belirginleşen iklim değişikliği, kuraklık, işsizlik, açlık ve yoksulluk, enerji fiyatlarındaki artış, yeterli ve güvenilir gıdanın üretimi ve değişen tüketici tercihleri gibi pek çok unsurun tesiri altındadır. Bu da tarımı korunması ve yönlendirilmesi gereken bir sektör haline getirmektedir. Tarımın kendine özgü özelliklerini sıralamak gerekirse:

- Tarım üretimi büyük ölçüde doğal koşulların etkisi altındadır. Teknolojinin ileri düzeyde olduğu ülkelerde bile üreticilerin karşı karşıya kalabilecekleri olumsuzluklara karşı sektör koruma altındadır.
- Tarımsal ürün talebine olan değişime arz gecikmeli olarak tepki verebilmektedir. Tarımsal ürünün arzı bir önceki yılın fiyatının fonksiyonudur.
- Tarımsal üretim hem pazar hem de geçimlik olarak gerçekleştirilir.
- Tarımda sanayinin aksine “Azalan Verim Yasası” geçerlidir. Bu durum tarımda sermaye yoğun üretime bir engeldir.
- Fiziki olarak dağınık bir yapıda üretim gerçekleştiren üreticiler için piyasa koşulları farklılık göstermektedir.³

Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi, tarım, ekonomik hayatın ve kalkınmanın önemli bir unsurudur. Ekonomik yapısıyla uyumlu bir tarım sektörü oluşturamayan ülkelerin iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmeleri mümkün olamamaktadır.⁴ Tarımın iktisadi kalkınmaya katkısı üretim, piyasa ve üretim faktörleri olarak üç kaynak altında ele alınabilir:

Üretim Katkısı: Diğer sektörlerle oranla tarım sektörünün gelir artış hızı daha düşüktür. Özellikle gelişen ekonomilerde tarımda geleneksel yöntemlerin kullanılması ve ölçüğe göre azalan getirinin söz konusu olması tarımın GSMH içindeki payının oransal olarak azalmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bunun yanında ilaçtan deterjana pek çok sanayi ürününe hammadde sağlayan tarım sektörü sanayileşme önemli bir görev

³ Havva Tunç, Türk Sanayi Ve Ekonomisinin 2002 Yılı Beklentileri, İSO Dergisi, Sayı:430, 2002, Ss.54-55

⁴ M.Yurdal Şahin, Ülkemizde Tarım Sektörünün Yeri, Önemi Ve Sektöre İlişkin Teşvik Uygulamaları, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma Ve İnceleme Dizisi (30), Ankara: Hazine Müsteşarlığı Matbaası, 2002, s.1

üstlenmektedir. Özellikle gelişen ülkelerde gelişmenin başlangıç aşamasında ulusal gelirin yarısını tarımsal üretim oluşturmaktadır⁵

Piyasa Katkısı: Tarım kesiminin nüfusa oranı ve harcama eğilimleri düşünüldüğünde tarımla uğraşanların sadece ara girdi talep etmedikleri bunun yanında çok önemli bir tüketici kesimini oluşturdukları görülmektedir.

Üretim Faktörleri Katkısı: Kırsal kesimin nüfus artışı oldukça yüksektir. Kırsal kesimdeki bu fazla işgücü sanayi sektörüne kaymakta bu sektör için ucuz kaynak yaratmaktadır. Ayrıca tarım sektöründeki verim artışlarıyla birlikte büyük toprak sahipleri sermaye birikimi sağlamakta bu sermaye birikimleri zamanla daha karlı ve verimli olan sanayi sektörüne kaymaktadır.⁶

1.2 Dünya’da Tarım

Dünya ve Türkiye’de son yüzyıl içinde tamamlandığı söylenebilecek en önemli tarımsal dönüşüm, tarımsal üretimin artık ekilen toprakların artırılması yoluyla arttırma olanağının ortadan kalkmış olmasıdır. Yani bundan böyle tarımsal üretimde artış sağlanması ancak toprak dışı girdilerin artırılması ve teknolojik ilerleme ile mümkün olacaktır.⁷

Dünya genelinde tarım büyük farklılıklar göstermektedir. Gelişmiş ve gelişen ülkelerin üretim tekniklerinin yanı sıra iklim ve tüketim kalıpları tarımı genel olarak ele almayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle OECD ve FAO tarafından hazırlanan rapordan faydalanılmak suretiyle Dünya’da tarım sektöründeki güncel gelişmeler ve genel eğilimlere değinilmesi yeterli görülmüştür.

Dünya genelinde tarımsal mal piyasaları yapısal olarak değişim geçirmektedir. Bu değişimin başlıca sebebi biyoyakıt üretiminde kullanılan mallara olan talebin artması ve bu artışın tamamlayıcı ve ikame mallara olan etkileridir. Gelişen ülkelerin hızla büyümeleri, işlenmiş ve ham tarım

⁵ Gülten Kazgan, Tarım ve Gelişme, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1993, s.239

⁶ Günay Güner, “Tarımsal Ekonomide Üretim Fiyat İlişkileri”, Türktarım Dergisi, Sayı:165, 2005, s.36

⁷ Halis Akder, “Dünya ve Türkiye’de Tarımsal Dönüşüm”, Tarımsal Yapı “Dönüşüm ve Strateji Arayışları”-Tarım Haftası '94 Sempozyumu, Ankara:T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:25, 1994, s.96

ürünlerine olan talebin hem artmasına hem de çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında gelişen ülkeler üretim tekniklerini de geliştirmek suretiyle üretimlerini artırmaktadır. Et, şeker, süt ve süt ürünleri gibi yüksek katma değerli tarım ürünlerinde OECD büyüme ortalamalarıyla gelişen ülke büyüme oranları arasındaki farklar yüksek düzeyde seyretmektedir.

Geçtiğimiz dönemde tahıl, süt ürünleri ve yağlı tohumların fiyatlarında beklenenin üzerinde artış meydana gelmiş, bunun yanında şeker fiyatları hızlı bir düşüş göstermiştir. Bu fiyat hareketlerinin yalnızca hava şartlarından mı kaynaklandığı yoksa piyasalarda meydana gelen yapı değişikliğinden mi kaynaklandığı kısa vadede cevaplanması güç bir sorudur. ABD, AB, Kanada, Rusya, Ukrayna, Avustralya'da etkili olan olumsuz hava koşullarının üretimi düşürmesi tahıl fiyatlarını(buğday, mısır, pirinç) arttırmıştır. Düşen arzın yanı sıra ABD ve AB'nin bir biyoyakıt ürünü olan mısıra olan talepleri tahıl fiyatlarındaki artışta etkili olmuştur. Aynı zamanda biyoyakıtın hammaddesi olan ürünlerin fiyatları petrol fiyatlarından da etkilenmektedir. Petrol fiyatlarının artması bu ürünün ikamesi durumundaki etanol'un fiyatını dolayısıyla kar marjını etkilemekte bu ürünlere olan talebi ve ürünün ekim alanlarını arttırmaktadır. Ancak etanol mevcut üretim teknikleriyle halen petrolden daha maliyetli bir hammaddedir. Aradaki maliyet farkı devletler tarafından sübvansiyonla edilmektedir. Yaşanan finansal krizin kamu maliyesi üzerinde yarattığı olumsuzluklar göz önünde bulundurulduğunda, sübvansiyonların ne kadar sürdürüleceği belirsiz olduğundan dolayı etanol ve dolayısıyla mısırın gelecekteki fiyat seviyesini tahmin etmek oldukça zordur. Tahıl fiyatlarının daha hızlı bir artış göstermesiyle birlikte yağlı tohumluların (soya, ayçiçeği, kolza) ekim alanları azalmış ve bu da arzı azaltarak fiyatların yükselmesine sebep olmuştur. Buna biyodizel ve yağlı tohumların küspesine olan talebin artmasının eklenmesiyle fiyatlar daha da artmıştır. 2006 yılı başında son 25 yılın zirvesini gören şeker fiyatları arzın hızla artmasıyla birlikte 2009 yılı içerisinde ciddi bir düşüş göstermiştir.⁸

Artan talep, yem maliyetleri ile üretim kotaları, süt ürünlerinin fiyatında artışa sebep olmuştur. AB'nin süt politikası reformu üretim fazlasını

---

⁸ OECD-FAO Agricultural Outlook 2009-2018, Paris, OECD, 2009, p.15-16

dolayısıyla destekli ihracatı azaltmayı hedeflemektedir. Bu durum orta vadede süt ürünlerinin fiyatlarının düşmesini engelleyebilir niteliktedir.

Et retiminde artan verimliliğe rağmen hastalıklar, kuraklık nedeniyle yapılan erken kesimler ve artan ihracat vergileri et fiyatlarının düşmesine engel olmaktadır.

Yukarıda kısaca anlatılan güncel gelişmeler de dikkate alındığında tarımın gelişme ve kalkınmışlık düzeyleriyle doğru orantılı olarak dünyadaki tüm ekonomilerden etkilenmenin yanında, insanların besin ihtiyaçlarını karşılaması nedeniyle tüm bu ekonomilere yön verdiği görülmektedir. Her ne kadar ekonominin rakamsal ve oransal olarak büyük bir kısmını oluşturmasa da ekonomilerin tümünde tarım yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bu nedenle tüm hükümetler, kendi siyasal başarılarını da doğrudan ilgilendiren tarım politikalarını küresel tarım politikalarına uyumlu hale getirmek suretiyle tarımsal ürün miktar ve fiyatlarında yaşanabilecek olumsuzluklardan en düşük düzeyde etkilenmeyi hedeflemektedirler.

1.3 Türkiye Tarımının Tarihęesi

1920'lerin başında Türkiye'de tarım sektörü, yaklaşık olarak nüfusun %80'ini ve GSMH'nin %50'sini oluşturmaktaydı.⁹ Dünya'da tarımsal üretim fazlasının oluştuğu 1920'lerde Avrupa lkeleri, Yenidünya'nın rekabetine karşı tarım sektörlerini korumaya ęalıřırken Türkiye'nin Lozan Antlaşmasına konan hükümler ęeręevesinde 1929'a kadar bu olanaktan yoksun kalmıştır. Dolayısıyla 1920'lerde bir anlamda zorunlu serbest ticari politikalar eşliğinde Yenidünya'dan buğday ve un ithal edilirken, diğer yandan da ilk kez tarımsal makineleşmeyi teşvik politikaları güdülerek üretimin arttırılması amaęlanmıřtır¹⁰.

Tarım dışında ekonomik faaliyetin bulunmadığı cumhuriyetin ilk yıllarında, bir yandan tarımsal gelişme sağlanırken, öte yandan da endüstriyel gelişmeyi sağlayacak atılımların yapılması gerekiyordu. Bu

⁹ Müge Akad, "1945-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Tarım Ekonomisinin Gelişimi Ve Uygulanan Politikaların Tarım zerine Etkisi", (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005) s.59

¹⁰ Oya Köymen, Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı Ve Tarım Politikaları, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.5

konuda yapılması gerekenler hakkında konuşmak üzere 1923'te İzmir İktisat Kongresi toplandı. Kongrenin başlıca amacı kalkınma için gerekli önlemlerin alınması olmakla birlikte sonuç bildirgesinde tarımsal kesimin durumuyla ilgili herhangi bir madde bulunmamaktaydı.¹¹

Üretimi arttırmak ve üreticiyi korumak için 17 Şubat 1925 tarihinde Aşar Vergisi kaldırıldı. Gayrisafi tarımsal hâsıladan alınan bir vergi olan Aşar Vergisinin kaldırılması ve tarımsal ürünlere dünya fiyatlarının üzerinde fiyatlar verilmesi tarım kesiminde önemli bir rahatlama sağlamıştır.¹²

2 Şubat 1926'da 752 sayılı "Ziraat Makinelerinde ve Ziraatta Kullanılan Mevadı Müştaiile ve Muharrike ile Müstahzeratı Kimyeviyeinin Rüşumu Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Bu yasa tarımsal araçların kullandığı yakıtlar ile tarımsal üretimde kullanılan gübre ve tarımsal mücadele ilaçları gibi kimyasal girdileri gümrük ve istihlak vergilerinden muaf tutuyordu.¹³

1926 yılına kadar gerek ihracat gerekse ithalat büyük ölçüde yabancı kredilere dayanılarak yapılmıştır. Yabancı kredi akımının aksadığı ve azaldığı 1926-1929 yıllarında, yabancı kredi akımını arttırabilmek için yabancı sermayeye karşı daha olumlu bir tavrın güdülmesi istekleri de yeniden ön plana çıkmıştır.¹⁴

1929 Dünya Ekonomik buhranı, hazırlıksız olan Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir. Tarım ürünlerinin fiyatlarının içte ve dışta önemli oranlarda düşmesi ve yabancı kredilerin kesilmesiyle ithalat-ihracat arasındaki dengesizlik büyümüş, çiftçinin yeni artmaya başlayan refahı gerilemeye başlamıştır. Bu dönemde T.C. Ziraat Bankasının hizmet olarak ulaşamadığı alanlarda çiftçilerin kredi taleplerinin karşılanması için Tarım Kredi Kooperatifleri kurulmuştur.

---

¹¹ Rüstem Kocaöz, "Türkiye'de 1980 Sonrası Tarım Sektöründe Gelir Ve İstihdamın Analizi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009)

¹² U.Selçuk Akalın, Türkiye'de Devlet Sermaye İşbirliğinin Ekonomi Politikası, İstanbul: Önsöz Basım Yayıncılık, 2006, s.29

¹³ İlhan Tekeli, Selim İkin, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları", Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Şevket Pamuk, Zafer Toprak (Derleyen), Ankara: Yurt Yayınları, 1988, s.3

¹⁴ Akad, a.g.e., s.61

1934 yılında sanayileşme çabalarının bir ürünü olarak yürürlüğe konulan “Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı” ile tarım kesimini içeren mevcut gıda ve dokuma sanayi tesislerinin genişletilmesi ve gerekli olduğu takdirde yenilerinin yapılması, yatırım ve ara malı üreten sanayilere öncelik verilmesi benimsenmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı sadece sanayi sektörünü hedeflemesi nedeniyle mikro düzeyde bir plandır. İkinci beş yıllık plan daha kapsamlı olmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarında uygulama imkânı bulunamamıştır.¹⁵

Destekleme alımları politikasını sürekli yürütecek bir kurum olarak 1937'de Tarım Bakanlığı kurulmuş ve destekleme alımlarının yapılabilmesi için 1938'de Toprak Mahsulleri Ofisi hizmete girmiştir.¹⁶

Marshall yardımlarını izleyen 1950-60 yılları arasında tarımda iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki tarımın hızla makineleşmesi ikincisi ise hızlı makineleşmenin sonucu meraların yanlış bir uygulama olarak hızla tarıma açılmasıdır. Tarımda işlenen alan 1945'de 12,7 milyon hektar iken 1962'de 23,2 milyon hektara yükselmiş, yani 15 yılda işlenen alan %83 oranında artmıştır. Bu genişleme, özel mülkiyetin, yani büyük toprak sahiplerinin ve traktör sahibi olabilen çiftçilerin el koyma biçiminde sahiplenmeleri ile gerçekleşmiştir.¹⁷

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş, 1963 yılından itibaren planlı dönem uygulamasına geçilmiş ve günümüze kadar yedi adet beş yıllık plan uygulanmıştır. Planlı dönemin başında tarıma öncelik veren politikalardan kesin bir geri dönüş gerçekleştirilmemiştir. Anılan dönemde nüfusun %77'sinin doğrudan geçim kaynağının tarım olmasının yanında iç pazarın genişleyen gıda ihtiyacının karşılanması, tarımdan sanayiye kaynak aktarılması zorunluluğu, ihracatın büyük ölçüde tarımsal ürünlere dayalı olması gibi etmenler tarım-sanayi bağlamında dengeli büyüme yaklaşımının benimsenmesini gerekli kılıyordu.¹⁸ Birinci ve ikinci planda toprak reformu, toprakta mülkiyet dağılımı, ortakçılık ve kiracılık koşullarının düzenlenmesi,

---

¹⁵ Kocaöz, a.g.e., s.15

¹⁶ İTO, Gelişmiş Ülkelerde Tarım Piyasalarının Organizasyonu, Yayın No:2003/53, İstanbul: Kırmızı Tanıtım Yayıncılık, s.52

¹⁷ Akad, a.g.e., s.62

¹⁸ Kocaöz, a.g.e., s.17

sulama yatırımları ve desteklenen ürün sayısının artırılması gibi konulara yer verilmiştir.¹⁹

1980 yılından itibaren Türkiye liberal ekonomiye doğru bir eğilim göstermiştir. Bu eğilimin bir nevi manifestosu olan 24 Ocak kararlarından sonra tarım sektörüne bakış değişmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra uygulanan planların ortak amaçlarının girdi verimliliği, bütçe tasarrufu, dünya fiyatlarıyla uyum olduğu söylenebilir.²⁰ Dördüncü beş yıllık kalkınma planının devreye girmesiyle birlikte desteklenen ürün sayısı azalmıştır. Girdi sübvansiyonları kimyasal gübre dışında kaldırılmıştır. Tarımsal piyasaya yön veren kamu iktisadi teşekküllerinin etkinlikleri azalmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra GSMH içinde tarımın payı sürekli olarak azalmaya başlamıştır.

1.4 Tarımın Türk Ekonomisindeki Yeri

Gelişmiş ülkelerde tarımın GSMH içindeki payının %3-10 arasında ve tarımda çalışan aktif nüfusun %3-5 oranında olmasına karşılık, az gelişmiş ülkelerde bu oranların sırasıyla %15 ve %50'ye ulaşmaktadır.²¹ Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye'de yüksek tarım istihdamına rağmen, sektörün GSYİH içindeki payının giderek düştüğü görülmekte olup, bu durum tarımsal işgücü üretkenliğinin ve sektörde yaratılan katma değerinin düşük kaldığının bir göstergesi olarak algılanabilir.

Tablo 1. Dönemler itibarıyla sektörlerin GSYİH içindeki payları (cari fiyatlarla)

Sektör \ Yıl	1980	1990	2000	2004	2008
Tarım	25,5	16,8	13,5	11,1	7,6
Sanayi	18,3	24,8	22,3	23,9	19,7
Hizmetler	56,2	58,4	64,1	65,0	72,7

Kaynak: DPT, "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler: 1950-2004"; <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-04/esg.htm>, Erişim Tarihi: 25.12.2009,

TÜİK, "Cari Fiyatlarla GSYİH - 2008" http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=55&ust_id=16, Erişim Tarihi: 25.12.2009

¹⁹ Akad, a.g.e., s.63

²⁰ Tayfun Özkaya ve Diğerleri, "Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları, Dünü-Bugünü-Geleceği", TÜSES Raporu, www.arip.org.tr/documents/raporlar_makaleler/TUSES.Doc

²¹ Ali Özgüven, Tarım Ekonomisi Ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1997, s.15

Bununla birlikte küresel krizin etkilerinin ağır bir şekilde hissedildiği 2008 yılında tarım sektöründe yaratılan katma değer artışı % 3,5 iken, sanayi ve hizmet sektörlerinde bu artış sırasıyla % 1,1 ve % 0,4 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık bazda GSYİH ise, reel olarak % 0,9 oranında artmıştır. Türkiye ekonomisindeki büyümenin, 2003-2007 döneminde yıllık ortalama 6,9 olduğu dikkate alınır, tarım sektörünün kriz yılındaki büyüme performansı anlamlı görünmektedir. Kırsal istihdamın yaklaşık üçte ikisini oluşturan tarım sektörünün, GSYİH içindeki payı dönemler itibarıyla azalma göstermesine rağmen, 2007-2008 döneminde tarım sektöründeki çalışan sayısı 4.867.000'den 5.016.000'e yükselmiştir. Tarımın üretimde ve istihdamda tampon sektör olma fonksiyonu devam ettiği ve finansal krizden nispeten daha az etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yerleşim yerleri itibarıyla nüfusla ilgili Tablo 2'de, 2007-2008 döneminde toplam köy nüfusunda % 14,1'lik düşüğe karşılık gelen 2,9 milyon kişinin kırsal alanı terk ettiği görülmektedir. Bunun fiilen bir yıl içinde gerçekleştiğini söylemek doğru olmayacaktır. Bu durum yeni nüfus kayıt sistemlerinin uygulanmasıyla açıklanabilir.

Tablo 2. Yerleşim Yerleri İtibarıyla Nüfus

Yerleşim \ Yıl	1990	2000	2007	2008
Şehir	33.326.351	44.006.274	49.747.859	53.611.723
(%)	59,0	64,9	70,5	75,0
Köy	23.146.684	23.797.653	20.838.397	17.905.377
(%)	41,0	35,1	29,5	25,0
Toplam	56.473.035	67.803.927	70.586.256	71.517.100

Kaynak: TÜİK, "Genel Nüfus Sayımı Sonuçları:1990-2000 - Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları: 2007-2008 <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, Erişim Tarihi: 20.12.2009

Türkiye'de işgücüne katılma oranları ve istihdam oranları, Tablo 3'te yer aldığı üzere, dönem başı olan 1990'dan 2005'e kadar kentlerde düşüş göstermiş ve bu tarihten sonra tekrar artmaya başlamıştır. Kırsal kesimde ise düşüş eğilimi devam etmektedir. Kırsal kesimde başat istihdam alanının tarım olması ve tarımdan kopmaların devam etmesi nedeniyle kırsal kesimdeki işgücü göstergelerinde azalma eğiliminin devam edeceği söylenebilir. Bu eğilimin yönü hususunda kilit kesim, tarımda ücretsiz aile işçisi konumunda çalışan kadınlardır. Kırsalda kadının işgücünden çekilme sürecinin

hızlanması istihdama katılım oranının kırsalda daha keskin düşüşler yaşamasına neden olmaktadır. Bu durum, çoğunlukla kadın emeğine dayanan geçimlik üretim yapısının da çözülmeye başladığını işaret etmektedir. İşsizlik oranlarının kırsal kesimde hızla yükselmesi, kırsaldaki işsizlerin profiline sağlıklı bir şekilde ortaya çıkarılmasını gerektirmektedir. Bir yandan tarımdan kopuşların sürmesi diğer taraftan işgücü piyasasına giren genç sayısındaki artış, gençleri tarım dışı sektörlerde iş aramaya sevk etmektedir. Kentlerde hizmet ve sanayi sektörlerinin düşük vasıflı işgücü talebi, genç nüfusun kırı terk etme eğilimini güçlendirmektedir. İşgücüne katılma oranlarının düşmesi daralan bir kırsal ekonomiye işaret ederken, artış eğilimi gösteren kırsal işsizlik oranları özellikle gençler için tarım ve tarım dışı istihdam imkânlarını harekete geçirebilecek kırsal kalkınma projelerinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Yeterli sermaye birikimi yapma imkânı olmayan geçimlik işletmelerdeki gençler tarımsal üretime pasif bir katılım sergilemekte ve çoğunlukla tarım dışı işsizlik kapsamında değerlendirilmektedir. Kırsal kesimde, 2000’li yıllarda tarım dışı işsizlik oranı tekrar artmaya başlamıştır. Ülkemizde tarım istihdamının 2000 yılından sonra göstermiş olduğu hızlı düşüşün, kırsaldaki işsizliği genel anlamda tetiklediği söylenebilir.

Tablo 3. Temel İşgücü Göstergeleri (%)

Oran \ Yıl	Türkiye				Kent				Kır			
	1990	2000	2005	2008	1990	2000	2005	2008	1990	2000	2005	2008
İşgücüne katılma oranı	56,6	49,9	46,4	46,9	47,2	44,1	44,1	45,0	66,9	58,7	52,1	51,4
İstihdam oranı	52,1	46,7	41,5	41,7	41,5	40,2	38,4	39,2	63,6	56,4	48,8	47,7
İşsizlik oranı	8,0	6,5	10,6	11,0	12,1	8,8	12,8	12,8	4,9	3,9	6,3	7,2

Kaynak: TÜİK, "Hanehalkı İşgücü İstatistikleri: 1990, 2000, 2005, 2008" http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8, Erişim Tarihi:18.12.2009

Tarım istihdamındaki düşüşe rağmen, tarım ülkemiz kırsalındaki başat ekonomik faaliyet olma özelliğini korumaktadır. Ülke nüfusunun % 25’inin köylerde ikamet ediyor olması, tarım dışı işlerle geçimi mümkün olmayan yerleşik bir kırsal nüfusun varlığını göstermektedir. Aşağıdaki Tablo 4’te yer aldığı üzere, hizmet ve sanayi sektörleri istihdamlarının sadece oransal olarak değil mutlak olarak da kırsal kesimde artış eğilimi göstermesi, kırsal kalkınma açısından olumlu bir gelişmedir.

Tablo 4. İstihdamın Sektörel ve Mekansal Dağılımı (%)

Oran \ Yıl	Türkiye				Kent				Kır			
	1990	2000	2005	2008	1990	2000	2005	2008	1990	2000	2005	2008
Tarım	46,9	36,0	25,7	23,7	5,0	3,8	5,3	4,6	76,8	70,2	64,2	60,8
Sanayi	15,3	17,7	20,8	21,0	29,2	27,3	27,5	26,7	5,5	7,5	8,2	9,7
Hizmetler	37,8	46,3	53,5	55,4	65,9	68,9	67,2	68,7	17,8	22,4	27,6	29,5

Kaynak: TÜİK, "İstatistik Amaçlı Bölge Sınıflamasına Göre İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı: 1990, 2000, 2005, 2008", http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=17&tb_id=14, Erişim Tarihi: 20.12.2009

Ülkemizde kırsal alan dışında, kentlerde de önemli miktarda tarım istihdamı bulunmaktadır. 1990-2008 döneminde söz konusu kesimin yaklaşık %69 artması; kentsel alanlarda tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi ile kentlerde ikamet edip kırsal kesimde gününbirlik tarımsal faaliyetlerde bulunan işgücünün arttığını göstermektedir.

Tablo 5. Tarımsal İstihdamın Toplam İstihdam İçindeki Ağırlığı

Yıllar	Kurumsal Olmayan Nüfus	Türkiye		Kent		Kır	
		Toplam İstihdam	Tarım İstihdam	Toplam İstihdam	Tarım İstihdam	Toplam İstihdam	Tarım İstihdam
1990	55.294	18.539	8.691	7.715	383	10.823	8.308
2000	66.187	21.580	7.769	11.104	419	10.477	7.350
2005	67.227	20.067	5.154	13.126	697	6.940	4.457
2008	69.724	21.194	5.016	14.010	647	7.184	4.369
Değişim (%)	26,1	14,3	-42,3	81,6	68,9	-33,6	-47,4

Kaynak: TÜİK, "Kurumsal olmayan Nüfusun sektörlere göre dağılımı: 1990, 2000, 2005, 2008", http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=560, Erişim Tarihi: 20.12.2009

Yukarıdaki Tablo 5'te görüldüğü üzere, 1990 yılında kırsal kesimde tarım istihdamında bulunan her 100 kişilik grupta, 47 kişilik bir azalma meydana gelmiştir. Yaklaşık 4 milyon kişinin tarımı terk etmesine karşın, kırsal kesimde işsiz sayısının hemen hemen aynı kalması, söz konusu kesimin bulunduğu yerde işgücünün dışına çıktığı veya kente göç ederek gittiği yerde bir kısmının yeniden istihdam imkânı bulunduğu ve bir kısmının da işgücü piyasası dışında kaldığı söylenebilir.

Ülkemizde gerek tarımsal destek miktarlarında gerekse tarıma yönelik kamu sabit sermaye yatırımlarındaki artış eğilimi devam etmektedir. Sektörün büyüme performansını etkileyen tarım sektörü kamu sabit sermaye yatırımları payı, 2008 yılında % 8,3 olarak gerçekleşmiş olup (cari fiyatlarla

yaklaşık 3 milyar TL), tarım sektörü; ulaştırma, enerji ve eğitim sektörlerinden hemen sonra gelmektedir. Tarım sektöründeki canlanma eğiliminin dış ticaret rakamlarına da yansıdığı görülmektedir.

Tablo 6. İhracatın Sektörel Dağılımı

Sektör \ Yıl	2005 (Milyon \$)	2005 (%)	2008 (Milyon \$)	2008 (%)
Tarım ve hayvancılık	3.330	5	3.930	3
Balıkçılık	140	0,19	240	0,20
Gıda ürünleri ve içecek	4.272	6	6.475	5
Toplam ihracat	73.476	100	131.966	100

Kaynak: DPT, "Temel Ekonomik Göstergeler: 2005-2008" <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2006/12/tv.16.xls>, Erişim Tarihi: 25.12.2009

İşlenmiş tarım ürünleri ihracatındaki artış oranı olumlu gelişme olmasına karşın, ham nitelikteki tarımsal ürün ithalatında görülen artış önlem alınmasını gerektiren bir durumdur. Bu durumun ağırlıklı olarak ülkemizde arz açığı bulunan ürünlerin ithal edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 7. İthalatın Sektörel Dağılımı

Sektör \ Yıl	2005 (Milyon \$)	2005 (%)	2008 (Milyon \$)	2008 (%)
Tarım ve hayvancılık	2.801	2,40	6.392	3,20
Balıkçılık	24	0,02	411	0,02
Gıda ürünleri ve içecek	2.114	1,80	3.763	1,90
Toplam ihracat	116.774		201.963	

Kaynak: DPT, "Temel Ekonomik Göstergeler: 2005-2008" <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2005/05/tv.6.xls>, Erişim Tarihi: 25.12.2009

Tarım sektörünün GSYİH içindeki payının seyri, sektörün yeniden yapılanma sürecindeki gelişmelere bağlıdır. Arazi parçalılığı, işletme ölçeklerinin küçük oluşu ve örgütlenme yetersizliği bu süreci etkileyebilecek derinlikteki yapısal sorunlardır.

Yıllar itibarıyla azalış göstermekle birlikte tarımsal kesim halen nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. İşsizliğin hali hazırda dünyanın en önemli sorunu olduğu düşünüldüğünde işsizliği bir nebze azaltmaya yardımcı olan küçük işletmelerin durumlarının daha iyi incelenmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Louis Malassis tarafından Batı Avrupa tarımı üzerine yapılan araştırmada küçük tarımsal işletmelerde çalışan kişi başına verimliliğin düşük, toprak birimi başına verimin ise yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmaya göre işgücünün, kapital ve topraktan daha bol ve

nispeten daha ucuz olduğu az gelişmiş ülkelerde, kapital ve toprak birimi başına verimin daha yüksek olduğu emek yoğun üretim yapan küçük işletmeler yeğlenmelidir. Gelişen ülkelerde toplum yararı ile büyük topraklara sahip işletme sahiplerinin tutumu farklılık göstermektedir. Tarımda makineleşme her ne kadar işçilik maliyetlerini düşürecek olsa da açıkta kalan işgücünün tarım dışına atılarak fazla gelişmemiş olan tarım dışı sektörler kalifiye olmayan bu işgücüne istihdam sağlamakta yetersiz kalacak, sonuç olarak şehirler kalabalıklaşırken gizli ve açık işsizlikte artış olacaktır.²²

1.5 Tarımsal İşletmelerin Finansmanı

Tarımsal işletmeler her ne kadar tarımsal faaliyetlerin özelliklerinden kaynaklanan bir takım farklılıklar gösterebilirler de netice itibarıyla birer ticari işletmedirler. Bu açıdan genel anlamda işletme finansmanı ve finansal piyasalara değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.5.1 İşletme Finansmanı

Finansman ekonomistler tarafından zaman içerisinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Önceleri sadece “*sermaye bulunması*” finansman olarak tanımlanırken, sonraları “*paranın yönetimi*” de finansman kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak tam ve yeteri kadar kapsamlı bir tanım oluşturmada hala güçlük çekilmektedir. Liefmann, finansmanı yatırımlar için para temini olarak tanımlarken yalnızca hisse senedi ve tahvil çıkarılmasını dahil ederek kapsamı dar tutmuştur. Köhler’in moneter finansman kavramında, finansman sadece teşebbüsteki ödeme akımlarını ihtiva etmektedir. Schneider de Köhler’e benzer şekilde finansmanı tediye akışı olarak tanımlamaktadır. Heinen’in tanımına göre finansman, işletmedeki para akımına biçim verilmesi ve yönlendirilmesine ilişkin tüm kararları kapsamaktadır. Yani bir kredinin geri ödenmesi amacı ile para tedariki dahil ödeme giriş ve çıkışlarının tümü finansman kapsamına alınmaktadır²³.

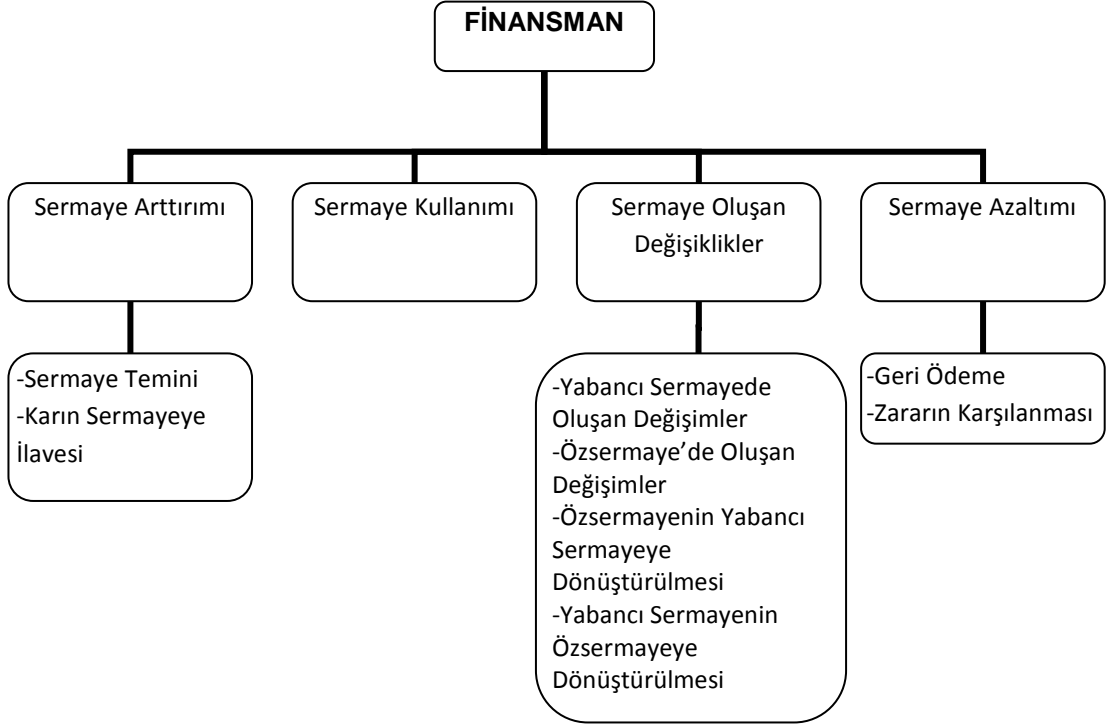
Finansman Terimi, kaynağına göre öz finansman veya yabancı finansman olarak adlandırılmaktadır. Öz finansman, işletmenin kendi yarattığı

²² Zeynel Dinler, Tarım Ekonomisi, Bursa: Ekin Yayınevi, Dördüncü Basım, 1993, s.152-153

²³ Ali Rıza Karacan, Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1991, ss.13-14

kaynağı yine işletmede kullanarak faaliyetlerini devam ettirmesidir. Yabancı finansman ise ödünç alınan parayı faaliyetlerde kullanmayı ifade etmektedir. Finansmanı oluşturan işlemler aşağıda Şekil 1'de şematik olarak gösterilmiştir.

Şekil 1. Finansmanı Oluşturan İşlemler

Kaynak: Osman Altuğ, Finansal Yönetim, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları 466, 1988, ss.3-4

İşletmede finansman fonksiyonu; işletmenin rasyonel olarak donatımını ve faaliyetlerini aksatmadan yürütebilmesi için gerekli olan fonları düzenli olarak sağlanması ile ilgili faaliyetler olarak tanımlanabileceği gibi işletmeye gerekli fonların zamanında en uygun koşullarda, işletmenin bağımsızlığını zedelemeyecek şekilde sağlanması, bu fonların işletmenin hedef ve beklentileri doğrultusunda kullanılması ve bu kapsamdaki kararların alınması olarak da ifade edilebilir. Buna göre işletmede finansmanın fonksiyonu;²⁴

- İşletmelerin en uygun biçimde donatımı ve faaliyetlerinin aksamadan yürütülmesi için gerekli girdilerin temini

²⁴ Karacan, a.g.e., ss.15-16

- İşletmenin fiziki ihtiyaçlarının karşılanması için yapılması gereken harcamaların düzenlenmesi
- Yapılacak harcamalar için gerekli kaynak ihtiyacının ve ihtiyacın en uygun şekilde nereden sağlanacağını tespit etme
- Eldeki veya diğer kaynaklardan sağlanacak fonların ihtiyaçlara göre dağılımının nasıl yapılacağını belirleme
- İşletmenin finansman yapısının analizi ve bu kapsamda yapılacak planlamalar, konularını kapsamaktadır.

İşletmelerin yabancı finansman ihtiyaçları finansal piyasalardan temin etmektedirler. Bu nedenle tarımın finansmanı konusuna geçmeden önce finansal piyasalar ile ilgili bilgi vermek faydalı olacaktır.

1.5.2 Finansal Piyasalar

Ekonominin modernleşmesi aşamasındaki en önemli etkenlerden birisi finansal kurumlar ve finansal piyasalardan oluşan finansal yapıdır. Bütün finansal sistemlerde, finansal piyasalar ve finansal kurumlar aracılığıyla oldukça karmaşık ve uzmanlaşmış ekonomik üniteler bağımsız ve merkezilikten uzak bir biçimde işlevlerini yerine getirir.²⁵

Ekonomide fon fazlası olan tasarruf sahipleri ile fon ihtiyacı olan ekonomik birimler arasındaki alışverişini sağlayan piyasalar, mali piyasalar veya finansal piyasalar olarak tanımlanmaktadır.²⁶ Finansal sistem ise, içerisinde bulunan aktörler olan hükümetin, işletmelerin ve/ya hane halklarının finansal kararlarını uygulamak amacıyla kurulan piyasalar, aracı, firma ve diğer kurumların oluşturduğu sistem, olarak tanımlanabilmektedir.²⁷ Finansal sistemlerin, fon fazlaları ve fon açığı olan ekonomik birimler arasında aracılık işlevi bulunmakta, bu işlevini, sistem içerisinde yer alan kurumlar arasındaki fon aktarımını, dolaylı ve dolaysız finansman şeklinde

²⁵ Anthony M. Santamero, David F. Babbel, Financial Markets, Instruments, and Institutions, Newyork: The MCGraw- Hill Companies, 2.Edition, 2001, p.3

²⁶ Ümit Gücenme, Türkiye'de Sermaye Piyasasındaki Son Gelişmeler, Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No-18, 1994, s.7

²⁷ Zvi Bodie, Robert Merton, Financial Economics, Newyork: Prentice Hall, 1st Edition, 1999, p.22

yapmaktadır. Dolaylı finansmanda, kredi ve mevduat yardımıyla fon arz eden tasarrufçular ile fon talebi olan kredi kuruluşları arasında doğrudan bir ilişki bulunmakta, finansal kuruluşlar aracılığı ile aktarılmaktadır. Dolaysız finansmanda ise, fon arz edenler ile fon talebi olan ekonomik birimler hisse senetleri, tahviller, finansman bonoları gibi araçlar yardımıyla, direk olarak karşı karşıya kalarak mali araçları kullanmaktadırlar.²⁸

Ekonomide finansal sistem organizasyonları genellikle finansal araçlar yardımıyla gerçekleştirilmektedir. Fon arz edenler ile fon talebi olanlar arasındaki koordinasyonu sağlayan finansal araçların sistem içerisindeki en önemli faydası atıl fonların kayıt altında ekonomik sisteme kazandırılmasıdır. Böylece tasarruf sahiplerine yatırımlarını doğru ve güvenli alanlara yönlendirme imkanı tanırken fon talebi bulunan sermayedarlar ise finansman güvenli yollardan kontrollü finansman kaynağı sağlamış olurlar. Finansal araçlar, fonları toplamak, riski yayarak tasarruf sahiplerine gelir sağlamak ve likit finansal getiri elde etme imkanı tanımaktadırlar. Tasarruf sahipleri ile fon talep edenler arasında vade tercihleri ile denge unsuru oluşturarak, bu iki grubun araştırma maliyetlerini düşürürler. Sonuç olarak, fonları fazla veren ekonomik birimlerden, açık veren birimlere, güvenli, etkin, düşük maliyetli, verimli, transfer etme yollarım bularak, bu sayede tasarruflardan kaynaklanan sermaye birikimlerini yatırımlara ve ekonomiye kazandırarak kalkınmada önemli bir görev üstlenmiş olurlar.²⁹

Dolaylı finansmanda fon arz edenler ile talep edenler arasında finansal araçlar yer alırken, doğrudan finansmanda fon talep edenler, fon arz edenlerden finansal piyasalarda menkul kıymet satarak borçlanırlar. Bu yolla borç alanlar gelecekte bekledikleri gelirler ve varlıkları satarak borç verenlere üzerlerinde hak tanımış olurlar. Menkul kıymetler onları alanlar için varlık, satan firmalar için yükümlülüktür.³⁰

²⁸ İlhan Uludağ, Erişah Arıcan, Finansal Hizmetler Ekonomisi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1999, s.112

²⁹ Christopher J. Niggle, The Increasing Importance of Financial Capital in the US Economy, Boston: Journal of Economic Issues, 1988, p.552

³⁰ Frederick S. Mishkin, Stanley.G.Eakins, Financial Markets And Institutions, Newyork: Addison-Wesley Longman, 1998, p. 14

Finansal işlem organizasyonlarında aracı kurumlar (financial intermediaries), mevduat kabul eden (Disponitory Financial Institutions) ve mevduat kabul etmeyen (Non- Disponitory Financial Institutions) aracı kurumlar olarak ikiye ayrılırlar. Mevduat kabul eden aracı kurumlar; ticaret bankaları, tasarruf ve kredi birlikleri ve tasarruf bankalarıdır. Mevduat kabul etmeyen aracı kuruluşlar ise: yatırım fonları, yatırım şirketleri, emeklilik fonları, sigorta şirketleri ve finansman şirketleri (Tüketici finans şirketleri, Taksitle satış finans şirketleri, Ticari finans şirketleri)'dir.

Finansal piyasaların araçları, para ve sermaye piyasası araçları olarak vadelerine göre ikiye ayrılmaktadır. Para piyasası araçları arasında, hazine bonoları, mevduat sertifikaları, mevduat defterleri, finansman bonoları, repo, varlığa dayalı menkul kıymetler, banka kabulleri, çek ve senetler, kredi kartları, döviz- efektif- altın piyasaları, yer alırken, sermaye piyasası araçları arasında; hisse senetleri, tahvil ve bonolar bulunmaktadır.³¹

1.5.3 Tarımın Finansmanı

Finansman teriminin üzerinde dahi tam bir mutabakat sağlanamamış olduğu düşünüldüğünde tarımsal finansmanı tam olarak açıklamanın ne kadar zor olduğu anlaşılmaktadır. Ekonomi içerisinde stratejik öneme sahip olan tarım sektörü izole üretim tesislerinde ve standart işletme döngüsü içerisinde üretim yapmamaktadır. Doğal koşullardan doğrudan etkilenmesi, geniş ve genellikle düşük eğitilmiş bir kesime istihdam sağlaması gibi nedenlerle yüksek oranda devlet müdahalesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Uzun işletme döngüleri ve doğal risklerin yanına devlet tarafından uygulanan faiz kontrolleri de eklendiğinde tarımsal bir işletmeyi finanse etmek oldukça karmaşık bir iş haline dönüşmektedir.

Tarımsal üretimi finanse etmek ile kırsal kesimi finanse etmek temelde aynı işlemler gibi görünmekle birlikte, bu iki tür finansman arasında çok ciddi farklar mevcuttur. Öncelikle tarımsal üretim her zaman kırsal kesimdeki nüfus tarafından yapılmamaktadır. Şehirlerde yaşayan sermaye sahibi kişilerin marjinal sermaye getirisi oldukça yüksek olan tarımsal üretime yatırım yapması sık rastlanan bir durumdur. Diğer yandan kırsal kesimde

³¹ Uludağ ve Arıcan, a.g.e., ss.121-150

yaşayan kişilerin finansman ihtiyaçları yalnızca tarımsal üretimden kaynaklanmamaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde kırsal kesimin bireysel finansman ihtiyaçlarını karşılayan dev kuruluşlar mevcuttur. Ancak gelişmekte olan ülkelerde tarım ürünleri piyasalarının yeteri kadar gelişmemesi nedeniyle ürün fiyatlarının oldukça değişken olması ve bu durumun kırsal kesimde yaşayanların ödeme gücünün tespiti konusunda zorluk oluşturduğu görülmektedir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimin bireysel finansman ihtiyaçları ya resmi olmaya kanallardan (akrabalardan borç alma, tefecilerden borç alma) ya da devlet destekli tarımsal üretim kredilerinin amaç dışı kullanımı yoluyla sağlandığı görülmektedir.

Tarımsal finansmanı açıklayabilme adına öncelikle tarımsal işletmelerin özellikleri üzerinde durulacak sonrasında tarımsal kesimin finansman özelliklerinden bahsedilecektir.

1.5.3.1 Tarımsal İşletmelerin Özellikleri

Tüm işletmeler faaliyetlerinin gerektirdiği ölçüde üretim faktörlerinden yararlanırlar. Emek, arazi, sermaye ve girişimcilik diye adlandırılan bu faktörlerin özellikleri ürünün özelliğine doğrudan yansımaktadır. Örneğin sanayi sektöründe sermaye diğer faktörlerin önüne geçmekte iken hizmet sektöründe bu yeri girişimcilik almaktadır. Tarımda ise emeğin ve arazinin öne çıkan faktörler olduğu görülmektedir. Bu faktörlerin yapıları ve özellikleri tarımsal işletmelerin finansman ihtiyaçlarında belirleyici rol oynamaktadır. Tarım işletmelerinin farklılıklarını dört başlık halinde toplayabiliriz.

- Kuruluş ve organizasyon açısından: Tarım işletmeleri daha çok aile içi işletmelerdir ve aile fertlerinin temel ihtiyaçları olan gıdayı karşılamaları yönüyle diğer işletmelerden farklıdır. Bir çok işletmede karlılık ikincil bir amaç olup işletmeler genellikle miras yoluyla intikal etmektedir.

- Üretim ve tedarik zinciri açısından: İşçilik, tohum, gübre gibi bir takım girdiler işletme içerisinden karşılanabilmektedir. Ürünün özelliklerine göre değişmekle birlikte genellikle doğa koşullarından yoğun bir şekilde

etkilenilmekte olup bu etkiler sebebiyle gelirin sürekli olamaması sonucuyla karşılaşılabilir.

- Pazarlama açısından özellikleri: Ürünün veriminin doğal koşullara bağlı olması sebebiyle hasat dönem ve süreleri farklılık göstermektedir. Ayrıca ürünlerin paketlenmesi, taşınması, depolanması ve saklanması ciddi maliyet öğeleridir. Bu bakımdan tarımsal işletmelerden elde edilen ürünlerin kısa dönem arz elastikiyetleri oldukça düşük, bu ürünlerin çoğunun temel ihtiyaç maddelerinden olması ise talep elastikiyetinin aynı şekilde düşük olmasına sebep olmaktadır. Özellikle iyi organize olamamış tarımsal ürün piyasasında arz değişimleri önemli fiyat dalgalanmalarına sebep olmaktadır.

- Sermaye yapısı özellikleri: Tarım işletmelerinde sabit sermayenin döner sermayeye oranı diğer sektörlerle oranla daha yüksektir. Bu da sermaye karlılığını önemli ölçüde düşmesine sebep olmaktadır. Ayrıca tarımsal ürün piyasalarının düzenlenmesi için dış desteğe ve sübvansiyona ihtiyaç duyulmaktadır.³²

Belirtilen bu özellikler tarım sektörünün, diğer sektörlerin katlanmak zorunda olmadığı pek çok düzensizliği içinde barındırdığını göstermektedir. Özellikleri farklı olan bu sektör finansmanına etki eden unsurlar da farklıdır.

1.5.3.2 Tarımsal Kesimin Finansman Özellikleri

Bütün işletmelerde olduğu gibi tarımsal faaliyetlerinde ana amacı tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi ve değerlendirilmesi çerçevesinde ekonomik bir girdi ve kar elde etmektir. Günümüz ekonomi yapısında, işletmelerin üretim girdilerini temin ettiği ve ürünlerin pazarlandığı piyasalar ile olan ilişkilerinde finansman piyasası ile olan ilişkileri de önem kazanmıştır. Tarım işletmelerinin içinde bulunduğu müdahale ekonomisi düzeninde, üretim girdilerini temin etmeden önce satın alma gücünün mutlaka sağlanmış olması gerekmektedir.³³ Aksi halde hangi sektör içinde yer alırsa alsın işletmelerin faaliyetlerini sürdürmesi mümkün değildir. Diğer taraftan üretilen ürünlerin sürüm ve satış işlemleri sonrasında tekrar sermaye piyasasına

³² Erkan Rehber, Bahattin Çetin, Tarım Ekonomisi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, Yayın No: 134, 1998, Ss.146-153

³³ Mehmet Bülbül, Tarımsal İşletmelerin Finansmanı, Ankara: Ankara Üniversitesi Matbaası, 2006, ss.21-22

dönülmektedir. İşletmelerin sermaye piyasalarına yönelmesi ile birlikte iktisadi faaliyet birimlerindeki ekonomik olayların akışı tamamlanmaktadır.

Tüm sektörlerdeki işletmeler farklı nedenlerle finansman ihtiyacı hissederler. Tarımsal kesimde finansman hem finanse edilen faaliyet hem de finanse edilen kişilerin özellikleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu bağlamda tarımsal finansmanın karakteristik özellikleri üç grupta toplanabilir.³⁴

1.5.3.2.1 Tarımsal Üretimin Yapısından Kaynaklanan

Diğer iktisadi faaliyet kolları ile karşılaştırıldığında tarımda üretim süreci uzundur. Bu da kredi vadelerinin daha uzun olmasını gerektirmektedir. Tarım dışı sektörlerde kısa vade 1 ile 3 ay arasında değişmekte iken tarım sektörü için kısa vade kavramı 9 ile 12 ay arasında değişmektedir.

Üretim sürecinin uzun oluşu işletme gelirleri ile giderlerinde arasında belirli bir kesiklik meydana getirmektedir. Gelirler üretim sürecinin tamamlanmasından belli bir süre sonra elde edilmesine karşılık masraflar işletme dallarına göre farklı olarak üretim faaliyeti boyunca devamlılık gösterir. Bu da işletmeler üretim sürecinde likidite sıkışıklığına düşmeleri sonucunu doğurmaktadır. Gelişen ülkelerin tarım kesiminde olduğu gibi finansal piyasalar az gelişmiş ise kişiler likidite oluşturması için rezervde gıda, hammadde, altın veya canlı hayvan tutarlar.³⁵Süt hayvancılığı ve tavukçuluk gibi sektörlerde likidite yüksek önem arz etmekle birlikte diğer tarımsal üretim kollarında genellikle likidite rantabilite kadar belirleyici bir husus değildir. Bankaların ortama mevduat vadelerinin 30-45 gün olduğu düşünüldüğünde risk ve belirsizliklerle dolu uzun vadeli kredi kullandırma bankalar açısından önemli bir handikap oluşturmaktadır. Buna ek olarak tarım sektörünün genellikle yasalarla korunan belirli faiz oranları üzerinden

³⁴ Bülbül, a.g.e., s.52

³⁵ Warren F. Lee, "The Role Of Financial Intermediation In The Activities Of Rural Firms And Households", Rural Financial Markets In Developing Countries, J.D. Von Rischke, Dale W. Adams, Gordon Donald (Editors), Baltimore, John Hopkins University Press, 1983, p.104

kredilendirilme zorunluluğuyla bankalar için düşük kar anlamına gelmektedir.³⁶

Özellikle küçük tarımsal işletmeleri finanse etme konusunda faaliyet gösteren bir finansal kuruluş her ne kadar riski tabana yaymış gibi görünse de aslında aynı doğa koşullarından aynı şekilde etkilenen büyük bir işletmeyi finanse etmiş durumdadır.

1.5.3.2.2 İşletmelerin Küçük ve Dağınık Olmasından Kaynaklanan

Tarımsal işletmelerin genellikle küçük aile işletmeleri olmaları finansman ihtiyaçlarının da düşük tutarlarda kalmasına neden olmaktadır. Her ne kadar fazla sayıda işletmeye düşük miktarlarda kredi vermek kredi riskini düşürse de Operasyonel maliyetleri arttırarak karlılığı düşürmektedir.

Ticari bankalar tarafından kredi değerliliği net olarak tespit edilememesi nedeniyle bireysel ihtiyaçları için kredilendirilmeyen çiftçiler çareyi bireysel kredi ihtiyaçlarını tarımsal krediler yoluyla karşılamaktadırlar. Çoğu zaman sübvansiyonlu olarak kullandırılan tarımsal kredilerin amacına uygun kullanımını temin etmek açısından büyük önem arz eden işletme kontrol ve ekspertiz faaliyetleri, coğrafi olarak dağınık bir yapıda olan tarımsal işletmelerde ciddi bir maliyet unsuru oluşturmaktadır.

Son dönemde tarımsal işletmeler uzmanlaşma artmaktadır. Maliyetin düşmesiyle karlılığın artması tarım sektörüne ciddi oranda sermaye yatırımını beraberinde getirmiştir. Etkinliği düşük olan küçük işletmeler ya birleşmekte ya da topraklarını büyük ölçeklerle bu işi yapan kişi veya kurumlara kiralamaktadırlar. Bu durum önümüzdeki dönemde ortalama işletme büyüklüğünün artmasına sebep olarak karlılığı yukarı çekecek ve daha fazla

---

³⁶ Richard L. Meyer, "Financing Rural Nonfarm Enterprises In Low-Income Countries", Rural Financial Markets In Developing Countries, J.D. Von Rischke, Dale W. Adams, Gordon Donald (Editors), Baltimore: John Hopkins University Press, 1983, P.114

girişimcinin bu alana ilgisini uyandıracaktır ki bu da tarımsal kredi talebinin artacağına bir işarettir.

1.5.3.2.3 *Kredi Kullanıcısının Kişisel Özelliklerinden Kaynaklanan*

Tarım sektörü son yüzyılda kalkınmada rolü itibarıyla sanayi ve hizmetler sektörünün gerisinde kalmasından dolayı finansal hizmetlerden yeterince faydalanamamıştır. Bu durum kırsal kesimdeki vatandaşların kredi vb. konularda yeterli bilgi sahibi olmalarını engellemiştir. Ayrıca kırsal hayatın insanlar karakteri üzerindeki etkileri dolayısıyla finansman kuruluşu ile çiftçilerin, finansman koşulları üzerinde net bir şekilde anlaşmaları her zaman mümkün olamamaktadır. Bu durum hak ve sorumluluklarını net bir şekilde kavramakta zorlanan üreticilerin kredi kullanmaktan çekinmelerine sebep olabilmektedir.

Kırsal kesimin sosyal yapısı aynı zamanda finanse eden kuruluşu teminatlandırma açısından sıkıntıya sokabilmektedir. Tarımsal Kredi müşterileri genellikle işlediği arazi ve bu arazi üzerindeki ikametgahı ile yine kendisi gibi çiftçi olan kişilerin kefilliği dışında teminat gösterememektedir. Kredinin sorunlu hale gelmesi durumunda teminatları nakde dönüştürme yoluna giden finansman kuruluşları arazilerin satışlarını gerçekleştirmekte zorluk yaşamaktadırlar. “Ağlayanın malı gülene yar olmaz” anlayışının yanı sıra toprak sahibi ve ahalinin tepkisinden çekinen potansiyel alıcılar fikirlerinden vazgeçebilmektedir. Teminat konusunda yaşanan bu gibi sıkıntılar finansman kuruluşlarını kuvvetli teminat verebilen varlıklı kişilere kredi kullanmaya itmekte yeterli teminat veremeyen çiftçiler ise tefecilere mahkum kalmaktadırlar.

Borç verenler açısından yukarıda belirtilen riskleri tabloladırsak kavramak daha kolaylaşacaktır.

Tablo 8.Fon Arz Edenler Açısından Tarımsal Kredilerin Riskleri

Riskin Türü	Tarımsal borç verenlerle ilgisi
Kredi Riski	-Belli sektördeki yüksek derecedeki risk konsantrasyonu birbiriyle bağlantılı batık kredilere sebep olabilir (portföy konsantrasyon riski) -Kişilerin ödeme ahlakları yanında dışsal faktörler geri ödemeyi sıkıntılı hale getirebilir -Kırsal hayatın özellikleri dolayısıyla sözleşmeden koşulları doğrultusunda yaptırımların etkisiz kalması -Müşterinin yerinin belirlenmesinde sıkıntılardan dolayı tebligat sorunları
Likidite ve faiz oranı riski	-Kırsal müşterilerin dar mevduat tabanları ile geniş bir kredi talebini karşılama sorunu -Faiz oranlarındaki artışların politik unsurların da etkisiyle kredi müşterilerine yansıtılamaması -Devletin faiz oranlarının belirlenmesi aşamasına doğrudan müdahalesi -Özellikle dış kaynaklı kredilerde öngörülemeyen olumsuzluklar, kamu kaynak aktarımındaki aksaklıklar -Kısa vadeli mevduatlar ile uzun vadeli kredileri karşılama
Yönetim ve Operasyonel riskler	-Teminat kalitesinin düşük olması ve müşterilerin mali yapılarının analizinin güç olması yüksek yönetici özelliklerini gerektirmektedir -Hem finans hem de tarım sektörü hakkında donanımlı yönetici ihtiyacı -Yaygın şube ağı kontrolü zorlaştırmakta ve usulsüzlük riskini arttırmaktadır. -Yüksek risklerle karşı karşıya olan kuruluşların kredi bulma imkanlarının zayıflaması
Yönetişim riskleri	-Kamu otoritesi, tarımsal kalkınma bankaları ve kooperatiflerin üst yönetimleri tarafından yapılacak esaslı hatalar

Kaynak: Michael Fiebig, "Prudential Regulation And Supervision For Agricultural Finance", Agricultural Finance Revisited No.5, Rome: Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), 2001, p.12

1.6 Tarımsal Finansman Yöntemleri

Tarımsal finansmanda kullanılan fonların başlıca kaynakları uluslar arası kalkınma ajansları, ulusal hükümetler, merkez bankaları, mevduat sahipleri, hissedarlar olarak sınıflandırılabilir. Bu kaynakların kullandırım koşulları veriliş amacına göre ticari-özellikli, fon toplama bakımından gönüllü-zorunlu, vade bakımından uzun vadeli kısa vadeli, faiz açısından değişken ve sabit faizli olarak değişim göstermektedir. Finansmanın sağlanma süreci bakımından ise dış finansman-iç finansman, fiil borçlanma veya kaynak kullanımı olarak sınıflandırılabilir.³⁷

Uluslar arası kalkınma ajansları tarafından verilen hibeler ve projeli krediler ile tarım kesimine yapılan devlet desteklemeleri çok kapsamlı başlıklar olup başlı başına birer tez konusudurlar. Biz çalışmamızda bu

³⁷ Thorsten Giehler, "Sources Of Funds For Agricultural Lending", Agricultural Finance Revisited No.4, Rome, Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), 1999, p.1

konuların ülkemiz özelini ilgilendiren yanları ile tarımsal kredi, finansal kiralama ve tarım sigortalarına değineceğiz.

1.6.1 Tarımsal Kredi

Kredi belirli bir süre sonra ödemek vaadiyle, mal, hizmet, para cinsinden satın alma gücü sağlanması ya da var olan satın alma gücünün belli bir süre sonunda geri alınmak üzere başka bir kişi ya da kuruma devri işlemi olarak tanımlanabilir.³⁸ 5411 sayılı Bankacılık kanununun 48. maddesi kredinin kapsamını bankalarca verilen nakdî krediler ile teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayri nakdi krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdî krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayri nakdi kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler, ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler olarak belirlemiştir.

Ekonomik faaliyetler arasında tarımın ağırlık taşıdığı dönemlerde, tarım kredileri, ticaret bankaları olarak nitelendirdiğimiz bankaların kredi portföyünde önemli yer tutarken, günümüzde ticaret bankalarının tarım kesimine doğrudan vermiş olduğu kredilerin payı büyük ölçüde azalmıştır.³⁹ Ticaret bankalarının tarım kesimine açmış oldukları kredilerin payının azalma eğilimi göstermesi, diğer ekonomik sektörlerin hızla gelişmesi sonucu tarım kesiminin ekonomik faaliyetler içinde görece önemini yitirmesi ve tarım kredilerinin özellikleri ve diğer sektör kredilerine göre daha riskli olmalarıyla açıklanabilir.⁴⁰ Kuşkusuz, 1930 dünya ekonomik bunalımı sırasında tarım kesimini kredilendiren bankaların yaşamış oldukları acı deneyimler de ticaret bankalarını bu kesimin finansmanında isteksiz olmaya itmiştir. Günümüzde

³⁸ İlker Parası, Modern Bankacılık Teori Ve Uygulama, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 2007, s.331

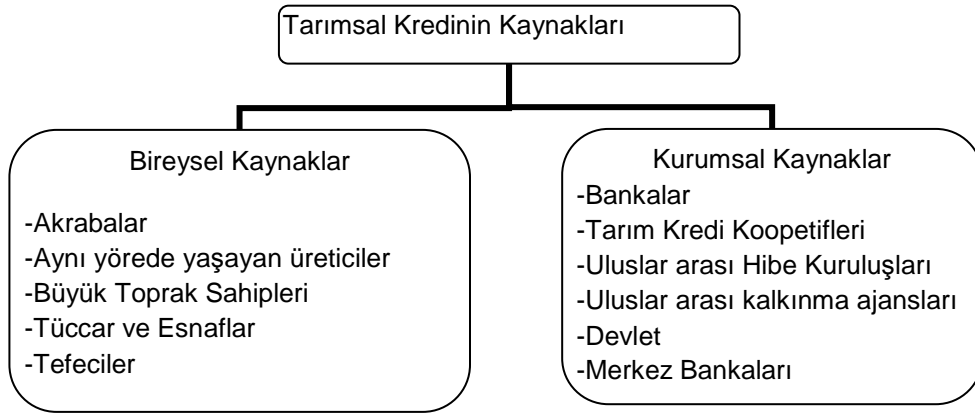
³⁹ Sharon K.Bard, Peter J. Barry and Paul N. Elliger, "Effects of Commercial Bank Structure and Other Characteristics on Agricultural Lending", Agricultural Finance Review, Vol.60, 2000, p.17

⁴⁰ Jonathan Conning and Christopher Udry, "Rural Financial Markets in Developing Countries", Yale University Economic Growth Center, Center Distribution Paper No:914, 2005, p.7

hemen tüm dünyada tarım kredileri, genellikle devlet tarafından desteklenen ve bu tür kredilerin özelliklerini bilen yerel bankalar ve/veya bu alanda uzmanlaşmış kredi kurumları, kooperatif bankalar tarafından verilmektedir. Tarım kesimini, daha çok, çiftçilere vadeli tarım araç ve gereçleri satan aracıları kredilendirme yoluyla, kooperatif bankaları dolaylı bir şekilde finanse etmektedirler.⁴¹

Aşağıda tarımsal kredi kaynakları şematik olarak sunulmuştur.

Şekil 2. Tarımsal Kredi Kaynakları

Kaynak: Thorsten Giehler, "Sources Of Funds For Agricultural Lending", Agricultural Finance Revisited No.4 Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), 1999, Rome, p.1

Genel itibarıyla akraba ve arkadaşlardan sağlanan kredilerde bir faiz ödenmesi sözkonusu olmadığı gibi borç veren ve alan arasında herhangi bir yazılı sözleşme de düzenlenmemektedir. Bu tür krediler genel itibarıyla altın veya döviz karşılığı verilmekte ve vade karşılıklı anlaşma sonucu belirlenmektedir.

Akrabalar dışındaki bireysel kaynaklardan sağlanan krediler işletme dönemine göre 2-3 ay gibi kısa vadeli olup yıllık faizleri %100'ü bulmaktadır.

⁴¹ Ahmet Özçelik, Erdoğan Güneş, M.Metin Artukoğlu "Türkiye'de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım Ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi uygulamaları" www.zmo.org.tr/resimler/ekler/157297d1a1ff043_ek.pdf?tipi=14...

Çiftçiler bu kredileri genellikle kişisel ihtiyaçları için kullanmakta uzun vadeli yatırım ve ıslah işlerine yönlendirememektedirler.⁴²

Her ne kadar bireysel kaynakların tarım kesiminin finansmanındaki rolünü saptamak pek çok sebeple çok zor olsa da bazı çalışmalar bu konuda fikir verebilecek niteliktedir.

Tablo 9. Değişik Yörelerdeki Tarım İşletmelerinin Borç Kaynakları

Araştırmalar	Banka ve Kooperatifler	Şahıslar
DPT'nin çeşitli bölgelerde yaptığı çalışma	44,5	55,5
Ankara'da Bala ve Keskin İlçelerinde	40,0	60,0
Denizli ilinde yapılan ekonomik araştırma	55,0	45,0
Adana ovası tarım işletmelerinde	70,0	30,0
Bafra ilçesi tütün işletmelerinde	53,2	46,8

Kaynak: Ali Rıza Karacan, Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:498, İzmir 1991, s.157

Tabloda görüldüğü üzere tarımsal kredilerde bireysel kaynaklar da önemli yer tutmaktadır. Kırsal ekonomiyi kayıt altına alınmadan ve çiftçilerin gelir düzeylerini sabitlemeden kurumsal kaynakların kredilerdeki payını arttırmak oldukça güçtür.

Küçük tarımsal işletmelerin finansmanında 4 temel kredilendirme kriteri mevcuttur: finansal tablolar, servet, kredi puanlama sistemi ve kişisel ilişkiler.⁴³ Bireysel kaynaklarda bahsedilen kriterlerden kişisel ilişkiler daha büyük önem arz etmektedir. Bireysel kaynaklar resmi anlamda tespit edilip ölçümlenememekle birlikte halen varlıklarını sürdürmektedirler. Bireysel kaynaklardan kullanılan krediler formalite açısından kolay olmakla birlikte kurumsal kaynaklı kredilere göre daha yüksek faizli ve daha kısa vadeli dirler.⁴⁴

⁴² Mehmet Bülbül ve Füsün Tatlıdil, "Kredi Kullanımının Tarımsal Yapının İyileştirilmesine Etkinliği", Tarımsal Yapı "Dönüşüm ve Strateji Arayışları"-Tarım Haftası '94 Sempozyumu, Ankara:T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:25, 1994, s.272

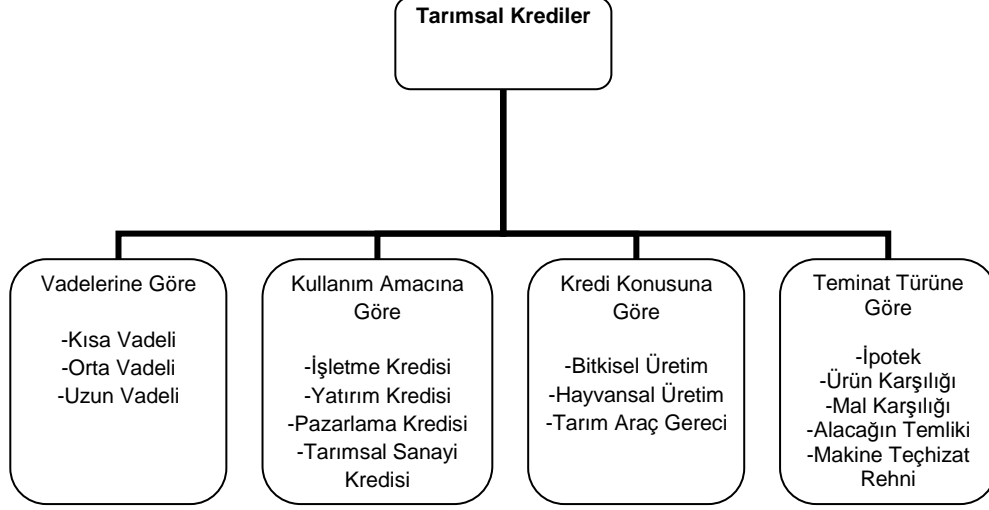
⁴³ Ani L. Katchova, "Factors Affecting Farm Credit Use", Agricultural Finance Review, Vol.65, 2005, p.19

⁴⁴ C.Necat Berberoğlu, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:235/156, 1981, s.82

Finansal sistem içinde bankalar tarafından kullanılan tarımsal krediler aşağıdaki şekildeki gibi dört temel konuya göre sınıflandırılabilir.

Şekil 3. Konularına Göre Tarımsal Krediler

Kaynak: Mustafa Kemal Yılmaz, "Dünya'da ve Türkiye'de Tarımsal Finansman: Türkiye için Model Önerisi", Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, S.25

1.6.2 Vadelerine göre tarımsal krediler:

Kısa vadeli krediler, vadeleri 1 ay ile 12 ay arasında olan kredilerdir. İşletme sermayesi ihtiyacının finansmanı için kullanılırlar.

Orta vadeli krediler, vadeleri 1 yıl ile 3 yıl arasında olan kredilerdir. Özellikle daha uzun vadeli kaynak temin edilebilen gelişmiş ülkelerde bu süre 5 yıla kadar uzayabilmektedir.

Uzun vadeli krediler, vadeleri 3 yıl ile 5 yıl arasında olan kredilerdir. Bu süre 20 yıla kadar uzayabilmektedir. Bu tür krediler genellikle bir yatırım projesinin finansmanı için kullanılırlar.⁴⁵

1.6.3 Kullanım Amacına Göre Tarımsal Krediler.

İşletme Kredileri: İşletme gelirleri, işletme giderlerini karşılayıncaya kadar geçen sürede yapılan harcamaları kapsayan işletme sermayesi ihtiyacının finansmanına yönelik olarak kullanılan kısa vadeli kredilerdir.

⁴⁵ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., "Tarımsal Krediler Yönetmeliği", Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara:2003, s.2

Ayrıca bitkisel, hayvansal üretim ile su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı konularında, kullanım ömrü azami işletme kredisi vadesini aşmayan demirbaşların edinilmesine yönelik giderler de (tek yıllık sera örtüsü, damla sulama boruları, balık ağları v.b.) işletme kredisine konu edilebilir.

Yatırım kredileri: Bitkisel ve hayvansal üretim, su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı konularında tarımsal işletme kurulması, edindirilmesi, mevcut işletmelerin büyütülmesi ve modernizasyonu ile sabit sermaye yatırımı niteliğindeki canlı materyal temini ve araç-gereç, alet, ekipman ve makine alımının finansmanına yönelik olarak kullanılan orta ve uzun vadeli kredilerdir.

1.6.4 Konusuna Göre Tarımsal Krediler

Bitkisel üretim kredileri: Bitkisel üretime yönelik olarak ihtiyaç duyulan tohum, gübre, ilaç, fide, işçilik, her türlü tarım alet, makine ve ekipmanların bakım, onarım ve yakıt giderleri ile üretilen ürünlerin toplanması, tasnif ve ambalajlanması, depolanması, nakliyesi ve pazarlanmasına ilişkin giderlerin finansmanına yönelik kullanılan kredilerdir.

Hayvansal üretim kredileri: Hayvansal üretim faaliyetlerinde kullanılan yem, ilaç, aşı, işçilik ve veterinerlik hizmetleri, nakliyesi ve pazarlanmasına ilişkin giderler ile hayvan alımı ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla üretim giderlerinin finansmanı için kullanılan kredilerdir.

Tarımsal Modernizasyon kredileri: Tarımsal üretim yapan işletmelerin modernizasyon ve makine teçhizat alımı konusunda kullanılan kredilerdir. Bu krediler çoğunlukla belli bir fizibilite ve proje doğrultusunda kullanılır.⁴⁶

1.6.5 Teminat Türüne Göre Tarımsal Krediler

Krediler müşterilerin kredibilitesine göre taşınmaz mallar üzerine ipotek, ürün, hayvan, makine gibi taşınır malların rehni, borç verene karşı satılabilirlik güvencesi, ciro edilebilir stoklar⁴⁷, kredi müşterilerinin tarımsal kooperatiflerden, tüccardan veya devletten olan alacakların bankaya devredilmesi karşılığında kredi kuruluşlarından kredi temin edebilmektedirler.

⁴⁶ Karacan, a.g.e., s.61

⁴⁷ Karacan, a.g.e., s.97

Her ne kadar kredi tutarının belirlenmesinde teminat değerinin önemli bir yeri varsa da asıl önemli olan müşteri hakkındaki istihbarat, geçmiş kredilerin geri ödenme performansı ve diğer bankalar nezdinde sorunlu kredi olup olmamasıdır.⁴⁸

1.6.6 Tarımın Finansmanında Alternatif Ürünler

Diğer mal piyasalarında olduğu gibi tarım sektörü mal piyasasında da, şartlar çoğunlukla kendiliğinden oluşarak dengeye gelememektedir. Bu dengesizliğe bir de doğal koşulların getirdiği belirsizlik eklendiğinde tarım piyasasında sabit bir gelir düzeyi yakalama ve bu gelir düzeyine uygun finansman teknikleri kullanmak zorlaşmaktadır.

Gelişmiş ülkeler, tarımsal mal piyasalarında denge sağlama konusunda yakaladıkları başarı ile birlikte tarımsal krediye alternatif finansman teknikleri geliştirmişlerdir. Özellikle vadeli işlemler ve tarım sigortaları üreticilerin gelir düzeylerini daha düzenli hale getirmekte büyük yarar sağlamışlardır. Finansal kiralama ve faktoring gibi finansman araçları, üreticileri finansal planlama konusunda rahatlatmaktadır. Aşağıda tarımsal kredilere alternatif oluşturan bu finansman yöntemlerine kısaca değinilmiştir.

1.6.6.1 Finansal Kiralama

Finansal Kiralama, belirli bir süre için kiralayanla kiracı arasından imzalanan ve kiracı tarafından seçilip, kiralanan tarafından satın alınan bir malı, mülkiyetinin kiralayanda, kullanım hakkının kiracıda bırakıldığı alternatif bir finansman aracıdır.⁴⁹

Finansal kiralama, özellikle banka mevzuatlarında tanımlanan koşul ve teminatları yerine getiremediklerinden dolayı kredi alamayan küçük ve orta ölçekli firmalara uzun vadeli ve düşük teminatlı finansman sağlamayı hedeflemektedir. Finansal kiralama ile firmalar malın değerinin tamamını özkaynak katkısı olmaksızın finanse edebilmekte, ithalat ihracat gibi işlemlerde finansal kiralama firmasının tecrübesinden yararlanabilmekte,

⁴⁸ Michael Fiebig, "Prudential Regulation And Supervision For Agricultural Finance", Agricultural Finance Revisited No.5, Rome: Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), 2001, p.37

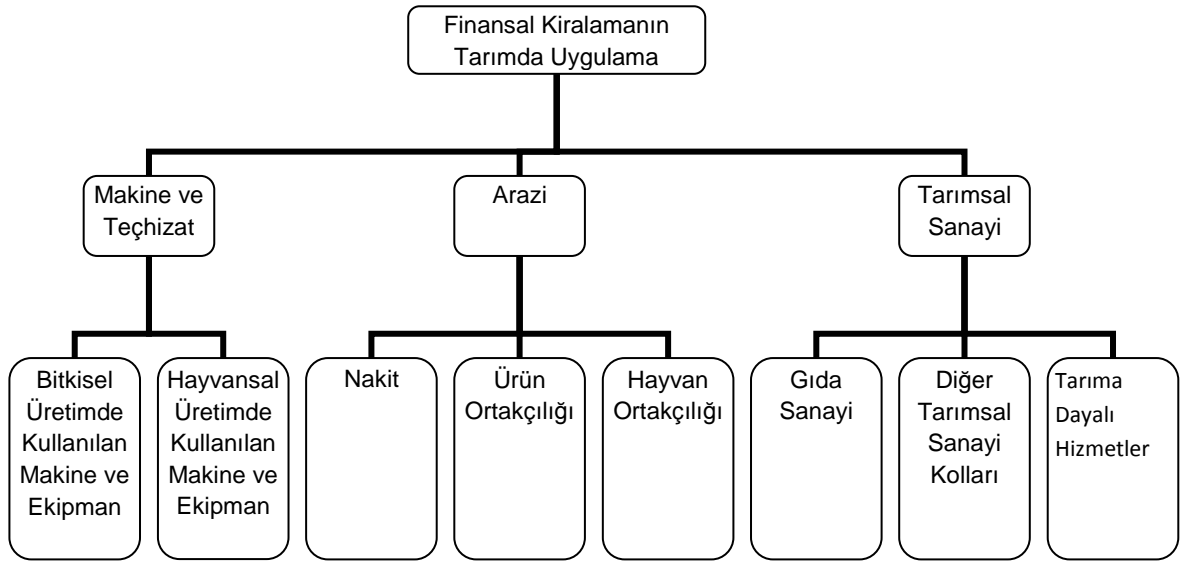
⁴⁹ Ali Ceylan, İşletmelerde Finansal Yönetim, Bursa: Ekin Kitapevi, 2003, ss.174-175

esnek ödeme planları oluşturabilmekte, finansman giderlerini daha rahat bütçeleymektedirler.⁵⁰

Ticari hayatta finansal kiralamadan kaynaklanan finansman maliyetlerinin gider gösterilerek vergiden düşülebilmesi imkanının tarım sektöründe kayıt dışılığın daha yüksek olması dolayısıyla anlamlı olmaması dolayısıyla daha çok, yüksek maliyetli traktör ve biçerdöver gibi tarım makinelerinin alımında kullanılmaktadır. Son dönemdeki finansal krizlerin tarımsal sanayiye nispeten daha az etkilemesi nedeniyle tarımsal sanayi ve tarımsal arazi kiralama işlemleri artış göstermektedir.

Finansal kiralamanın tarım işletmelerinde kullanım alanları aşağıdaki gibi özetlenebilir.⁵¹

Şekil 4. Finansal Kiralama Sisteminin Tarım Sektörü İçin Uygulama Alanları

Kaynak: Mehmet Bülbül, Tarımsal İşletmelerin Finansmanı, Ankara: Ankara Üniversitesi Matbaası, 2006,s.237

Yıllar itibarıyla Türkiye’de finansal kiralama sektöründe gerçekleştirilen işlem hacmi ve tarım sektörünün aldığı pay aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. 2007 yılının sonunda finansal kiralama sektörüne uygulanan KDV avantajının ortadan kalkmasıyla birlikte yıllık işlem hacimlerinde çok ciddi düşüşler görülmüş olup ekonomik krizin ağırlığının en fazla hissedildiği

⁵⁰ İlhan Uludağ, Erişah Ulucan, Finansal Hizmetler Ekonomisi, İstanbul, Beta Basım Yayımları A.Ş., 1999, ss.372-373

⁵¹ Bülbül, a.g.e., s 237

2009 yılında tarım sektöründe finansal kiralama yoluyla finansman yalnızca 77 milyon USD olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 10. Sektörler İtibarıyla Finansal Kiralama İşlemleri

(Milyon USD)	2007	2008	2009
Tarım	510	236	77
İmalat Sanayi	3.501	2.333	1.002
Hizmet	4.066	2.679	1.023
Diğer	126	55	95
Toplam	8.203	5.303	2.198

Kaynak: FİDER-Finansal Kiralama Derneği, "İstatistikler: Sektörlere Göre-2002-2009"
[http://www.fider.org.tr/?intPageStructure No=13&sint Langua gelID=0& bytC ontentT ype=3 &intPageNo=34&strH itCountParam= 2|13|0|265|735](http://www.fider.org.tr/?intPageStructureNo=13&sintLangua gelID=0& bytC ontentT ype=3 &intPageNo=34&strH itCountParam= 2|13|0|265|735), Erişim Tarihi:02.02.2010

Tarımda büyük çaplı uzun vadeli projeksiyonlarla üretim yapan kurumsal firmaların sayısı arttıkça finansal kiralama yoluyla alımların artacağı ve finansal kiralamanın tarımsal işletmeler için önemli bir araç olacağı düşünülmektedir.

1.6.6.2 Factoring

Factoring, 180 günden daha kısa vadeli kambiyo senetlerinde kullanılan alacak hakkının satın alınması işlemidir. Diğer bir ifade ile factoring, vadeli satış yapan işletmelerin her türlü mal ve hizmet satışından doğan alacak haklarının factor veya factoring kuruluşları olarak adlandırılan finansal kuruluşlara temlik edilerek satın alınmasına dayanan finansman sistemidir. Bu durumlarda factoring şirketi satın aldığı alacakların genellikle, %80'ine kadar olan kısmını finanse etmektedir.⁵² Factoring sistemi, işletmelerden satın alınan alacağın muhasebe kayıtlarını üstlenerek düzenlemesi, alacağın tahsilatını üstlenerek riski azaltması gibi işlevleri nedeniyle işletmeler tarafından tercih edilmektedir.⁵³

Tarım işletmeleri, kredi sisteminin kısa vadeli fon ihtiyaçlarını karşılamakta gecikmesi ve fon tahsisinde sürenin uzun olması nedeniyle factoring sistemini tercih edebilmektedirler. Factoring sistemi tarım

⁵² Uludağ, Arıcan, a.g.e., ss.338-339

⁵³ Ceylan, a.g.e., s.178

işletmelerinin gelirlerinin kayıt altına alınması ve muhasebe standartlarını yakalaması açısından önemli katkılar yapabilmektedir.⁵⁴

1.6.6.3 Tarım Sigortaları

Sigorta, yönetmelik ve kanunlar, her türlü örf ve adet kuralları çerçevesinde, insanlar için tehlikeli olan çeşitli risk ve faktörlerinin meydana getirebileceği zararlarla mücadele etmelerine sistematik bir şekilde ele alarak sürdürüp yönlendiren bir sistemdir.⁵⁵ Tarım sektörünün en önemli özeliği gelişen teknolojiye karşın üretimde üreticinin kontrolünde olmayan doğal koşulların etkisi altında oluşudur. Tarımsal faaliyetin açıkta yapılması, işletmecinin kontrol edemeyeceği iklim koşulları ve zararlılar üretim miktar ve kalitesini olumsuz etkilemekte ve işletme gelirlerinde sapmalara yol açmaktadır.⁵⁶ İşte bu sapmaları en aza indirgeyen ve tarımdaki risklerden oluşacak zararı karşılayan güvence sistemine "Tarım Sigortası" denilmektedir. Diğer bir ifade ile tarım sigortası, sadece çiftçilerin her türlü afet, hastalık ve kaza sonucu ürün ve hayvanlar ile bunların dışında kalan varlıklarında meydana gelebilecek risk ve kayıpları minimize eden bu haliyle sadece çiftçinin acısını paylaşan, zararını ödeyen bir sistem olmayıp yerleşim alanlarında sosyo ekonomik iyileştirme ve dayanışmayı sağlayan önemli bir faktördür.⁵⁷

Tarım sigortası geniş anlamı ile üretimin gerçekleştiği çiftlik esas alınarak "mal" ve "can" sigortaları olarak sınıflandırılabilir. Tarımsal faaliyetlerde kullanılan tarımsal makine ve teçhizat sigortaya konu olabildiği gibi tarımsal girdi ve ürünler hatta üreticilerin kendileri de tarım sigortası kapsamına alınabilmektedir.⁵⁸

Ülkemizde tarım sektörünü tehdit eden risklerin teminat altına alınabilmesi amacıyla bir sigorta mekanizmasının devreye sokulması

⁵⁴ Bülbül, a.g.e., s.240

⁵⁵ Bahattin Çetin, Tarım Sigortaları, Ankara: Nobel Yayın, 2007, s. 1

⁵⁶ Nuray Kızılarıslan, Ahmet Zafer Gürler, Harun Tanrıvermiş, "Türkiye'de Tarım Sigortaları Uygulaması ve 1991-1993 Dönemindeki Gelişmelerin Analizi", İzmir Tarım Kongresi, İzmir: 1994. S.23

⁵⁷ Mahmut Güngör. "Türk Tarımın Geleceği Açısında Devlet Destekli Tarım Sigortasının Önemi-Makale", Türk Tarım Dergisi Kasım-Aralık Sayısı, Ankara, 2006, s. 172

⁵⁸ Şinasi Akdemir ve Diğerleri, Bölge Bazlı Tarım Sigortasının Türkiye'de Seçilmiş Bölgeler için Potansiyel Talebi ve Talebin Karşılaştırılabilirliğinin Belirlenmesi Proje Raporu, Adana, 2004

düşünülmüş ve bu amaçla 14/06/2005 tarihli 5363 sayılı "Tarım Sigortaları Kanunu" çıkarılmıştır.⁵⁹

Bu Kanuna göre:

- Kanun kapsamına alınan riskler ile ilgili olarak yapılacak sigorta sözleşmelerinde standardın sağlanması, riskin en iyi koşullarda transferi için uygun ortam oluşturulması, oluşacak hasarlarda tazminatın tek merkezden ödenmesi ve tarım sigortalarının geliştirilmesi, yaygınlaştırılması amacına yönelik olmak üzere bir Sigorta Havuzu kurulmuştur.
- Bu Havuza ilişkin tüm iş ve işlemler, bu havuza katılan sigorta şirketlerinin eşit hisselerle ortak oldukları Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi A.Ş. tarafından yürütülmektedir.
- Sigorta şirketleri poliçeleri kendi adlarına düzenlemekte, ancak riskin ve primin % 100 ünü zorunlu olarak Havuza devretmektedirler, ihtiyari olarak da Havuzda oluşan riskten retroesyon yoluyla pay alabilme hakları vardır.
- Devlet, bu Kanun kapsamında yapılacak sigorta sözleşmelerine münhasır olarak çiftçi adına sigorta primine destek sağlamaktadır. Devlet prim desteğinin miktarı her yıl için ürün, risk, bölge ve işletme ölçekleri itibariyle, Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenecektir.

Bankaların üreticilere sağlayacağı krediler açısından da büyük önem taşıyan tarım sigortalarına ihtiyaç duyulmasının başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir.⁶⁰

Tarım sigortası çiftçilere kontrol edemeyecekleri büyük felaketlere karşı korunma olanakları sağlamaktadır.

Doğal afetlerin geldiği yıllarda bile çiftçi emek ve sermayesinin karşılığını sigortadan alacağı için çiftçinin gelir dengesi bozulmayacaktır.

⁵⁹ TARSİM- Tarım Sigortaları Havuzu, "Kurumsal Tarihçe", http://www.tarsim.org.tr/page.php?act=viewPage&name=kurum_hakkinda, Erişim Tarihi:13.03.2010

⁶⁰ Dinler, a.g.e., s.47-59

Tarım sigortası yoluyla bankalar tarım sektörüne daha fazla kredi verebilirler. Bazı zamanlarda Tarım Sigortası borç almak için yeterli varlıkları olmayan çiftçiler için bir teminat işlevi görür.

Ayrıca bankalar sigorta vasıtasıyla daha küçük ölçekli ve daha az sermayeli çiftçilere ulaşabilme olanağı bulabilirler. Böylece bankalar sigortayla birlikte borç alan düşük gelirli çiftçilere kötü yıllarda da kredi verebilirler.

Bunun devamında hasara uğraması halinde Tarım Sigortası yaptıran çiftçiye ödenen tazminatlarla çiftçi borçlarını ödemede fazla zorluk çekmeyecektir. Tarım sigortası sayesinde bankalara çiftçilerin yaptığı geri ödemeler sağlıklı bir sisteme oturur.

Tarım sigortası ile tanıştıktan sonra çiftçi, önlenemeyecek kayıpların sigorta şirketince karşılanacağını bilmesi yanı sıra, kendi teknik bilgi ve becerisi ile önlenebilen kayıpların giderilebileceğini de öğrenmektedir.

Malını sigorta ettiren çiftçi riskler karşısında zararının ödeneceğini bildiği için her durumda büyük mali sıkıntılara düşmeyeceğinden, güvenle çalışır. Bu güven duygusu çiftçinin, üretimi arttırmak için teknik bilgi ve araçlardan daha fazla yararlanmasını özendirerek çalışma isteğini ve verimliliğini yükseltecektir

Tarım sigortası, tarımdaki risk ve belirsizliklerden dolayı meydana gelebilecek zararın sözleşme şartları çerçevesinde karşılanmasını güvence altına alan bir sistemdir. Sigortalama işlemi sonucunda, birçok riskin tarımsal üretim üzerinde yaratacağı riskler "Risk Transfer Sistemi" vasıtasıyla yapılandırılmış olan tarım sigortalı organizasyonuna aktarılması mümkün olmaktadır. Bu durumun daha net anlatılabilmesi için aşağıda yer alan Şekil 5'te, sigortalama işlemi döngüsel olarak gösterilmiştir.

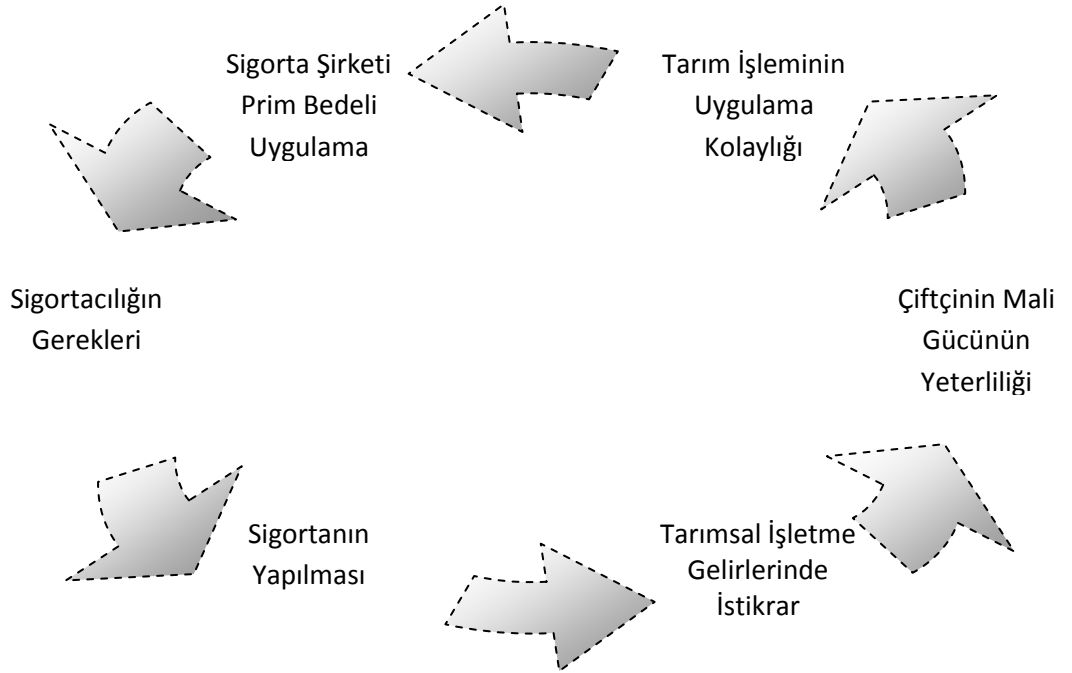
Tarım sigortasının temel amacı, üreticilerin varlıklarında meydana gelebilecek azalmayı önlemek ve üreticiye üretime devam etme konusunda

güven vermektedir. Bunun dışında tarım sigortasının ekonomiye sağladığı dolaylı katkıları şöyle sıralayabilir:⁶¹

- Tarım sektöründe açılan kredilerde riski azaltır. Sigorta devletin yaptığı afet yardımlarından daha etkili ve kurumsallaşmış bir telafi mekanizmasıdır. Üstelik bu mekanizmada prim yoluyla çiftçinin katkısı da vardır.
- Olağan dışı durumlar için yastık altında tutulan altın ve parayı ekonomiye kazandırır.

Şekil 5. Tarım Sigortalarının Döngüsel Etkileri

Kaynak: Bahattin Çetin, Tarım Sigortaları, Ankara: Nobel Yayın, 2007, s.21

- Sigorta tarımsal üretime dayalı kırsal kesimin kurumsallaşmış bir yapıda gelişimine ve kırsal ekonominin ticarileşmesine de yardımcı olur.
- Sigorta karşılıklı yardımlaşmaya dayandığından üreticiler arasında dayanışmayı ve organizasyonu de arttırabilir.
- Tarımsal kalkınma ve kırsal nüfusta refah yükselmeleri sağlayabilir.

⁶¹ Barry K.Goochwin, Vincent H.Smith, The Economics of Crop Insurance and Disaster Aid, Washington D.C.: AEI Studies in Agricultural Policy, 1995, s.3

Tüm bu anlatılanlar çerçevesinde, tarımda oluşabilecek risklerin ekonomik açıdan değerlendirilerek yönetilmesi ve oluşabilecek kayıpların ekonomiye geri kazandırılması amacıyla tarım sigortalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Üreticilerin risklerini yöneterek sağlıklı bir işletme sermaye yapısına kavuşturulması, tarımsal gelişmenin sağlanması ülke kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilebilmesi açısından üreticiler bir takım nedenlerle tarım sigortalarına ihtiyaç duymaktadır.

1.6.6.4 Tarım İşletmelerinin Finansmanı Açısından Vadeli İşlemler

Tarım sektöründe bir birinden bağımsız ve habersiz üretici sayısının çokluğu nedeniyle, fiyatı cazip olan ürüne yönelme ve bir sonraki dönem yönelinen üründe fiyat düşmesi, diğerlerinde ise ürün azlığı nedeniyle fiyat yükselmesi söz konusu olabilmektedir. Bu süreç izleyen yıllarda devam ettiği taktirde arz-talep dengesizliği oluşabilmektedir.⁶²

Örümcek ağı teoremi ve king kanunu ile açıklanmaya çalışılan bu olay talep ve arz esnekliği düşük olan tarımsal malların arzının fiyata gecikmeli tepkisi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle tarım ürünleri piyasasında fiyatlar arza bağlı olarak sürekli bir dalgalanmaya sahiptir. Farklı bir deyişle tarım ürünleri fiyatlarının standart sapması yüksektir. Bu da üreticiler için finansman riski yaratmaktadır. Üretici üretim kararını aldığı zamanlarda, ileriye dönük tahmin edilen fiyatları bilirse üretim planını revize ederek bütçesini dengeleyebilecektir. Bu da üretimin başlangıcında üretilecek malın alıcısının hazır bulunması ile gerçekleşebilir. İleriye dönük ürünün alınıp satılması amacıyla vadeli işlem piyasaları ortaya çıkartılmıştır.⁶³

Vadeli İşlemler piyasaları "futures" ve "options" piyasaları olarak iki grupta incelenebilir:

Future sözleşmeleri, bir malın ileri bir tarihte teslim edilmek üzere miktar ve fiyatının önceden tesbit edilerek kayıt altına alınmasını sağlayan

⁶² Turan Güneş, Tarımsal Pazarlama, Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları 1996. s.99

⁶³ Robert W. Kolb, Understanding Futures Markets, New York: New York Institute of Finance, 1991, s.22

sözleşmelerdir.⁶⁴ Mal veya finansal Futures sözleşmeleri olarak adlandırılan bu anlaşmalar ilk olarak, 19.yy'ın 2. yarısında Amerika'da buğday çiftçilerinin buğdayın piyasaya yığılıp fiyatlarda aşırı dalgalanmasını önlemek amacıyla vadeli anlaşmalara girişmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 1848 yılında Chicago Board of Trade (CBOT) piyasasında Futures sözleşmeleri işlem görmeye başlamıştır.⁶⁵

Opsiyon, alıcısına opsiyonu yazan (satan) tarafından belirli bir varlığı, önceden belirlenen bir fiyattan, belirli bir zaman aralığında veya belirli bir tarihte alma veya satma hakkını veren yasal bir sözleşmedir.⁶⁶ Opsiyonun dayandığı varlık bir mal olabileceği gibi finansal varlıklar ve endekslerde olabilmektedir. 1973 yılında dünyanın en eski ticaret borsası olan CBOT'de opsiyon alım satımları yapmak üzere opsiyon borsası kurulması ile opsiyon piyasaları başlamıştır.⁶⁷

---

⁶⁴ Mehmet Günal, Para Banka ve Finansal Sistem, Ankara: Yeni Dönem Yayınları, 2006, s.73

⁶⁵ Sudi Apak, Uluslararası Finansal Teknikler, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1995, s.17

⁶⁶ Ç.Berna Kocaman, Finansal Piyasalar, Kurumlar, Teknikler ve Araçlar, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004, s. 132

⁶⁷ İhsan Ersan, Finansal Türevler, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1998, s. 93

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA TARIMIN FİNANSMANI

Sermaye birikimi konusunda sıkıntı yaşayan tarım kesiminin nasıl finanse edileceği son elli yılda sürekli tartışma konusu olmuştur. Tarımın GSMH ve istihdam içindeki payını azalması ile birlikte tarımsal ve kırsal kalkınma projelerinde tarım arka planda kalmıştır. Tarım sektöründe liberalleşme ile birlikte sübvansiyonlu faiz oranları ile kontrollü kredi programları yeniden gözden geçirilmesi ve kamu sermayeli tarımsal kalkınma bankalarının yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde uzmanlaşmış tarımsal bankaların kurulmasının ardında yatan temel neden, ticari bankaların tarımın finansmanında yer almamasıdır. Piyasaların liberalizasyonu, daha elverişli koşulların oluşması, tarıma yönelik ticaret hadlerinin gelişmesi, küresel ve bölgesel ticaret anlaşmalarının yapılmaya başlanması ve tarımın artan karlılığı, tarım bankalarının, 'özelleştirme, yapısal uyum programları ve mali sektör reformu' kapsamında, yeniden yapılandırılmalarını veya işlemlerinin durdurulmasını gerektirmiştir. Bu değişiklikler, mali piyasalardaki rahatsızlıkları yok ederek, kırsal mali sistemin uzun vadede sürekli gelişim imkanını artırmakla birlikte, tarımsal kredi imkanını azaltmıştır.⁶⁸

Gelişmiş ülkelerde tarım sektöründe faaliyet gösteren bankalar, özünde tarımsal kalkınma/kooperatif bankaları olup müşteriye ulaşmada alternatif yöntemler geliştirmek, tarımsal alan dışındaki müşterilere uygun farklı ürünler tasarlamak, farklı kredi değerlendirme kriterleri belirlemek suretiyle tarım dışındaki müşterilere yakınlaşarak zaman içinde faaliyet alanlarını genişletmişlerdir. AB üyesi ülkelerde 2006⁶⁹ yılı rakamlarına göre tarımsal kooperatifler girdi alımının %55'ini, pazarlama faaliyetlerinin %65'ini ve dış ticaretin %50'sini finanse etmektedirler. Bu bankaların hepsi de başlangıçta tarım bankası iken tam anlamıyla ticari banka haline dönüşmüşlerdir. Toplam portföyleri içinde tarımsal bankacılık küçük bir paya

---

⁶⁸ Niyazi Erdoğan, Dünya'da ve Türkiye'de Tarımın Finansmanı, Ankara: T.C. Ziraat Bankası Matbaası, 2002

⁶⁹ Yılmaz, a.g.e. s.49

sahip olduğu halde, tarımsal sektöre hakim durumdadırlar. Hem kurumsal yapılarını geliştirdiklerinden hem de ülkelerindeki tarımsal sektörün kalkınması sürecinde etkin ve önemli bir role sahip olduklarından, bugün bilgi ve tecrübelerini diğer benzer oluşumlar içindeki kurumlara ve ülkelere danışmanlık hizmetleri vermek suretiyle aktarmakta, özellikle büyük ölçekli üreticilere kapsamlı çözüm paketleri sunmaktadırlar.⁷⁰

2.1 Almanya'da Tarım Sektörünün Finansmanı

Dünyanın en büyük üçüncü ekonomisi olan Almanya 2.795 milyar dolarlık GSMH'sinin yalnızca %0,9'unu tarımdan elde etmektedir. Tarımın toplam istihdam içindeki payı ise yalnızca %2'dir⁷¹. Buna rağmen dünyanın en gelişmiş tarım finansman sistemlerinden birine sahiptir. Kooperatif bankacılığı sisteminin temeli olan Raiffeisen ve ticari amaçlı kredi sağlama amacı güden Schulze-Delitsch modellerinin doğduğu ilk yerdir. Bu yüzden kooperatif bankalarının Almanya için önemi büyüktür. Ülkedeki sistem içinde üç farklı finansal yapı mevcuttur:

Yerel Bankalar-Raiffeisen Banken. Ülkede 2000'in üzerinde faal kooperatif bankası bulunmaktadır. Bu bankalar kooperatifin tüzel kişiliklerine bağlı olup yalnızca finansal hizmet sunmakla kalmayıp aynı zamanda tarımsal faaliyetlerle ilgili olarak yakıt, gübre, tohum, hasat, depolama, pazarlama ve geri dönüşüm gibi hizmetler sunmaktadırlar.⁷²

Deutsche-Zentrale Genossenschaftsbank. Banka ülkenin güneyinde bulunan Volksbanken ve Raiffeisenbanken'ların merkezi üst kuruluşu şeklinde faaliyet göstermektedir. 5300 kooperatif ve 17 Milyon ortağı ile ülkenin en büyük ekonomik organizasyonu durumundadır. Politika uyumluluğu, uluslar arası ilişkiler, hukuki ve vergi danışmanlığı, insan

⁷⁰ Salih Şahin, "Türkiye'de ve Dünya'da Tarımın Finansmanı Tarım Sigortaları", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006

⁷¹ The Economist, "World in Figures 2008", London, Profile Books, 2009, p.148

⁷² Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband (German Cooperative and Raiffeisen Confederation) "Raiffeisen Cooperatives"; <http://www.dgrv.de/en/cooperatives/sectors/raiffeisencooperatives.html>, Erişim Tarihi:14.02.2010

kaynakları ve teftiş gibi hizmetler sunan üst kuruluş kooperatifler arasında sinerji oluşturarak maliyetleri düşürmeyi amaçlamaktadır.⁷³

WGZ Bank ise esasen ülkenin kuzeyinde yerleşik Volksbanken ve Raiffeisenbanken'ların merkezi teşkilatıdır. Farklı bölgelerde benzeri faaliyetleri sürdüren iki üst örgütün yakın gelecekte tek bir çatı altında birleşmesi beklenmektedir.⁷⁴

2.1.1 Raiffeisen Modeli

Kooperatif bankacılığının temel özellikleri Friedrich Wilhelm Raiffeisen tarafından geliştirilen esaslara dayanmaktadır. Kooperatifler tarafından tarımsal işletmelere açılacak kredilere kaynak sınırsız sorumlu üyelerin tasarruflarıdır. Halkın tasarruflarının da kooperatife yönlendirilebilmesi için gerekli güven ortamı yerel birlik içinden seçilecek uygun yeterlilikteki üretici temsilcileri ve diğer yerel yöneticilerin kooperatif yönetimine getirilmesi ile sağlanmıştır. Kaynaklar ve kullanımlar arasındaki denklığı sağlamak ve denetlenmesini kolaylaştırmak için bankalar arasında takas merkezi görevini üstlenen ve tüm sistemi şemsiyesi altında toplayan iki üst merkezi banka bulunmaktadır: DZ Bank ve WGZ Bank.⁷⁵

Raiffeisen kooperatifleri 11 bölgesel birliğe bağlıdır. Ayrıca ulusal düzeyde Alman Raiffeisen Birliği, Alman Volks ve Raiffeisen Bankaları Federal Birliği ve küçük ölçekli Sanayi Merkez Birliği bulunmakta ve bunlar da tüm kooperatiflerin bir üst birliği olan Alman Kooperatif ve Raiffeisen Konfederasyonuna bağlı çalışmaktadır. Kooperatiflerin mevduat da kabul eden bankalar kurarak şube açması, ticari kuruluşlar, depolar, fabrikalar yapmaları faaliyetlerinin birbirleri ile de rekabet esasına dayandığının birer göstergesidir.⁷⁶

Raiffeisen kooperatiflerinde ortak sayısının yüzü aşması istenmez ve ortakları sınırsız sorumluluk esasına göre çalışırlar ve kullandıkları fonlar

⁷³ Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband (German Cooperative and Raiffeisen Confederation) "Cooperatives in Germany"; <http://www.dgrv.de/en/home.html>; Erişim Tarihi:12.02.2010

⁷⁴ WGZ Bank, "About Us"; <http://www.wgz-bank.de/de/wgzbank/service-informationen/english/index.html>, Erişim Tarihi:15.02.2010

⁷⁵ Erdoğan, a.g.e. ss.34-35

⁷⁶ Yılmaz, a.g.e. s.51

uzun vadeli tarımsal projelere yöneliktir. Kooperatifleri düşük faizli olarak fon kullandırdıkları projeleri izleyerek ortağın faaliyetlerinde başarılı olması için gerekli teknik ve finansal desteği temin ederler. Bu projelerden elde ettikleri karları yedek akçeye aktarmak suretiyle finansal yapılarını güçlendirirler.⁷⁷

2.1.2 Landwirtschaftliche Rentenbank (LRB)

Merkezi Frankfurt'ta bulunan Landwirtschaftliche Rentenbank (LRB) Almanya'da tarımın finansmanı konusunda bir kalkınma ajansı konumundadır. Rentenbank Avrupa Birliğinde tarım ve ilgili sektörlerdeki bankalara refinansman sağlamaktadır. Banka, Alman Federal Hükümeti ve Federal Finansal Gözetim Otoritesi'nin yasal gözetim ve denetimi altında bulunmaktadır. Banka daha çok teşvikli kredilere odaklanmıştır.⁷⁸

Kullandırılan teşvikli krediler genellikle aşağıdaki projelere yönelmektedir:

- Tarımsal işletmelerin kurulmasına, modernleştirilmesine ve rasyonelleştirilmesine, üretim ve çalışma koşullarının iyileştirilmesine.
- Mevcut iktisadi işletmelerin genişletilmesine, iktisadi potansiyellerinin artırılmasına, hayat ve istihdam olanaklarının iyileştirilmesine yönelik projeler.
- Köysel karakterli yerleşim ve üretim alanlarının yemlenmesi ve geliştirilmesine yönelik projeler.
- Alman tarımında üretim ve işletme tekniği açısından verimliliği arttıracak yenilikler.
- Doğal ortamın ve çevrenin korunup sürdürülebilirliğinin sağlanmasına hizmet edecek, hayvan ve tüketici haklarının iyileştirilmesinde katkı sağlayacak tarımsal projeler.

⁷⁷ Ziya Gökalp Mülayım, Kooperatifçilik, Ankara: Yetkin Yayınları, 2003, s.44

⁷⁸ Landwirtschaftliche Rentenbank, "About Us", http://www.rentenbank.de/cms/beitrag/10011592/262501/About_Us.html, Erişim Tarihi: 16.09.2009

Bankanın 2008 yılsonu aktif toplamı 87,9 milyar euro olup bu tutarın 53,3 milyar Euro'luk kısmı bankalara refinansman kapsamında kullandığı krediler ve 27,7 milyar Euro'luk kısmı ise borç enstrümanları ve diğer sabit getirili tahvillerdir. Pasifte bankalara olan yükümlülükler 11 milyar euro, menkul kıymetleştirilmiş yükümlükler ise 68,9 milyar euro dolayındadır. Toplam sermayesi 3,05 milyar euro olan banka 2008 yılında 10,8 milyon euro net kar elde etmiştir.⁷⁹

Banka 2008 yılında bağımsız derecelendirme kuruluşları olan Moody's, Standard & Poor's ve Fitch'ten en yüksek not olan üç A notunu almıştır. Banka sahip olduğu yüksek güven sayesinde 1994 yılında The Euro Medium Term Note (EMTN) programı kapsamında 60 milyar euro, 2000 yılında ise Euro Commercial Paper (ECP) programı kapsamında 20 milyar euro düşük maliyetli kaynak elde etmiştir. Ayrıca 2001 yılından itibaren sadece kamu ve kamu benzeri nitelik arz eden kurumların yararlanabildiği Amerikan Menkul Kıymet Yasasının 7/b maddesine göre U.S. Securities and Exchange Commission izni ile küresel tahviller çıkartmaya başlamıştır. Australia, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda ve Norveç bankanın düşük faizli kaynak sağladığı diğer başlıca piyasalardır. Düşük faizli kaynak temininde düşük riskli kredi portföyü, güçlü sermaye yapısı ve dengeli karlılığının yanı sıra Almanya Devletinin verdiği tam garantinin büyük etkisi mevcuttur.⁸⁰

2.2 Hollanda'da Tarımsal Finansman

2008 yılı verilerine göre Hollanda'nın 624 milyar dolarlık GSMH'sinin %2,7'si tarımdan elde edilmektedir. Tarımın istihdam içindeki payı ise yaklaşık %3'tür. Bu rakama tarımsal sanayi de eklendiğinde oran %10'lara yükselmektedir. Hollanda alan olarak çok küçük olmakla birlikte Avrupa'nın en büyük ve ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük tarım ürünleri

⁷⁹ Landwirtschaftliche Rentenbank, "Facts and Figures", http://www.rentenbank.de/cms/beitrag/10011593/262514/Facts_and_Figures.html, Erişim Tarihi: 19.06.2009

⁸⁰ Landwirtschaftliche Rentenbank, "About Us", http://www.rentenbank.de/cms/beitrag/10011592/262501/About_Us.html, Erişim Tarihi: 16.09.2009

ihracatçısıdır. 318 milyar dolarlık ihracatında gıda ve içecek kalemi 46 milyar dolarlık paya sahiptir.⁸¹

Hollanda'da gelişmiş bir finansal sektör mevcuttur Ticaretteki bilgi birikiminin Hollanda'yı dünyanın sayılı finans devlerinden biri yaptığı söylenebilir. Ticari bankaların birçoğu, ülke dışındaki kendi şubeleri aracılığıyla veya uluslar arası konsorsiyumlara üye olarak köklü dış bağlantılar kurmuşlardır ve sundukları hizmet çeşitliliği ve niteliği bakımından saygınlığa sahiptirler. Birçoğu uluslararası menkul kıymetler borsalarında kayıtlıdır. Ticaret bankacılığı, tarım finansmanı, konut finansmanı, elektronik bankacılık, finansal kiralama ve faktoring konularında hizmet veren ticari bankalar, ayrıca aracılık işlemleri de yapmakta ve menkul kıymet yatırım fonlarını ve diğer yatırım araçlarını yönetmektedirler. Hollanda'nın 4 büyük bankası, ABN-Amro, Rabobank, ING Bank ve Fortis dünyanın en büyük 60 bankası arasında yer alır.⁸²

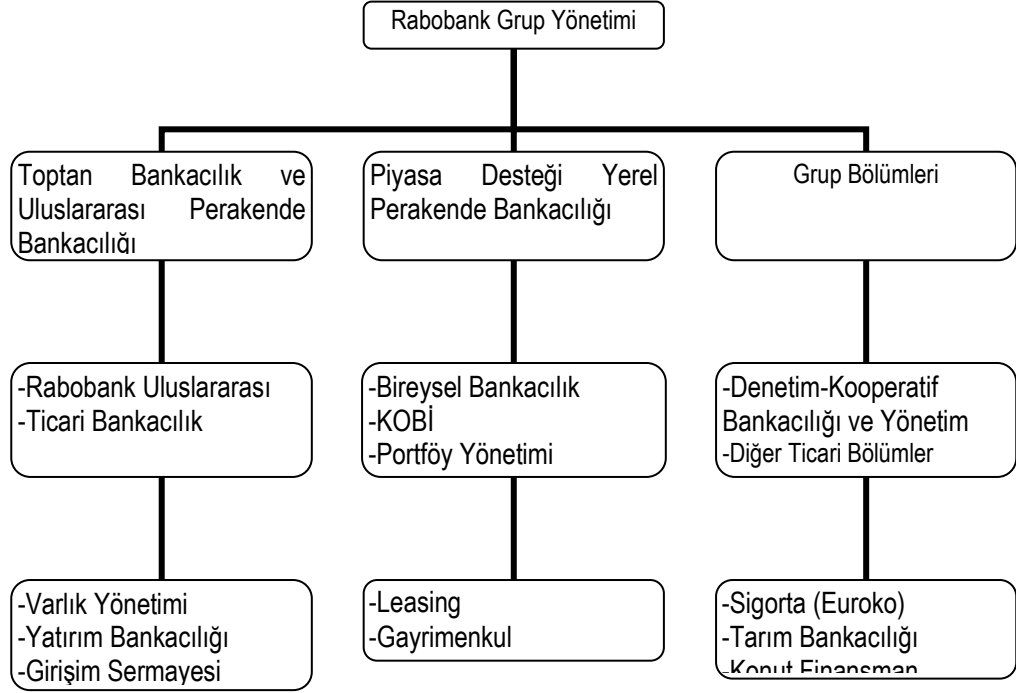
Rabobank Grubu kooperatif ilkeleri temelinde uluslararası bir finansal hizmet sağlayıcısı olarak faaliyet vermektedir. Perakende bankacılık, toptan bankacılık, varlık yönetimi, leasing ve gayrimenkul hizmetleri sunmaktadır. Hollanda genelinde tarımsal kesimin ihtiyaç duyduğu tüm finans hizmetleri ile perakende ve toptan bankacılık üzerinde yoğunlaşmıştır. 60.000 'den fazla çalışana sahip kuruluş, 43 ülkede faaliyet göstermektedir. Rabobank bağımsız yerel Rabobanklar ve onların merkezi örgütlenmesinden ve oluşur. Grup tanınmış uluslararası derecelendirme kuruluşları Standard & Poor's, Moody's ve Dominion Bond Rating Service tarafından en yüksek kredi notuna layık görülmüştür. Sermaye olarak grup dünyanın en büyük yirmi finansal kurumu arasında yer alıyor. 161 bağımsız yerel Rabobank 1.100 şube ile Hollanda'nın en yoğun bankacılık ağına sahiptir. Rabobank'ın Merkezi örgütlenmesi aynı zamanda Hollanda Merkez Bankası adına yerel Rabobankların ödeme gücü, likidite ve iç kontrol yapısını denetler.⁸³

⁸¹ The Economist, "World in Figures 2008", Profile Books, London, 2009, p.182

⁸² Yılmaz, a.g.e.,s.56

⁸³ Rabobank, "Profile of Rabobank", http://www.rabobank.nl/particulieren/servicemenu/english_pages/rabobankprofile/default, Erişim Tarihi: 23.09.2009

Şekil 6. Rabobank Uluslararası Örgütlenme Yapısı

Kaynak: Rabobank, "Annual Report", p.18, http://www.rabobank.com/content/images/Annual_report_2008_tcm43-104805.pdf, Erişim Tarihi: 13.10.2009

Rabobank, Hollanda'nın tarımsal kredi pazarında % 84'lük payla güçlü bir tekel pozisyonunda olup mortgage pazarında %30, küçük ve orta ölçekli işletme kredilerinde %39 ve toplam mevduatta %43'lük bir paya sahiptir. Ulusal ve uluslararası tarımsal finans piyasalarında dev bir şirket olan Rabobank'ın, sadece Hollanda'da, 16 milyon bireysel müşterisi bulunmaktadır. Bu rakam Hollanda nüfusunun yarısından fazlasına denk gelmektedir. 2008 yılsonu itibarıyla Rabobank'ın toplam aktifleri 612 milyar euro olup aktiflerin 426 milyar Euro'luk kısmı müşterileri kullandırılan kredilerden oluşmaktadır. Kredi portföyünün %47'sini bireysel krediler, %36'sını ticari krediler ve %17'sini tarımsal krediler oluşturmaktadır.⁸⁴

⁸⁴ Rabobank, "Annual Report", p.24, http://www.rabobank.com/content/images/Annual_report2008_tcm43-104805.pdf, Erişim Tarihi: 13.10.2009

2.3 A.B.D Tarımsal Kredi Sistemi ve İşleyişi

A.B.D.'de, tarımsal sektöre hizmet veren kurumsallaşmış yapıdaki kredi kuruluşları dört temel grupta toplanmaktadır.⁸⁵

- Ticari bankalar
- Farm Credit System (FCS)
- Farm Service Agency (FSA)
- Hayat sigortası şirketleri

Belirtilen kurumlara ek olarak "The Federal Agricultural Mortgage Corporation" ve "Federal Home Loan Bank System" kurumları da kredi kuruluşlarınca verilecek tarımsal ve kırsal kredilere nispeten düşük maliyetli kaynak sağlamak suretiyle tarımsal kredi piyasasını desteklemek gibi bir fonksiyonu mevcuttur.

FSA, 1935 yılında İskan İdaresi olarak adlandırılan bir yapıda kuruldu. Bu idarenin başlıca amacı tarım topluluklarını daha etkin ve karlı olacakları düşünülen alanlara taşımaktı. Ancak yeniden yerleşim işlemi tartışmalı, pahalı ve sonuçları belirsiz bir süreçti. Bu süreç Standart Kırsal Rehabilitasyon Kredi Programını beraberinde getirdi ve kredi, çiftlik ve ev yönetimi planlama ve teknik denetimi konusunda önemli katkılarda bulundu. Daha sonra uygulamaya konulan Borç Uyum ve Tapu çalışmasıyla yerel çiftçiler, gönüllü komitelerinin yardımıyla ve FSA denetçileri gözetiminde alacaklıları ile anlaşmalar yaparak iflas etmeden ödeme yapmanın yollarını buldular. FSA kooperatifleri ve yoksul kırsal ailelere tıbbi bakım sağlama projeleri de gerçekleştirdi. Projeler sayesinde çiftçi ailelerinin gelirleri 1937 ve 1941 arasında 69 oranında arttı. Kişi başına yıllık et tüketimi 85 pounddan 447 pounda yükselmiş süt tüketimi yarıdan fazla artmıştır 1946 yılında FSA'ya çiftçilerin kullandıkları kredilere güvence vermesine olanak veren yetkiler sağlandı. Aynı dönemde tarımsal ürünlerin piyasa değerlerinin belirlenmesine yardımcı olan "Üç A" denen bölgesel komiteler kurulmuştur. Bu komitelerin belirledikleri fiyatlar üzerinden FSA çiftçilere ürün yardımları yapılmaktadır. İkinci dünya savaşının sonrasında 1953 yılında, tarım bakanlığı yeniden yapılanmaya gitti. Emtia İstikrar Servisi kurularak çiftlik

⁸⁵ Erdoğan, a.g.e. ss.37-38

gelirlerinin istikrara kavuşturulması amaçlandı. Toprak Bankası kurularak üretim dışı araziler satın alındı ve gerektiğinde bu araziler kiralanarak ürün fiyatlarının sabit kalması sağlandı. 1995 yılında FSA bugünkü adını aldı. Bugünkü FSA bünyesinde tarım ürünlerinin fiyatlarının istikrarını sağlayan Tarım İstikrar ve Koruma Servisi, ürünlerin sigortalanması için Federal Mahsul Sigorta Şirketi ve tarımsal işletme giderlerinin finansmanı için Çiftçi Ev İdaresi Çiftlik Kredi bulunmaktadır. FSA'nın sorumlulukları Çiftlik Programlar, Çiftlik Krediler, Mal Operasyon, Yönetim ve Devlet Operasyonlar olarak beş alanda düzenlenmiştir. FSA aynı zamanda özel afet programları uygulamak ve doğal kaynakların korunması konularında da sorumluluk sahibi bir kurumdur. Ajans tarım üreticileri dışındaki bireysel ve ticari müşterilere kredi verememektedir.⁸⁶

Farm Credit System ise, borçlularının aynı zamanda ortağı olduğu, kooperatif sistemi içinde faaliyet gösteren, ulusal çapta hizmet ağına sahip bir özellikli hizmet organizasyonudur. Sistem AgFirst, AgriBank, CoBank, Farm Credit Bank of Texas ve U.S. AgBank isimli 5 bankadan oluşmaktadır. 2008 yılsonu itibarıyla aktifleri 214 milyar dolar olan bankanın 500.000'e yakın ortağı-borçlusu mevcuttur.⁸⁷ Bu kuruluşun üyesi bankalar gayrimenkul finansmanı, işletme sermayesi finansmanı, leasing, ekipman finansmanı ve mahsul sigortası hizmetlerini sunmaktadır. Özellikle genç, küçük ve yeni işletmecilere finansman desteği sağlayan bankalar 35 yaşın altındaki müşterileri genç, 10 yılın altında tarımsal geçmişi olanları yeni, 250.000 doların altında yıllık üretimi olan işletmecileri küçük olarak sınıflandırmaktadır. FCS'ye dahil olan bankalar 2500 kişiden az nüfusu olan kırsal bölgelerde yaşayan kişilerin arazi, ev finansmanı ile inşaat giderlerinin finansmanını da sağlamaktadır.⁸⁸

Tarımsal işletmelerin karşılaştığı finansman sorunlarına çözüm olarak geliştirilen ve eski kredi borçlarının ödenmesiyle yeni kredi tahsisine

⁸⁶ FSA-Farm Service Agency, "History of USDA's Farm Service Agency" <http://www.fsa.usda.gov/FSA/webapp?area=about&subject=landing&topic=ham-ah>, Erişim Tarihi: 08.11.2009

⁸⁷ Farm Credit Network, "Overview of the Farm Credit System" <http://www.farmcreditnetwork.com/Default.aspx?pageid=10>, Erişim Tarihi:10.11.2009

⁸⁸ Farm Credit Network, "Who We Serve", <http://www.farmcreditnetwork.com/Default.aspx?pageid=73>, Erişim Tarihi:10.11.2009

imkan tanıyan, böylece kredi geri ödendikçe nakdi çevirebilen Rotatif Kredi Fonu (Revolving Loan Fund) kamu ve özel sektör kaynaklarının toplandığı bir havuz olup sermaye ihtiyacı içinde olan ve alternatif fon kaynakları bulamayan firmalara yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda, Rotatif Kredi Fonu sponsorluğundaki finansman paketlerine katılım gösteren özel kredi kuruluşları desteklenmekte, bu kuruluşların toplam kredi içindeki payının artması sağlanmaktadır. Kendi kendini yenileyen yapıda olması, düşük maliyetli devlet kaynağından beslenmesi, vergi avantajları yaratması ve kredi arzını artırması nedeniyle Rotatif Kredi Fonu oldukça cazip görünmekte ve kırsal kalkınma politikalarının silahı olarak kabul edilmektedir.⁸⁹

A.B.D.'nin önde gelen tarım bankası CoBank, 1916 yılında Amerikan Kongresi tarafından kurulmuştur. 215 milyar dolar büyüklüğü olan FCS'nin 58 milyar dolarlık kısmını oluşturmaktadır. 2.600 adet tarımsal kooperatif, kırsal iletişim, enerji ve su sistemleri ve tarımsal kredi kuruluşu bankanın hissedarı olup, bunlardan 2.000 tanesi bankanın müşterisidir. Sistemin bir parçası olmasından dolayı, müşteri tabanı oluşturma kaygısı yoktur. Banka kredi ve leasing işlemlerinin yanında dış ticaret konularında uzmanlaşmıştır. Amerikan tarım üretiminin %40'ınının dış pazarlara ihraç edildiği düşünüldüğünde dış ticaret alanında uzmanlaşmanın bankaya önemli bir rekabet avantajı yarattığı anlaşılabilir. Cobank kullandığı düşük riskli kredileri ikincil piyasada yeniden menkul kıymetleştirerek düşük maliyetli fon sağlamaktadır. 2008 yılsonu itibarıyla aktif büyüklüğü 61 milyar dolara ulaşan banka 44,5 milyar dolar tutarında kredi ve leasing işlemi gerçekleştirmiştir. Kredi portföyünün %24'ü tarım işletmelerine, %33'ü stratejik işbirliklerine(Northwest Farm Credit Services, First Pioneer Farm Credit, Farm Credit of Western New York, Yankee Farm Credit and Farm Credit of Maine isimli iştiraklere yüklü fon temini), %25'i iletişim ve enerji faaliyetlerine ve %18'i ise global finansal servislerden (bankanın varlıklarının uluslar arası piyasalarda değerlendirilmesi) oluşmaktadır. 2008 yılsonunda 533 milyon dolar kar eden banka bu karın 314 milyon dolarını ortağı olan kooperatiflere aktarmıştır. Bireysel üreticilerden daha çok tarımsal kooperatiflerle çalışmaktadır.

⁸⁹ United States Department of Agriculture - Economic Research Services, "Are Revolving Loan Funds A Better Way To Finance Rural Development?", www.ers.usda.gov/publications/AIB724/AIB72405.PDF, Erişim Tarihi:10.11.2009, p.1-4

2.4 Japonya Tarımsal Bankacılık ve Kooperatifçilik Sistemi

2008 yılsonu verilerine göre Japonya, 4.534 milyar USD'lik GSMH'sinin %1,7'sini tarımdan elde etmektedir. Tarımın toplam istihdam içindeki payı ise %4 civarındadır. Buna rağmen tarım lobisi oldukça etkindir ve bu etkinlik tarım piyasasının devlet tarafından korunmasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra ülkede tarımsal üretim maliyetleri ve ürün fiyatları dünya piyasalarının çok üzerindedir.⁹⁰

1923 yılında yarı devlet bankası olarak kurulmuş ve 1959 yılında özelleştirilmiş olan Norinchukin Bank Japonya tarım finansmanı ve kooperatifleri bankasıdır. 2009 yılı mart ayı itibarıyla 637 milyar dolar aktif büyüklüğe sahip olan banka bu aktif büyüklüğüyle Dünya'nın en büyük 20 bankası arasındadır. Bu büyüklüğe rağmen banka, 3.000 civarında personel 35 yerel şube, 3 yurtdışı şube ve 2 yurtdışı temsilcilikle faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu durum bankanın perakende bankacılık yapmamasından kaynaklanmaktadır.⁹¹

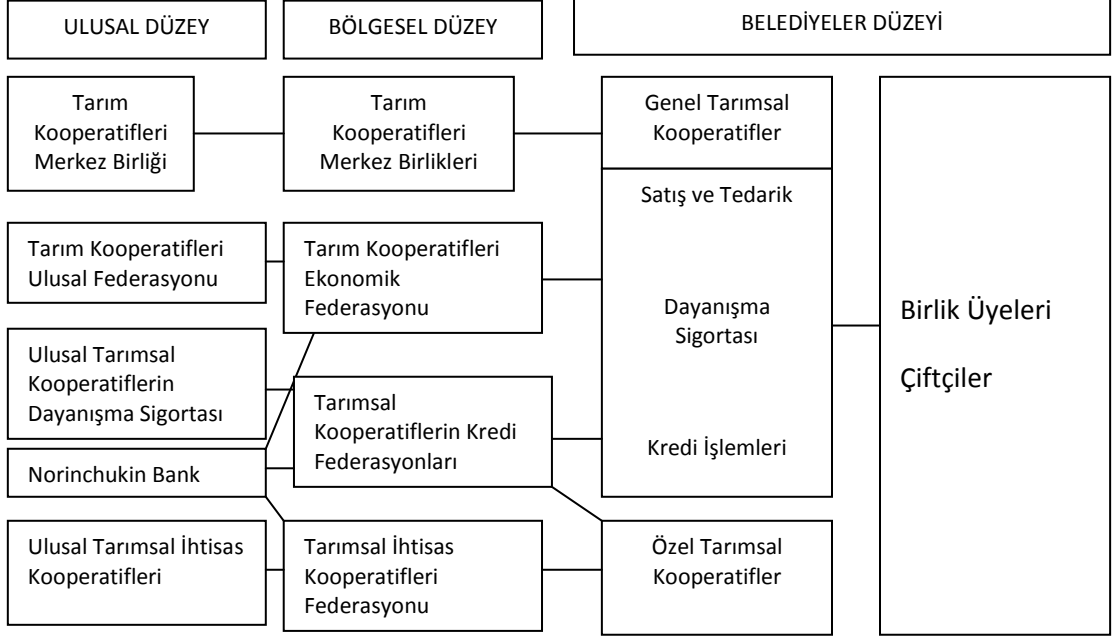
Japonya'da tarımsal kredi kooperatif ağından oluşmakta olup bu ağın merkezinde Norinchukin Bank bulunmaktadır. Bu ağ şematik olarak bir sonraki sayfada bulunan Şekil.8'de açıklanmıştır. Kooperatif ağı tarımsal kooperatifler, bölgesel federasyonlar ve ulusal federasyondan oluşan üç katmanlı bir yapıya sahiptir. En alt düzeyi oluşturan tarımsal kooperatifler, genel ve spesifik olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Genel kooperatifler mevduat toplama ve kredi verme dışında, satış ve tedarik, dayanışma sigortası, rehberlik gibi hizmetler de vermektedir. Bölgesel düzeydeki federasyonlar Tarımsal Kooperatiflerin Merkez Birlikleri, Tarımsal Kooperatiflerin Ekonomik Federasyonları, Tarımsal Kooperatiflerin Dayanışma Sigortası Federasyonları, Tarımsal Kooperatiflerin Kredi Federasyonları ve Tarımsal Kooperatiflerin diğer spesifik alanlardaki federasyonları içermektedir. Bunların her biri merkez organizasyona bağlı olarak faaliyetlerini devam ettirirler. Tarımsal kooperatiflerle ilişkili olan finansal kurumlar yönetim tabanını güçlendirmek için, kooperatiflerin birleştirilerek daha güçlü bir

⁹⁰ Deniz Çakıroğlu, İGEME Japonya Ülke Raporu, Ankara, 2008, s.4

⁹¹ The Norinchukin Bank, "2008 Annual Report", http://www.nochubank.or.jp/annual/pdf/ar_2008_01.pdf, Erişim Tarihi: 14.11.2009, p.2-5

finansal yapıya kavuşturulması ve bölgesel federasyonların ulusal federasyonlara entegre edilmesi gibi bir takım projeler geliştirilmektedir.⁹²

Şekil 7. Japonya Tarımsal Kooperatif ve Kredi Sistemi

Kaynak: The Norinchukin Bank, "2008 Annual Report – Corporate Outline", http://www.nochubank.or.jp/annual/pdf/ar_2008_01.pdf, Erişim Tarihi: 14.11.2009, p.2-5

2.5 Fransa'da Tarımsal Bankacılık

Fransa Kooperatif Bankacılığı Sistemi oldukça gelişmiş olup, farklı kooperatif bankaları farklı yapılar içermektedir. 3 ana kooperatif bankası bulunmaktadır:

- Crédit Mutuel
- Crédit Agricole
- Banques Populaires

Credit Mutuel bir holding olup pek çok bölgesel bankayı içinde barındırmaktadır. Bunların içinde 5 federasyonda kurulu bulunan bankaların birliği olan CM5, Fransa'nın federasyonların birleşmesiyle oluşan 5 ayrı bölgesinde hizmet veren CIC bulunmakta olup ayrıca grup Citibank Deutschland'ın tüm hisselerinin, İtalya, İspanya, Portekiz, Çek Cumhuriyeti,

⁹² Yılmaz, a.g.e., s.74-75

Slovakya, Romanya gibi ülkelerde faaliyet gösteren Confidis Bankasının hisselerinin %51'ine sahiptir. CM5 grubu Credit Mutuel grubunun toplam kredilerinin %73'ünü veren, toplam mevduatının %75'ini toplayan ve toplam aktifinin %76'sını oluşturan en büyük kısmını oluşturmaktadır. Grup finans dışında bilgi teknolojileri, sigorta, leasing, faktöring, gayrimenkul, bireysel bankacılık ve aracılık hizmetleri alanlarında da hizmet sunmaktadır. 2008 yılsonu itibarıyla CM5'in 1.309, CIC 2.122, Citibank Deutschland'ın 339 şubesi bulunmaktadır. CM5-CIC'nin 11,6 Milyon müşterisi, 214 Milyar EUR kredi hacmi, 129 Milyar EURO mevduat hacmi ve 440 Milyar EURO. 2,3 milyon ortağı bulunan Credit Mutuel grubu mevduatın yanında kullandığı kredilerin menkul kıymetleştirilmesi yoluyla da 100 Milyar EURO fon temin etmiştir.⁹³

Crédit Agricole 1984 yılında küçük çiftçilerin desteğini çekmek isteyen hükümet tarafından kuruldu. Kuruluş kanununa göre banka çiftçi birlikleri tarafından kurulacak ve ortakları da çiftçiler olacaktı. Ancak yetersiz sermaye ve teminat nedeniyle banka çiftçilere beklenen faydayı sağlayamadı. Bunun üzerine 1898 yılında bankanın sermaye yapısı güçlendirildi ve çiftçilere kullandırılan krediler için bir garanti fonu kuruldu. Birinci Dünya Savaşına kadar genellikle düşük tutarlı ve kısa vadeli kredi kullandırırken, savaşın ardından yeniden yapılanmayı sağlayacak kredilere ağırlık verildi ve Crédit Agricole yavaş yavaş küçük çiftçileri destekleme nosyonuna ulaşmaya başladı. 1920'li yıllarda kırsal esnafa ve kırsal elektrifikasyon projelerine destek veren banka 1929 buhranında kooperatif bankalarının denetlenmesinde önemli denetim vazifeleri aldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında yavaşlayan aktiviteler bankanın elinde fon fazlası oluşmasına ve bu yolla ilk defa beş yıl vadeli borçlanabilmesine sebep olmuştur. Mevduat hacmini arttıran banka hızlı bir şubeleşmeye gitmiş ve 1967 yılında 2259 şubeye ulaşmıştır. Bu tarihten sonra ticari ve bireysel kredi alanında da faaliyete başlayan banka gayrimenkul, varlık yönetimi ve sigorta alanlarında da hizmet vermeye başladı. 1988 yılında özelleştirilen bankanın hisselerinin %90'ı bölgesel bankalara %10'u ise personeline satıldı ve hükümetten tamamen bağımsız hale geldi. Crédit Agricole'ün büyüme

⁹³ Credit Mutuel, "CM5-CIC Group in 2009", [http://www.bfcm.creditmutuel.fr /fr/bfcm /pdf/IP_BFCM_June2009.pdf](http://www.bfcm.creditmutuel.fr/fr/bfcm/pdf/IP_BFCM_June2009.pdf), Erişim Tarihi: 04.12.2009, p.4-8

stratejisi “acquisitions” (ele geçirmeler) olmuştur. Crédit Agricole, Fransa'nın tarım bankası iken sektördeki büyük ticari bankaları “ele geçirerek” tam anlamıyla ticari bir banka haline dönüşmüştür.⁹⁴

Banka halen 70 ülkede 11.500 şube 160.000 personel ile 59 milyon müşteriye hizmet vermektedir. 6,2 milyon ortağı olan, dolayısıyla sermayesinin dolaylı olarak tarımsal müşterilere ait olduğu bir bankadır. 2.549 yerel banka, Crédit Agricole'un %70'ini oluşturan bölgesel bankalar altında birleşmiştir. Bölgesel Bankalara 2008 yılında 350 Milyar EURO kredi kullandıran grubun toplam aktif büyüklüğü 1.653 Milyar EURO'ya ulaşmıştır⁹⁵. Çiftçi birlikleriyle müzakere ortamına girmesi ve üretici kooperatifleriyle ortak çalışma içinde bulunması nedeniyle, Bankanın lobicilik faaliyetlerini yürüten grubu olarak nitelendirilebilen Federation Nationale du Crédit Agricole'ün çalışmaları, sektördeki kooperatifler, üretici ve satış birlikleriyle yürütülen ortak çalışmaya örnek olarak gösterilmektedir.

2.6 Gelişmekte Olan Ülke Örnekleri ve Başarılı Uygulamalar

Gelişmiş ülkeler ellerindeki geniş müdahale imkanları kullanarak tarımsal mal piyasalarında fiyat istikrarını sağlamayı başarmışlardır. Ancak gelişmekte olan ülkeler kısıtlı olanaklarının ancak küçük bir kısmını tarıma ayırabilmektedirler. Bu nedenle tarım sektörü ihtiyaç duyduğu desteklerden mahrum kalmaktadır.

Bununla birlikte mevcut durumlarını doğru bir şekilde tahlil etmiş ve uygun çözüm yolları üretmiş ülkeler küçük meblağlar ile nispeten büyük başarıları ulaşmışlardır. Mikrofinans ve benzeri yöntemler tarımsal kesimin finansmanı yanında kırsal kalkınma programlarının da belkemiğini oluşturmuş ve fakirlikle mücadelede önemli sonuçlar vermiştir. Aşağıda gelişmekte olan ülkelerde tarımın finansmanı görevini üstlenen bazı bankalar ve başarılı mikrokredi uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir.

⁹⁴ Credit Agricole, “History”, <http://www.credit-agricole.com/banking-:account-bank-and-business-banking-171/the-group-684/history-700/index.html>, Erişim Tarihi: 04.12.2009

⁹⁵ Credit Agricole, “Annual Report 2008”, http://finance.credit-agricole.com/IMG/pdf/2008_Registration_Document.pdf, Erişim Tarihi: 04.12.2009, p.8-10

2.6.1 Endonezya’da Tarımın Finansmanında BRI

Bank Rakyat Indonesia (BRI), 1895 yılında kırsal kesimdeki bir caminin fonlarını yönetmek üzere kuruldu ve kısa zamanda kırsal kesimin küçük çaplı finansal ihtiyaçlarının karşılanması için bir model haline geldi. 1943-1946 yılları arasında İkinci Dünya Savaşında Endonezya’yı işgal eden Japonya tarafından kontrol edildi ve bu yıldan sonra bağımsızlığını kazanan Endonezya hükümeti tarafından devletleştirildi. 1970’lerin başında yeşil pirinç devrimi olarak ifade edilen tarımın yeniden yapılandırılması programında baş rolde yer aldı.⁹⁶ Bu programla birlikte küçük tasarrufları aktif hale getirmek ve köy düzeyinde bireylere veya gruplara küçük montanlı kredi açmak suretiyle mikro finans hizmeti sunmaya odaklanmıştır. 1989 yılıyla birlikte BRI, köylere tahsis ettiği kredilerin tamamını yerel tasarruflardan karşılayabilecek noktaya gelmişti. O zamandan beri, kırsal hanelerin mevduat hizmetlerine gösterdikleri güçlü talebi doğrular bir şekilde mevduat hacmindeki büyüme kredi hacmindeki büyümenin önünü geçmiştir.⁹⁷

2003 yılında sermayesinin %30’u halka arz edilen banka halen borsada işlem görmektedir.⁹⁸ Bir mikrofinans kuruluşunda ülke çapında bir banka haline dönüşme başarısının sırrı, bankanın gelir seviyesi yüksek müşterilere olduğu kadar fakir kesime de hizmet götürülmesi gerektiğinin bilincinde olmasıdır. BRI, faiz oranları üzerindeki kontrolün kalkmasından ve bağlı şubelerini kendi kendini yöneten birer kar merkezi haline dönüştürerek bankacılık işlemlerini ticarileştirmeye yönelik bir yönetim anlayışının benimsenmiş olmasından faydalanmıştır. Örneğin, personeline kardan pay vererek teşvik etme yoluna gitmiştir. Banka, maliyetlerini, faiz oranı marjından karşılamakta ve büyümesini karıyla finanse etmektedir. Uzun vadede kayıp oranı %2’ler seviyesinde olmuştur. Yakın geçmişte Asya’da yaşanan bankacılık krizinde bile kamu bankaları içinde tek karlı kuruluş olan BRI’nın mikro bankacılık birimi karlılığını korumuştur. Krizin en şiddetli olduğu Haziran – Ağustos 1998 döneminde piyasalara olan güvensizlik nedeniyle

⁹⁶ Bank Rakyat Indonesia, “History” [http://www.bri.co.id /TentangKami/Sejarah /tabid/61/Default.aspx](http://www.bri.co.id/TentangKami/Sejarah/tabid/61/Default.aspx), Erişim Tarihi: 06.12.2009

⁹⁷ Erdoğan, a.g.e. s.42

⁹⁸ Bank Rakyat Indonesia, “History” <http://www.bri.co.id /TentangKami/Sejarah /tabid/61/Default.aspx>, Erişim Tarihi: 06.12.2009

kredilere talep durmuştur. Aynı dönemde BRI 1,29 milyon yeni tasarruf mevduat müşterisi kazanarak, mevduat hacmini hem nominal hem gerçek değer olarak artırmıştır.⁹⁹

2.6.2 Tayland'da Tarımın Finansmanında BAAC

Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives (BAAC), 1947 yılında Tayland genelindeki tarım kooperatiflerine fon sağlamak amacıyla kurulmuştur. Banka, kooperatif üyesi olmayan kişilere destek sağlayamadığı, bitkisel ürün yetiştiricilerine kısa vadeli kredi veremediği, kredi mekanizmaları üzerinde yeterli kontrol ve denetimi sağlayamadığı, uluslar arası piyasadan da fon temin edemediği için 1966 yılında banka genelinde bir reform yapılmıştır.¹⁰⁰

Başlangıçta banka, işlemlerinde kullanacağı kaynak için neredeyse tamamen devletin sermayesine dayanmaktaydı. Kredi tahsislerinde genellikle gecikmeler olmakta, nakit akışı üreticilerin mevsimsel kredi ihtiyaçlarıyla örtüşmemektedir. Sonuçta, kronik bir kaynak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1970'lerin başında kredi geri dönüş oranları %51'in altına düşmüş, 1974 itibarıyla idari masraflar %8'lerin üzerine çıkmıştır. Tüm bunlar bankanın finansal varlığını tehdit etmekteydi. 1975'te Bank of Thailand, ticari bankalara kredi portföylerinin ilk etapta %5'ini, daha sonra ise %20'sini tarımsal sektöre ayırma zorunluluğu getiren bir tarımsal kredi politikası benimsemiştir. Bu politika tahtında bankalar ya üreticilere doğrudan kredi kullandırma ya da söz konusu miktarı BAAC'ya zorunlu mevduat olarak yatırma yoluna gitmişlerdir. Bu politika, BAAC'nin faaliyetlerinde dönüm noktası olmuş, ticari bankaların mevduatları fon açığını kapatmıştır. 1988-1996 arasında, Bank of Thailand ticari bankaların zorunlu mevduatları üzerindeki faiz oranı tavanını kaldırmış ve tüm faiz oranlarında liberalizasyona gitmiştir. Şube açma konusundaki kısıtlamalar kaldırılmış, böylelikle kırsal alanda geniş bir finansal ürün seçeneği sunma imkanı doğmuştur. Ticari bankalar kredi portföylerini genişletirken ve mevduatlarını azaltırken kırsal mevduatlar BAAC'nin temel

⁹⁹ IMF- International Monetary Fund, Hans Dieter Seibel, "Agricultural Development Banks Close Them or Reform Them?", Finance & Development Magazine, June 2000, Volume 37, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/06/seibel.htm>, Erişim Tarihi: 08.12.2009

¹⁰⁰BAAC- Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives, "About BAAC", http://www.baac.or.th/baac_en/index.php?content_id=43&content_group=1&content_group_sub=1&inside=1#content_id001780, Erişim Tarihi: 12.12.2009

fon kaynağı haline gelmiştir. Tayland'da 1997 yılında yaşanan mali ve ekonomik krizden sonra BAAC ticari rakiplerinden daha güvenli bulunmuş ve önemli ölçüde mevduat çekmiştir.¹⁰¹

2.6.3 Malezya'da Tarımın Finansmanında Bank Pertanian

Bank Pertanian Malaysia, devlet tarafından 1969'da Malezya'da tarımsal gelişmeyi artırmak amacıyla kurulmuştur. 1997 kriziyle kredi portföyü kalitesi bozulan ve durumu kötüleşen banka daha çok batık kredilerin yönetimine odaklanmak durumunda kalmıştır. 1998 sonunda devlet, tahsis etmiş olduğu 146 milyon \$ tutarındaki krediyi bankanın mali durumunu güçlendirmek için öz sermayeye dönüştürmüş, bunun yanında bankayı şirketleştirme kararı almıştır. Yeni tüzel kişilik altında rekabetçi pozisyonu güçlenen Bank Pertanian'in finans konusunda faaliyet alanı yaygınlaştırılarak altın, döviz ve dış ticaret finansmanı ile ilgili ürünlerin de dahil edilmesiyle bankacılık ürünleri artırılmıştır. Böylece, banka yeni milenyumda tarımın gelişiminde daha etkin bir rol oynayacaktır.¹⁰²

Gelişmekte olan ülkelerde bankaların temel faaliyet alanını tarımsal bankacılık işlemleri oluşturmaktadır. Hem bankacılık hem tarımsal sektör açısından reform hareketlerinin temel amacı, bankaların ticari hedeflerine ulaşmalarının yanında sektörün verimliliğini artırmak ve kırsal keminin kalkınmasına destek olmaktır.

Finansal piyasalardaki gelişime entegre bir yaklaşım sunulmasına ve yerel mali piyasalarda rekabetçi ve sürekli mali hizmet ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak, ulusal ve uluslararası kalkındırma kuruluşlarının desteği ile gelişmemiş kırsal bölgelerde gelir seviyesi düşük, küçük ve orta ölçekteki tarımsal müşterilere, kısa vadeli ve düşük miktarlı kredi kullandırılmaktadır. Böylece tasarruflarının kanalize edilebileceği mevduat seçenekleri başta olmak üzere, uygun bankacılık ürünleri sunularak hizmet götürülmesi aşamasında, gelişmekte olan ülke bankaları için mikro

¹⁰¹ Erdoğan, a.g.e. ss.43-44

¹⁰² Bank Pertanian Malaysia, Ng Tak Wa, "Financial Sector Reforms and Their Impact On Agricultural Finance in Malaysia", <http://banktani.tripod.com/ng.htm>, Erişim Tarihi: 12.12.2009

finansman, özellikle çapraz satış imkanları yaratması açısından, temel araç olmuştur.

Bugün, tarım sektörünün finansal gelişim süreci özellikle kırsal kesimde yoksulluğu hafifletmeye amacıyla, mikro finans kuruluşlarının gelişimine odaklanmıştır. Söz konusu kuruluşlar, gelir seviyesi düşük müşterilerine yönelik geliştirdikleri bankacılık fikirleriyle devrim yapmıştır.

2.6.4 Gelişmekte olan Ülkelerde Tarımın Finansmanında Mikro kredi

Genellikle düşük miktarda ve kısa vadeli krediler sağlamak suretiyle ilk etapta düşük gelirli kırsal müşteriler için istihdamı ve gelir sağlayıcı aktiviteleri artırmayı hedefleyen mikro finans kurumlarından Bangladeş'teki Grameen Bankası ve Endonezya'daki Banka Rakyat kırsal alanda milyonlarca müşteriye ulaşarak, devlet desteğine olan bağımlılıklarını da azaltarak başarılı olmuşlardır. Bu kurumlar faaliyetlerini genişleterek tarımın ve kırsal kesimin finansmanına yönelmiş, bir kaçını tam olarak mali bağımsızlığını kazanmış, birçoğu ise yaratıcı kredi teknolojileri kullanarak artı sonuçlar elde etmiştir.¹⁰³

Bu girişimler, ticari bankaların düşük gelirli müşterilere kredi açmada karşılaştıkları mali engelleri aşmaya yönelik potansiyeli göstermektedir. Sonuç olarak bu bankaların çoğu küçük işletmelere mali hizmet sunar duruma gelmiştir.

Tasarrufların aktif hale getirilmesi, tarımsal büyümenin hızlanması ve kırsal gelirin artmasına paralel olarak daha iyi işler hale gelecektir. Tasarruf programları, gelir seviyesi düşük bölgelerde kendi sermaye tabanını artırarak yerel finans kurumlarının milli finans kurumlarıyla entegrasyonunun mümkün olabileceği sağlıklı büyüme ortamları yaratacaktır.

Birçok kamu sermayeli tarım bankası teşvik amaçlı krediye tahsis edilen kaynakları hedef gruplara aktarmak amacıyla kurulduklarından, ticari bankaların aksine, pek azının tasarrufları aktif hale getirme amacı veya yetkisi bulunmaktaydı.

¹⁰³ NORAD(Norwegian Ministry for Development Cooperation), Participation as Process-What Can We Learn From Grameen Bank Bangladesh?, Oslo, 1993, s.14

1990'ların ikinci yarısında mikro finans kurumları mevduatın nasıl artırılabilirliği üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Özellikle tarımsal krediler için devletten sağlanan kaynakların kesilmesinden sonra, bankalar, fon kaynağı yaratmak amacıyla tasarrufları çekebilmek için, kırsal müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik uygun ürünlerin tasarlanmasına yönelmişlerdir. Malezya'daki Bank Pertanian ve Sri Lanka'daki People's Bank bu konuda başarılı bir mali yönetim sergilemektedir. Her iki kurum da tasarrufların değerlendirilmesine yönelik geniş bir ürün yelpazesi sunmakta ve yeni mevduat müşterilerini çekmektedir. Bank Pertanian'ın ürünleri içerisinde hesap sahiplerine geleceğe yönelik tasarruflarda bulunma imkanı tanıyan 'Patriot 2020', 12 yaşın altındaki öğrencilere yönelik bir mevduat türü olan 'Patriot Muda', 12 - 25 yaş grubuna yönelik olarak tasarlanmış olan 'Patriot Remaja', İslam bankacılık esaslarına uygun olarak tasarlanmış bir mevduat türü olan 'Patriot Ummah' sayılabilir.¹⁰⁴ People's Bank ise genel olarak her kesimden insana yönelik olan 'Ithurum Vasana', kadınlara yönelik olarak 'Vanitha Vasana', okul çocuklarına yönelik olarak 'Sisu Udana' programlarıyla çeşitli mevduat seçenekleri sunmaktadır.¹⁰⁵

Gelişmekte olan ülkelerde Merkez Bankaları da tarımsal kredi için belli ölçülerde kaynak aktarımında bulunmaktadır. İmtiyazlı kredi limitleri veya rüçhanlı reeskont kredisi gibi farklı enstrümanların yanında, özel munzam karşılıklar da kullanılmaktadır. Örneğin Hindistan'da kırsal kesimin finansmanı büyük ölçüde Merkez Bankası refansman imkanlarına dayanmaktadır. Bir diğer örnek ise Pakistan Tarımsal Kalkınma Bankası'dır. Bu örneklerin her birinde, Merkez Bankaları devlet adına hareket etmekte, ve hazinenin aksine yıllık bütçe kısıtlamalarına maruz kalmamaktadır.¹⁰⁶

Gelişmekte olan ülkelerde bankalar, ortak çıkarlar üzerinde yoğunlaşarak tarımsal kalkınmayı destekleyen kuruluşlarla sürekli ilişkiler geliştirerek ortak çalışmalar yapmaktadır. BAAC, kamu ve özel sektör

¹⁰⁴ FAO- The Food and Agriculture Organization of the United Nations, "Agricultural Support Sytem-Malaysia", <http://www.fao.org/waicent/faoinfo/agricult/ags/AGSM/banks/malaysia.htm>, Erişim Tarihi: 20.12.2009

¹⁰⁵ FAO- The Food and Agriculture Organization of the United Nations, "Agricultural Support Sytem-Sri Lanka", <http://www.fao.org/waicent/faoinfo/agricult/ags/AGSM/banks/srilankp.htm>, Erişim Tarihi: 20.12.2009

¹⁰⁶ Erdoğan, a.g.e. ss.43-44

kuruluşlarıyla birlikte özel kalkınma projelerine katılan üreticilere kredi hizmeti sunmakta, BRI, Tarım Bakanlığı ve IFAD ile birlikte kırsal kesimdeki halka istihdam yaratılması ve yaşama koşullarının iyileştirilmesine yönelik ortak bir proje yürütmekte ve her ikisi de bağış kuruluşlarının kredilerine aracılık etmektedirler. BRI, tedarikçi kooperatiflere kredi vermek suretiyle, tarımsal girdi tedarikçileri aracılığıyla dolaylı kredi temin etmektedir. BAAC, kooperatif üyelerine tarım araç-gereç ve hammadde temini için Thai Agribusiness Co. Ltd. şirketini kurarak, tarımı destekleyen sektörlerde de menfaat sağlamaktadır. Aynı zamanda Taylandlı çiftçilerin ürün ve diğer tarımsal bilgileri edinmelerini sağlamakta kullanılacak olan mobil telefon sistemi üzerinde çalışmaktadır. BRI, müşterilere ulaşmada alternatif dağıtım kanalı geliştirerek maliyetlerini en aza indirirken tarımsal bankacılık hizmetlerini ulaştırdığı müşteri sayısını artırmıştır. Endonezya'da "Unit DESA" adı verilen mikro şubecilik sistemiyle, ortalama 17 köyden 6000 tasarruf sahibine ve 700 kredi müşterisine bir müdür, bir kredi personeli, bir veznedar ve bir memurdan oluşan dört kişilik personelle hizmet vererek, bir odalı mikro şubeleri aracılığıyla kırsal bölgede, mikrofinansmanı yönetmektedir. Bu birimin temel işlevi küçük montanlı krediler açmak ve tasarrufları toplamaktır. BRI, küçük ve orta ölçekli işletmeleri finanse etmek amacıyla uygun olarak kredi portföyündeki kurumsal kredilerin payını 2001'de %17'ye çekmiştir. 2002'de bu oranın %15 olarak gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Bunun yanında küçük ve orta büyüklükteki kredilerin portföydeki payı %80'dir.¹⁰⁷

BAAC, farklı kredi değerlendirme kriterlerine göre sınıflandırdığı tarımsal müşterilerine, farklı kredi faiz oranları uygulayarak kredi riskini azaltmaktadır.¹⁰⁸

Brezilya'da Banco do Nordeste'nin uyguladığı bir mikrokredi programı olan "Crediamigo", küçük girişimciye kredi imkanı sağlayarak yoksulluğun azaltılması çalışmalarında etkin bir rol oynamaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Richard H. Patten, Jay K. Rosengard, Development Of Rural Banking In Indonesia, New York, ICS Press, 1991, s. 61-76

¹⁰⁸ Bank Rakyat Indonesia, "Services and Support- Microbanking" <http://www.bri.co.id/JasaLayanan/tabid/71/Default.aspx>, Erişim Tarihi: 06.12.2009

¹⁰⁹ Banco Do Nordeste, "Background", http://www.bancodonordeste.com.br/Content/aplicacao/O_Banco/Historico_eng/gerados/hist_principal.asp, Erişim Tarihi: 25.12.2009

1992'de kurulan, Bolivya'daki mikrofinans endüstrisinin başta gelen kuruluşu olan ve Latin Amerika'da en fazla uzantısı bulunan BancoSol, acil nakit ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için altın mücevheratın teminat olarak alındığı "Sol de Oro" kredisini geliştirmiştir. BancoSol sektördeki en büyük banka olarak mikro finans işlemlerinin %30'unu gerçekleştirmekte olup, toplam pazar içindeki payı %35'dir. Tarımsal müşterilere destek sağlamak amacıyla BancoSol krediden sorumlu personel ile müşteri arasında sürekli bir ilişki kurarak müşterinin eğitimini sağlamaktadır. BancoSol şubelerinin bulunduğu çevrelerde çeşitli gruplardan seçilen temsilcilerin eğitimi bizzat şube içinde, şube müdürlerinin ve kredi personelinin aktif katılımıyla gerçekleştirilmektedir. Aynı şekilde, BAAC da oluşturduğu üretici ağı içinden seçtiği üreticileri, tarımsal konularda eğiterek bunun ağı içindeki diğer gruplara aktarılmasını sağlamaktadır.¹¹⁰

---

¹¹⁰ Banco Sol, "Annual Report 2008", <http://www.bancosol.com.bo/archivos/memorias/report2008.pdf>, Erişim Tarihi:27.12.2009

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TARIM İŞLETMELERİNİN FİNANSMANINDA BANKACILIK SEKTÖRÜ

Ülkemizde bankacılık sektörü, tarımsal üretim ve işletmelerin yukarıda anlatılan özellikleri nedeniyle, 2003 yılına kadar tarımın finansmanına yönelik kredi ürünleri geliştirilememiştir. 2001 yılında yaşanan finansal kriz bankaları farklı potansiyel müşteriler aramaya yöneltmiştir. Tarım sektörü bakir bir alan olması ve krizlerden nispeten daha az etkilenmesi nedeniyle bankaların ilgisini çeken bir sektör haline gelmiştir. Aşağıdaki tabloda 31.12.2006 itibarıyla nispi olarak %1'in üzerinde (tarımsal sanayi dahil) tarımsal kredi kullandıran bankaların yılsonları itibarıyla kredi bakiyeleri ve oranları gösterilmiştir.

Tablo 11. Bazı Bankaların Yılsonu Tarımsal Kredi Bakiyeleri

Bankalar (milyon TL)	2003	%	2004	%	2005	%	2006	%
Ziraat Bankası	3.207	88	3.738	80	5.089	73	5.193	60
İş Bankası	175	5	278	6	509	7	851	10
Akbank	16	0,47	48	1	198	3	447	5
Denizbank	0	0	48	1	241	3	537	6
Halkbank	37	1	86	2	141	2	487	6
Vakıfbank	50	1	39	1	64	1	112	1
Garanti	30	1	49	1	52	1	128	1,48
Şekerbank	2	0,04	43	1	45	1	89	1
Toplam	3.638		4.680		6.950		8.661	

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, "Bankalarımız 2003/2004/2005/2006, Tablo 12, Nakdi Kredilerin Türlerine Göre Dağılımı", <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2005/tablolari/Tablo%2012.xls>; Erişim Tarihi: 12.01.2010

2003 yılında 3.638.070.000 TL olarak gerçekleşen tarımsal sanayi kredileri dahil tarımsal krediler içerisinde, Ziraat Bankası 3.207.097.000 YTL ile %88,15 pay alırken özel bankacılık tarafından kullanılan krediler %11,85'de kalmıştır. 2006 yılında Ziraat Bankası kullandığı tarımsal kredilerin bir önceki yıla göre %35,6 oranında arttırarak 5.193.266.000 TL tutarına ulaştırmıştır. Aynı yıl özel bankalar 3.467.376.000 TL tarımsal kredi ile bu alanda en yüksek rakamlarına gelmişler ve sektörden %40 oranında pay almışlardır.

2.7 T.C.Ziraat Bankası

T.C. Ziraat Bankasının temelleri Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde atılmış ve Türkiye Cumhuriyetinin imarında önemli rol almıştır. Pek çok gelişmekte olan ülkedeki benzerleri gibi T.C. Ziraat Bankası da devlet eliyle kurulmuş ve her dönemde birtakım avantajlar elde etmenin yanında birtakım yükler yüklenme durumunda kalmıştır. Bir kamu bankası olmanın avantajları ve dezavantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir.¹¹¹

Avantajlar

- Devlet bankaları olmanın avantajıyla özel bankaların sahip olmadığı neredeyse maliyetsiz sayılabilecek resmi mevduata ve devlet güvencesinin yarattığı psikolojik garantiden ötürü de özel mevduata çekici gelmelerinden dolayı rahatlıkla kaynak toplamaları

- Resmi yatırımlarda aracılık görevlerinin verilmesi
- Büyük ölçekli banka olmanın sağladığı avantajlar
- Adının kamusal sermayeli banka olmasını nedeniyle iflas riskinin bulunmaması

Dezavantajlar

- Kalıcı bir üst yönetim olmayıp sık sık değişmesi
- Hükümetlerin politik tercihlerinin etkilerinin buralarda kendini göstermesi
- Sistem içerisinde problem yaşayan başarısız bankaların bunlarla birleştirilmesi
- Finansal politikalarının bağımsız olmayıp devletin borçlanma gereğine göre politikalar oluşturmak mecburiyetinde kalmaları
- Politika belirlerken dışlama etkisini göz önünde bulundurma zorunluluğu

T.C. Ziraat Bankası ekonomik politikalarından etkilenmenin yanında çoğu zaman bu politikaları uygulama araçlarından birisi olmuştur. Yüksek kamu borçlanma gereğinin karşılanmasında, piyasalara likidite sağlanmasında, bankaların kredi imkanlarının kontrol edilmesi gerekirse yönlendirilmesinde banka önemli rol oynadığı gibi devlet adına yapılması

¹¹¹ Batu Tunay, Mustafa T. Uzuner ve Adnan Yiğit, Türkiye'de Kamu Bankacılığı ve Sektör Üzerindeki Etkileri, İstanbul: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Aralık 1997 s.142

gerekli olan ödeme ve tahsilatlarda kamu veznedarı gibi çalışmaktadır. T.C. Ziraat Bankası Merkez Bankasının şubesinin bulunmadığı yerlerde diğer bankalara nakit sağlama görevini de yüklenmektedir.

T.C. Ziraat Bankası üstlendiği görevlerle ekonomi içerisinde çok önemli bir mevkide bulunmakta olup 2008-2009 yılında yaşanan finansal kriz bankanın bulunduğu mevkii daha da sağlamlaştırarak ekonomi ve bankacılık sektörü için adeta bir çıpa haline getirmiştir.

T.C. Ziraat Bankası'nın günümüz bankacılık sektörü içindeki yerine değinmeden önce bankanın kısa tarihçesini incelemek faydalı olacaktır.

2.7.1 T.C. Ziraat Bankası'nın Kısa Tarihçesi

Ülkemizde 19.yüzyılın ortalarına gelinceye kadar düzenli ve istikrarlı kredi kurumlarına iktisadi faaliyetin hiçbir alanında olduğu gibi tarımsal alanda da rastlanılmamaktadır. Bu döneme kadar İstanbul başta olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğunda para ve kredi işleri belli düzenlemeye tabi olmayan sarraf ve banker denilen kimselerin elindeydi ve bu bankerlerin en güçlüleri Galata semtinde yaşıyorlardı.¹¹²

Özel sermayenin tarım kesimine ilgi göstermemesi, ilgi gösteren sermayenin de ağır faizler uygulaması ve ayrıca selem denilen, hasattan önce peşin parayla ve ucuz fiyatla ürün satın alma yöntemi nedeniyle sıkıntı çeken çiftçilere finansman sağlamak amacıyla 1861 yılında Niş ve Tuna valiliklerine atanan Mithat Paşa, Avrupa ülkelerinde incelediği kooperatif sistemine benzer bir örgüt kurmaya karar vermiştir. Bu örgütün ilk ünitesi Niş eyaletinin Pirot kasabasında kurulan Memleket Sandığıydı. Bu sandık için gerekli sermayenin üreticinin ortak ve mecburi yardım esasına dayanarak sandığa dâhil köylünün yapacağı yardım ile satışlardan elde edilecek paralardan ve köylünün imece yöntemiyle işleyecekleri topraklardan elde edecekleri ürünlerin satışından elde edilmesi düşünülüyordu. 1867 yılında

¹¹² Çetin Yitmener, "Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü), İstanbul, 1996, s.

çıkarılan memleket sandıkları nizamnamesinde zirai kredi işleri düzenlenmesi ilk kez devlet mevzuatına dâhil olmuştur.¹¹³

Memleket sandıklarının ilk tecrübe yıllarında, köy ihtiyar heyetlerinin bulduğu kullanılmayan kamu arazilerinde zorunluluk esasına göre çalışmaları sonucu elde edilen ürünlerin satışından sağlanmıştır.¹¹⁴ Her evin ortak tarlanın yarım dönümünü, kendi işlerine mani olmaması için sadece Cuma günleri işlemesi ve işlerken kendi araçlarını kullanması esastı. Mahsulün satışı köy ihtiyar heyeti gözetiminde yapılır ve elde edilen paralar sermaye olarak sandığa yatırılırdı.¹¹⁵ Bu dönemde sandıktan kullanılabilen kredinin vadesi 3 ay ile 1 yıl arasında değişmekte olup bir işletmenin kullanabileceği azami tutar 20 lira ve faiz oranı %1 olarak belirlenmiştir.¹¹⁶ Ülke çapında yaygınlaştırılan memleket sandıkları 15-20 yıl kadar kuruluş amaçlarına uygun olarak çalışmıştır. Ancak sandıklar her bölgede aynı etkinlikte çalışmamıştır. Bunun başlıca sebepleri daimi ve merkezi bir kontrolün bulunmayışı, sermaye kaynaklarının güvenli olmayışı, çiftçi olmayan kişilere ve devlete de kredi aktarılması ve verilen borçların zamanında tahsil edilemeyişi sayılabilir.

1883 yılında Memleket sandıklarının yerine Menafi sandıkları kurulmuştur. Menafi Sandıklarının ana sermaye kaynağı Aşar Vergisine eklenen %1'lik pay olarak belirlenmiştir. Memleket sandıklarının uğradığı akıbete uğramamaları için sıkı bir denetim öngörülmüş ve 3 ayda bir alınan hesap özetlerinin hükümete gönderilmesi zorunluluğu konulmuştur.¹¹⁷ Ancak bu önlem de yeterli olmamış Ticaret bakanlığına yapılan şikâyetlerin artması ve şikâyetlerin giderilememesi üzerine 15 Ağustos 1888 tarihinde Ziraat Bankası Nizamnamesiyle Menafi Sandıkları kaldırılarak yerine Ziraat Bankası kurulmuştur.¹¹⁸ Banka sandıktan devredilen 1.741.195 liralık sermaye ile faaliyetlerine başlamıştır.¹¹⁹ Anılan nizamname Sadrazam kâmil Paşanın

¹¹³ Halit Taşçıoğlu, Zirai Krediler, Ankara, Ziraat Bankası Matbaası, 1959, ss.5-6

¹¹⁴ Berberoğlu, a.g.e., s.86

¹¹⁵ Yitmener, a.g.e. s.19

¹¹⁶ Gülsün Saral, "T.C. Ziraat Bankası ve Tarımsal Krediler", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 1989, s.12

¹¹⁷ Berberoğlu, a.g.e., s.88

¹¹⁸ Şahap Sıtkı İltter, Dün Bugün Ziraat Bankası, Ankara: Başnur Matbaası, 1967, s.15

¹¹⁹ T.C. Ziraat Bankası, Cumhuriyetimizin 50.Yılında Ziraat Bankası, Ankara: Ziraat Bankası Matbaası, 1973, s. 55

imzasını taşıyan bir mazbata ile II.Abdülhamit'in onayıyla yasalaşmıştır. Bu nizamnameye göre Banka, ekiciye akçe borç para vermek amacıyla kurulmuştur ve başka kesimlere kredi vermeyecek, 3 aydan kısa vadeli yatırılan paralara faiz vermeyecek, çiftçilerin kredilerinin faiz oranı %6 olacak, teminatsız kredi kullanılmayacak, kredilerin yerinde kullanıldığı Köy ihtiyar meclisi veya ziraat odası tarafından onaylanacaktır.¹²⁰

Cumhuriyetin kuruluşunun ardından Bankanın ülke ekonomisinde daha etkin bir görev ifa etmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 19 Mart 1924 tarihinde T.B.M.M.'de kabul edilen bütçe kanununda banka yalnızca zirai kredi veren bir devlet müessesesi olmaktan çıkarılarak her türlü bankacılık faaliyetini yürütmeye yetkili, 30 milyon lira sermayeli 99 yıl süreli bir anonim şirket statüsüne kavuşmuştur.¹²¹ 28 Temmuz 1926 tarihli Ziraat Bankası Anonim Şirketi Nizamnamesinde bankanın çiftçilerin tedarik ettiği hayvan, tohumluk, zirai araç gereç ve diğer kredi kurumlarının aktifindeki varlıklarını, bu kurumların bankadaki kredilerinin müsaadesi kapsamında iskonto edebileceği kabul edilmiştir.¹²² Bu kapsamda kooperatif ortaklarından alınan senetler teminat olarak alınarak kooperatiflere avans kredileri açılmıştır. Bankanın kredi işlemleri sırasında düzenlediği evrak ve senetlerden damga vergisi, resim, harç gibi masraflar alınmamak suretiyle Bankaya avantaj sağlanmıştır. Bankada murakıplık görevinin 2 genel kurul müfettişi tarafından yerine getirilmesi öngörülmüştür. Bu dönemde Bankanın Şube sayısı 60 kadar azaltılarak 260'a düşürülmüştür. Elde edilen net karın %75'inin ana sermayeye eklenmesi, %15'inin ihtiyat akçesi olarak ayrılması ve %10'unun da memur ve hizmetlilere ikramiye olarak dağıtılması kararlaştırılmıştır.¹²³

Ziraat Bankasının Anonim Şirket statüsüne geçtiği dönemde yönetim ve ekonomi henüz çok gençti. Tarım sektörü yapısından kaynaklanan olumsuzlukları aşabilecek güçte değildi. Tarım işletmeleri çok küçük ve etkinsizdi. Banka tarafından yüksek risk almamak amacıyla proje kredileri pek itibar edilmiyordu. Zamanla küçük işletmelere kullanılan kredilerin geri

¹²⁰ İlter, a.g.e., ss.18-19

¹²¹ Halil Taşçıoğlu, Zirai Krediler, T.C. Ziraat Bankası Matbaası, Ankara, 1959, s.9

¹²² İlter, a.g.e. ss.19-20

¹²³ Nurettin Hazar, Ziraat Bankası (1863-1983), Ankara: Fon Matbaası, 1986, s.155

ödenmeme oranları kabul edilebilir seviyelerin oldukça üzerine çıktı. Bu durum sosyal anlamda bir rahatsızlığın doğmasına sebep oldu. Bunun üzerine 12.06.1937 tarihinde yürürlüğe konan yasa ile Ziraat Bankası yeniden bir iktisadi devlet teşekkülüne dönüştürülmüştür. Bu yasa ile Banka devlet kurumu oluyor ve devletin daha yakın kontrol ve denetimine girmesi sağlanıyor, yalnız kısa vadeli işletme kredisi değil yatırım kredisi vermesine zemin hazırlanıyor, banka tarımsal kooperatiflerin ana bankası ve bir nevi organizatörü haline getiriliyor böylece kredilerin kırsal kesimin tamamına ulaşması amaçlanıyordu.¹²⁴ 1937-1977 yılları arasında banka, tarım kredi kooperatiflerinin yönetimini fiilen elinde bulundurmuş, kooperatiflerin faaliyetlerini düzenleyen tüzük, yönetmelik ve ana sözleşmeler banka veya elemanları tarafından, edinilen uzun deneyimler ışığında hazırlanmıştır.¹²⁵ Ayrıca Ziraat Bankası önderliğinde, tarım sektörüne hizmet vermek üzere, 3 Haziran 1959 tarihinde Başak Sigorta A.Ş. kurulmuştur.

Ziraat Bankası Haziran 2009 itibarıyla 1.273 yurt içi hizmet noktası ve 21.675 personeli ile günde 1,7 milyon müşterisine hizmet sunmaktadır. Hizmet sunum ölçeğiyle de ülkemizin en büyüğü olan Ziraat Bankası, Türkiye'nin 429 noktasında rakipsiz konumdadır. Banka ayrıca 17 ülkede toplam 64 noktada hizmet vermektedir. 2009 yılı Haziran ayı sonu BDDK verilerine göre sektörden % 15,2'lik pay alan T.C. Ziraat Bankası'nın toplam aktifleri Haziran 2009 itibarıyla 116,6 milyar TL'ye ulaşmıştır. Banka 89.969 milyon TL mevduat toplamış 33.545 milyon TL kredi kullandırmıştır. 2009 yılsonu itibarıyla bankalar tarafından 335.171 milyon TL kredi kullanılmış olup kredilerin ancak %4'ü olan 14.955 milyon TL'lik kısmı tarımsal niteliklidir. 2009 yılsonu itibarıyla Ziraat Bankasının tarımsal kredilerdeki payı %63, tüm krediler içindeki payı ise %10 civarındadır. Bankanın tarımsal kredi piyasasındaki oransal payı yıllar itibarıyla azalmakla birlikte kredi bakiyesinde herhangi bir azalma söz konusu değildir. Bu oransal azalış son yıllarda özel sektör bankalarının tarımsal kredilere olan yoğun ilgisinden kaynaklanmaktadır. Esasen bir ihtisas kredisi olan tarımsal kredi bilgi birikimi, tecrübe ve kuvvetli istihbarat gerektiren bir kredi türüdür. Ayrıca kırsal

¹²⁴ Erhan Köksal, Türkiye'de Tarımsal Kredi Sorunu, ODTÜ Gelişme Dergisi, No.3, 1971, ss.514-517

¹²⁵ Hazar, a.g.e. ss.524-536

kesimin kredi ihtiyacını karşılamak her zaman için tarımsal kredi vermek anlamına gelmemektedir. Bu açıdan bankanın toplam tarımsal kredi içindeki payının oransal azalmasının tarım sektörüne olan desteğini azaltması anlamı taşımadığı düşüncesindeyiz.

2.7.2 Tarımın Finansmanında T.C. Ziraat Bankasının Rolü

2001 yılında yaşanan bankacılık sektörü krizi daha önce tarımsal desteklemelerin ödenmesi ve Hazine Müsteşarlığı tarafından kendisine yüklenen bazı maddi yükümlülükler nedeniyle oluşan görev zararları kaynaklı olarak en fazla kamu bankalarını etkilemiştir. T.C. Ziraat Bankasının 31.12.2000 itibarıyla Hazineden alacağı 8.212 milyar TL olup bu tutarın banka aktifleri içerisindeki payı %50'dir. Bu ağır finansal yüke rağmen daha önceki yıllarda tarım kesimini destekleme görevini sürdüren banka 2001 yılı ve sonrasında görev zararlarının kademeli olarak ödenmesi çerçevesinde tarımda finansman rolünü daha rahat sürdürmüştür.¹²⁶

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren ülke tarımsal finansman kuruluşu olan T.C.Ziraat Bankası, çiftçilerin finansman ihtiyacını karşılamıştır. Aşağıdaki tabloda T.C. Ziraat Bankasının seçilmiş bilanço ve gelir tablosu kalemlerinin yıllar itibarıyla durumu gösterilmektedir. Tablodaki veriler yeni TL uygulamasına geçilmeden önceki tutarlar üzerinden gösterilmiş olup bazı yıllarda rakamlar enflasyonun etkisiyle büyüdüğü için milyon olarak gösterilmiştir.

Bilançodan anlaşılacağı üzere T.C. Ziraat Bankası Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte büyümüş, Cumhuriyetin geçtiği ekonomik süreçlerde değişim geçirmiş bununla birlikte devamlı ekonomiye özellikle tarıma desteğini devam ettirmiştir.

Tablo 12'den faydalanılarak hazırlanan aşağıdaki şekil 9'da T.C. Ziraat Bankasının kullandığı tarımsal kredilerin toplam mevduatına oranı gösterilmektedir. T.C. Ziraat Bankası'nın topladığı mevduatla tarımı desteklemeyi sürdürdüğü görülmektedir. Bu destek 1950'li yıllarda zirve yapmış, toplanan mevduattan daha yüksek bir oranda tarımsal kredi kullanılmıştır.

¹²⁶ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Bankalarında Reform, Ankara, 2001, s.4

2002 yılında T.C. Ziraat Bankası'nca kullanılan (fon kaynaklı ve tarımsal sanayi kredileri hariç) tarımsal krediler 228 milyon TL seviyesinde iken; 31.03.2010 tarihi itibarıyla bu rakam 35 kat artarak 8.192.000.000 TL düzeyine gelmiştir.

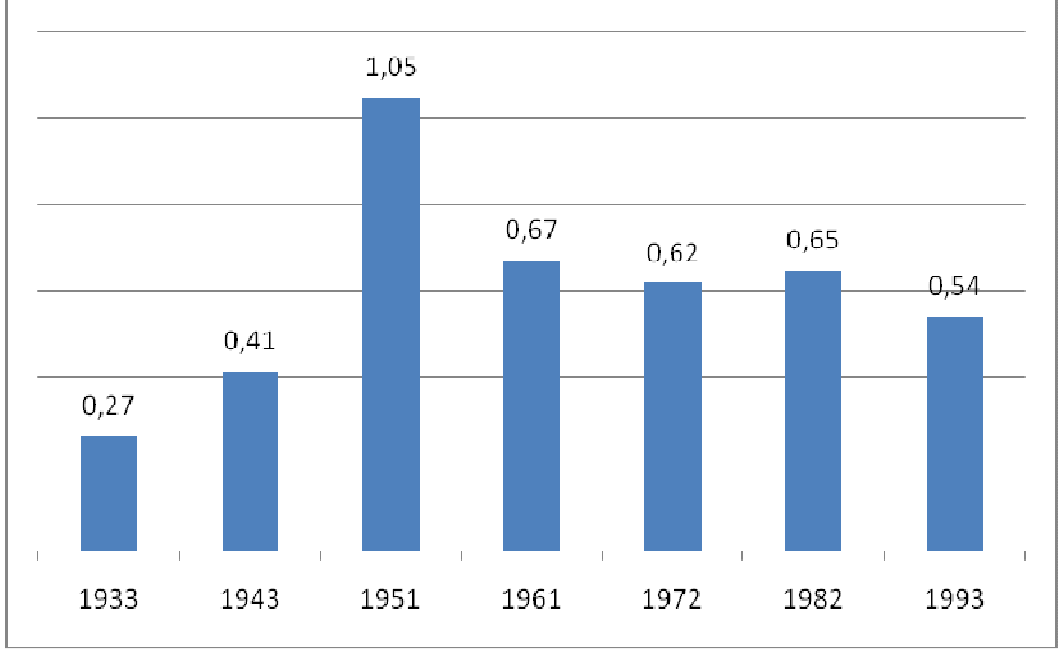
Tablo 12. T.C. Ziraat Bankası'nın Yıllar İtibarıyla Çeşitli Bilanço ve Gelir Tablosu Kalemleri

	1923	1933	1943	1951	1961 (bin)	1972 (bin)	1982 (milyon)	1993 (milyon)
Kasa ve Merkez Bankası	3.253.127	17.358.053	50.160.085	80.389.882	257.026	1.615.819	54.564	7.065.595
Bankalar	3.275.865	5.543.771	1.285.225	3.069.297	113.523	183.768	9.901	26.128.066
Tahviller Hisse Senetleri	229.354	3.724.228	26.318.921	14.723.703	79.093	728.930	42.533	39.996.022
Avanslar		20.097.549	403.822		308.101	833.136		
Borçlu Cari hesaplar		17.188.563	140.458.112	252.338.179	251.596	1.396.182	98.323	10.527.628
Zirai Krediler	8.037.358	14.131.030	69.534.299	641.300.797	1.682.405	10.711.345	346.993	58.943.371
Sabit Kıymetler	273.814	5.395.655	3.370.192	15.637.552	123.120	433.459		3.335.997
Diğer Aktifler	8.012.399	47.411.399	36.445.014	23.063.328	1.038.271	6.318.469	167.372	5.315.045
Sermaye	15.077.920	30.000.000	100.000.000	300.000.000	750.000	1.500.000	50.000	10.000.000
İhtiyat Akçesi	96.903	1.000.000	19.569.289	71.782.118	185.038	321.426	3.408	3.932.243
Mevduat	700.734	53.093.330	167.609.307	611.058.845	2.504.649	17.253.601	535.361	108.906.027
Diğer Pasifler	6.893.262	48.206.618	129.187.715	97.278.047	711.438	3.488.376	130.265	6.104.877
Alınan Faiz ve Komisyon	527.057	3.688.266	10.421.338	56.356.173	249.222	1.452.685	131.854	51.766.035
Tahvil Hisse Senedi gelirleri			3.123.370	1.236.877	3.625	67.997		
Bankacılık hizmetleri komisyon	5.008	245.206	4.568.447	7.364.484	22.186	131.732		1.363.067
Kambiyo karları		16.047		409.528	869	39.028	10.235	256.313
Muhtelif karlar	326.964	224.501	1.436.663	15.932.980	30.333	48.212	2.165	3.728.043
Personel Giderleri	399.486	2.449.988	5.223.106	18.641.612	119.390	527.792	19.225	5.503.835
Verilen Faiz Komisyon	1.242	1.152.629	3.154.452	20.086.533	116.417	781.675	103.052	31.397.711
Diğer Masraf ve zararlar	145.203	942.242	1.993.689	4.615.748	31.081	144.639.240	143	8.140.539
Kar/Zarar	313.098	(339.524)	8.655.983	22.608.357	6.949	132.012.564	11.906	8.316.006

Kaynak: Çetin Yitmener, "Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü), İstanbul, 1996, s.98-116

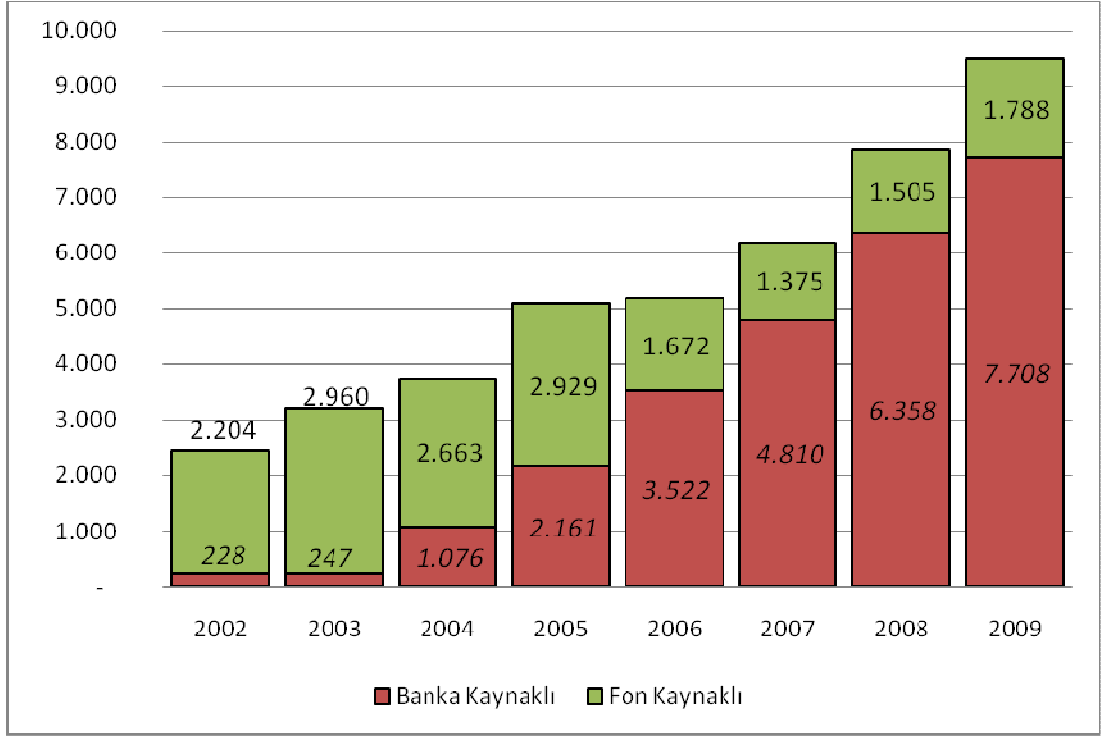
Şekil 8. T.C. Ziraat Bankası'nın Kullandığı Tarımsal Kredilerin Toplam Mevduatına Oranı (%)

Kaynak: Çetin Yitmener, "Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü), İstanbul, 1996, s.98-116

2001 yılında yaşanan finansal kriz ve sonrasında T.C. Ziraat Bankasının özerk bir yapıya dönüşme süreci Bankanın kullandığı tarımsal kredi tutarını oldukça düşürmüştür. 2002 yılında Banka kaynaklı olarak kullanılan tarımsal kredi yalnızca 228 Milyon TL olmuştur. Aynı yıl Hazine ve Dünya Bankası'nca tahsis edilen fonlardan kullanılan krediler banka kaynaklı kredilerin yaklaşık 10 katı düzeyindedir. Bu arıza durum 2005 yılından itibaren değişmeye başlamış, 2006 yılında fon kaynaklı tarımsal krediler 1.672 Milyon TL düzeyine gerilerken Banka kaynaklı tarımsal krediler 3.522 Milyon TL yükselmiş ve aradaki makas sonraki yıllarda açılmıştır. 2009 yılsonu itibarıyla 9.500 Milyon TL düzeyine gelmiş olup bu rakamın 7.700 Milyon TL'lik kısmı Bankanın kendi kaynaklarından kullandığı kredilerdir.

Şekil 9. T.C. Ziraat Bankası'nın Banka ve Fon Kaynaklı Tarımsal Kredi Bakiyesi (milyon TL)

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Bankaİçi Erişim Portalı, <http://zbportal02/sites/>, Erişim Tarihi: 06.04.2010

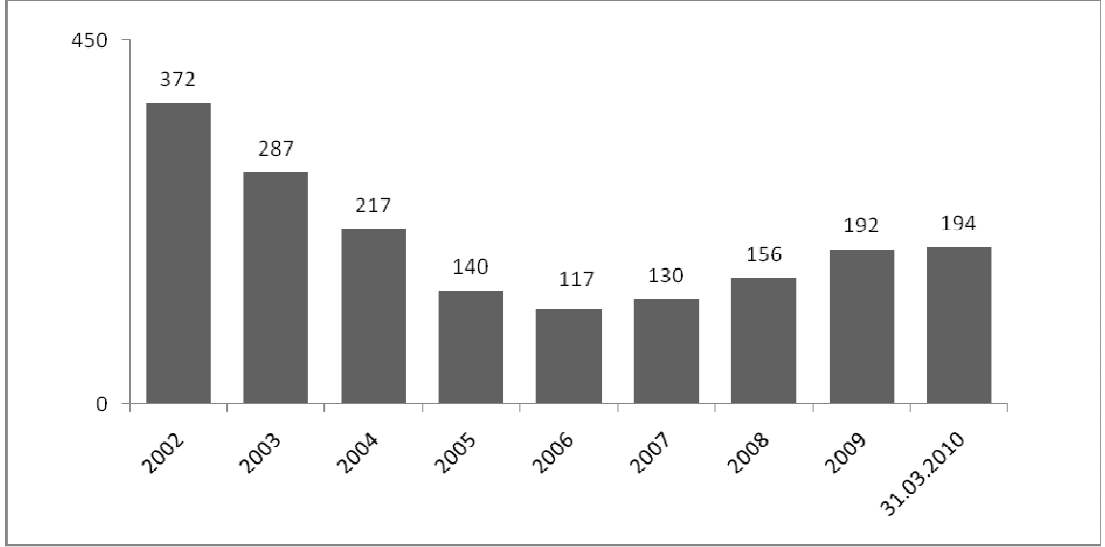
Banka tarımsal kredi bakiyesini arttırma başarısını kanuni takipteki kredi bakiyesini düşürmede de yakalamıştır. T.C. Ziraat Bankası'nın Sorunlu Tarımsal Kredi Bakiyesi Şekil 11'de gösterilmiştir.

2002 yılında Bankanın tarımsal kredilerden kaynaklanan kanuni takip bakiyesi 372 Milyon TL'dir. Aynı yıl banka kaynaklı kredi bakiyesinin 228 Milyon TL olduğu göz önünde bulundurulduğunda takip oranının ne kadar yüksek olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bu durumu doğrudan kredi yönetimi ile ilişkilendirmek doğru olmayacaktır. Tarım politikaları siyasi iktidarların elinde kimi zaman popülizm için uygun bir araç olabilmektedir. Siyasi baskılar sonucu kredibilitesi olmayan kişilere kredi kullanılmasının yanına borçların erteleneceği beklentisi eklenince tarımsal kredi alan kişiler borcu geri ödeme konusunda gevşek davranma eğilimine girmektedirler.

Bu durum Bankanın geçirdiği yeniden yapılanma ile değişmeye başlamış Bankanın tarımsal kredilerinden kaynaklanan sorunlu kredi

bakiyeleri yıllar itibarıyla azalmaya başlamıştır. 2002-2006 yılları arasındaki 5 yıllık süreçte sorunlu kredi bakiyesi yaklaşık %66 oranında azalarak 117 Milyon TL'ye gerilemiştir. 2009 yılsonu itibarıyla sorunlu kredi bakiyesi 192 Milyon TL olarak gerçekleşmiş olup tarımsal kredi bakiyesine oranı %2'ye tekabül etmektedir ki bu oran %9 olan sektör oranının oldukça altındadır.

Şekil 10. T.C. Ziraat Bankası'nın Sorunlu Tarımsal Kredi Bakiyesi (Milyon TL)

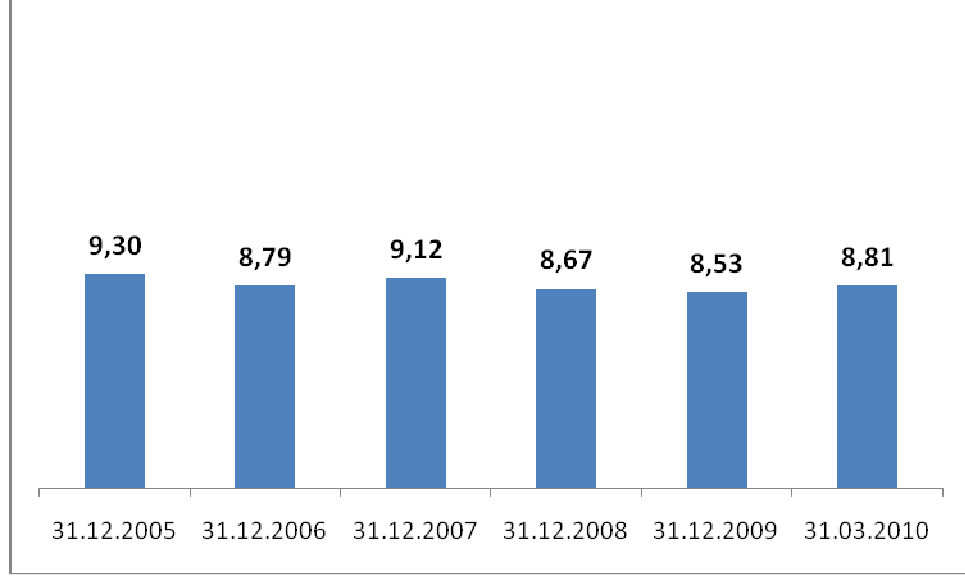

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Bankaİçi Erişim Portalı, <http://zbportal02/sites/>, Erişim Tarihi: 06.04.2010

Tarımsal krediler Bankanın bilançosuyla uyumlu bir büyüme sergilemiştir. Aşağıdaki grafikte tarımsal kredilerin Bankanın toplam aktiflerine oranı gösterilmiştir.

Bankanın kullandığı tarımsal kredilerin toplam aktife oranı 31.12.2005'te %9,30 iken yıllar itibarıyla dengeli bir seyir izlemiş ve 31.03.2010 tarihi itibarıyla çok yakın bir oran olan %8,81 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum Bankanın tarımsal kesimin finansmanına bakışında herhangi bir değişiklik olmadığını göstergesi olarak algılanabilir.

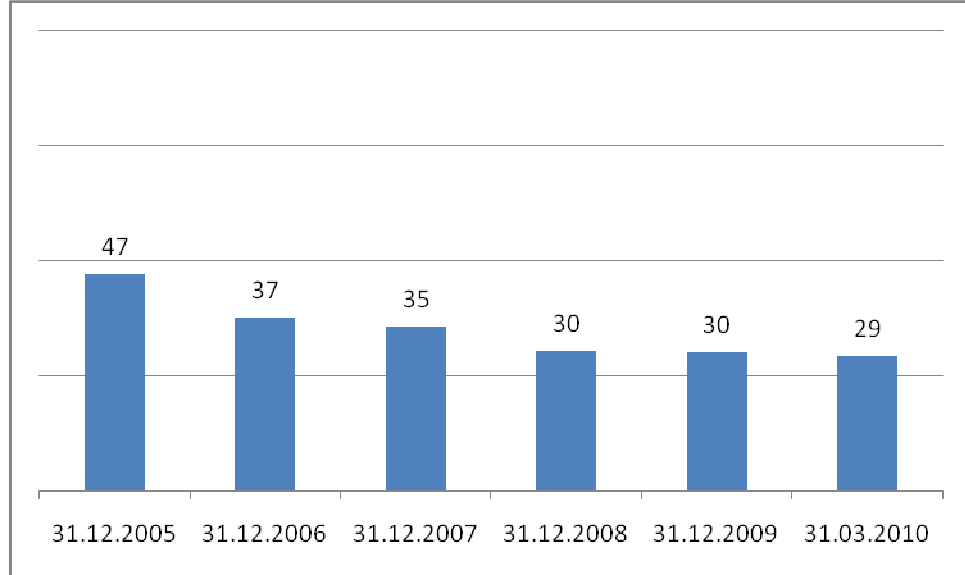
Şekil 11. Tarımsal Kredilerin T.C. Ziraat Bankasının Toplam Aktiflerine Oranı (%)

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Bankaİçi Erişim Portalı, <http://zbportal02/sites/>, Erişim Tarihi: 06.04.2010

Tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki yüzdesel payı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

Şekil 12. T.C. Ziraat Bankası'nın Tarımsal kredilerin toplam krediler içindeki payı (%)

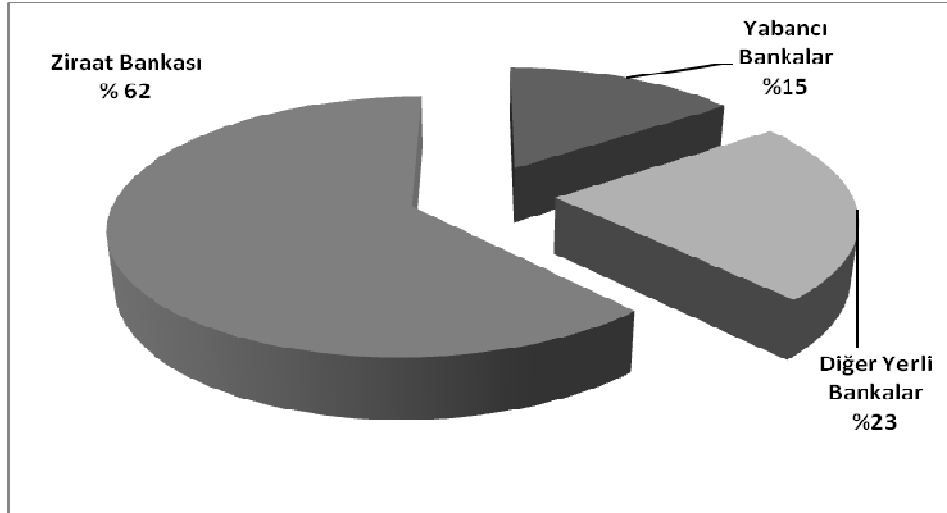

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Bankaİçi Erişim Portalı, <http://zbportal02/sites/>, Erişim Tarihi: 06.04.2010

Bankanın kredi portföyünde tarımsal kredilerin payı yıllar itibarıyla azalmaktadır. Banka geniş bir hizmet ağına ve müşteri portföyüne sahip olması nedeniyle bireysel bankacılık anlamında önemli bir potansiyele sahiptir. Ayrıca uzun yıllar ticari bankacılıktan uzak kalmış olan banka bu alanda da gelişme kaydetme çabasıdadır. Bu nedenlerle tarımsal kredi bakiyesini düşürmeden kredi portföyündeki ağırlığını daha iyi yönetilebilir bir seviyeye getirmeyi amaçlamaktadır.

T.C. Ziraat Bankasının tarımsal kredi bakiyesi yıllar itibarıyla artış göstermekle birlikte sektörden aldığı pay gerilemektedir.

Şekil 13. Bankaların Tarımsal Kredilerdeki Payları (2009)

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Bankaİçi Erişim Portalı, <http://zbportal02/sites/>, Erişim Tarihi: 06.04.2010
Türkiye Bankalar Birliği, "Bankalarımız 2003/2004/2005/2006, Tablo 12, Nakdi Kredilerin Türlerine Göre Dağılımı", <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2005/tablolar/Tablo%2012.xls>; Erişim Tarihi: 12.01.2010

2009 yılsonu verilerine göre yabancı bankaların tarımsal kredi pastasındaki payı %15, diğer yerli bankaların payı ise %23 olarak gerçekleşmiştir.

Önceki bölümde bankacılık sektörü içerisinde tarımsal sanayi kredileri dahil tüm tarımsal krediler değerlendirilmiştir. Tarımsal yapı içinde finansal kuruluşlara ulaşma imkanı daha kısıtlı olan küçük tarımsal

işletmelerin kredi ihtiyaçları daha fazladır. Bu nedenle tarımsal sanayiye kullandırılan krediler ayırık tutularak Ziraat Bankasının tarımsal krediler içindeki payının incelenmesi önem arz etmektedir.

Tablo 13.Yıllar İtibarıyla Bankacılık Sektörü Nakdi Kredileri, Tarımsal Kredileri ve T.C. Ziraat Bankası'nın Payı

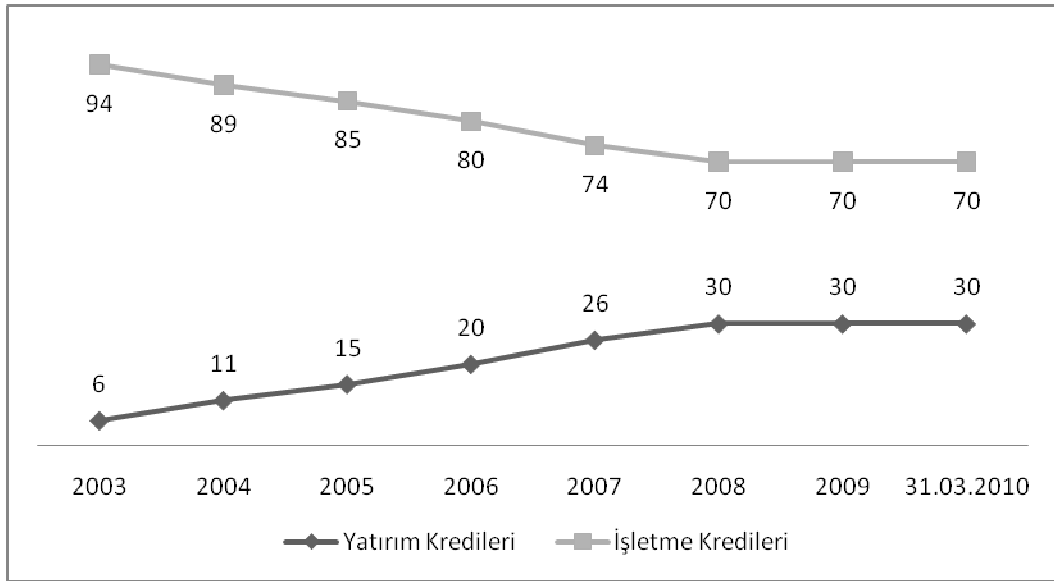
Milyon TL	Bankacılık Sektörü Toplam Nakdi Kredileri	Bankacılık Sektörü Toplam Tarımsal Krediler	Bankacılık Sektöründe Tarımsal Kredilerin Payı (%)	T.C. Ziraat Bankası'nın Tarımsal Kredilerdeki Payı
2001	37.086	2.725	7,3	99,90
2002	52.632	2.439	4,6	99,90
2003	69.002	3.216	4,7	99,72
2004	102.481	3.847	3,7	97,16
2005	152.294	5.277	3,5	96,44
2006	217.308	5.978	2,8	91,13

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, "Bankalarımız 2003/2004/2005/2006, Tablo 12, Nakdi Kredilerin Türlerine Göre Dağılımı", <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2005/tablolar/Tablo%2012.xls>; Erişim Tarihi: 12.01.2010

2001 yılında Türk bankacılık sektöründe 37.085 Milyon TL kredi kullandırılırken 2.724 milyon TL tarımsal kredi kullandırılmıştır. Bu rakam 2001 yılında kullandırılan toplam kredilerin %7,3'ünü oluşturmaktadır, Ziraat Bankası ise 2.704 milyon TL ile tarımsal kredilerin %99,9'unu kullanmıştır. 2006 yılında özel sektör bankacılığı tarımsal sanayi kredilerine yönelmiş ve 217.308 milyon TL gerçekleşen toplam kredi hacminde tarımsal krediler 5.978 milyon TL ile %2,8 pay almıştır. 2006'da tarım sektörüne yönelik 55.448 milyon TL kredi kullandıran T.C. Ziraat Bankasının bu krediler içindeki hacmi %91,13 ile en düşük seviyesine gelmiştir. Bu haliyle dahi Ziraat Bankası 2006 yıl sonu itibarıyla tarımsal kredi konusunda bankacılık sektörünün mutlak hakimi konumundadır. Aktifinde tarımsal kredi bulunan özel sermayeli bankaların bu kredi plasmanlarının büyük kısmını tarımsal sanayi kredilerine ayırdıkları anlaşılmaktadır.

Kullandırılan tarımsal kredilerin türlerinin kompozisyonu da yıllar itibarıyla değişmiş, 2003 yılında kullandırmaların yalnızca %6'sı projeli yatırım kredileri kapsamında yapılırken, 2009 yılında bu oran %30'a yükselmiştir.

Şekil 14.T.C. Ziraat Bankası'nca Kullanılan Yatırım ve İşletme Kredilerin Oranları (%)

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası Bankaİçi Erişim Portalı, <http://zbportal02/sites/>, Erişim Tarihi: 06.04.2010

2009 yılsonu itibarıyla T.C. Ziraat Bankası aktif büyüklüğünü %19 mevduat hacmini ise %17 oranında arttırarak aktif bakımında sektörden aldığı payı %15'e, mevduatı bakımından %18'e çıkartmıştır. Sektör itibarıyla kredi bakiyesindeki artış %6 olurken T.C. Ziraat Bankasının toplam kredileri %19 oranında artış göstermiştir.¹²⁷ Bu durum kamu bankası olmanın verdiği güvenin mevduat toplamayı oldukça kolaylaştırdığını göstermektedir. Ayrıca 2009 yılındaki finansal krizle birlikte kamu bankalarına duyulan ihtiyacın artması ve bu bankaların sistemde dengeleyici bir güç olarak algılanması gibi nedenlerle, banka dışlama etkisi çekincesi olmadan aktif büyüklüğünü arttırabilmiştir.

Banka yurtiçinde 1.305 şube, 2.609 ATM ve 22.198 çalışanla hizmet vermekte ve günde ortalama 1,7milyon adet bankacılık işlemi gerçekleştirmektedir. Geniş bir kitleye hitap eden banka ülke çapında 428 noktada tek başına bankacılık hizmeti sunmaktadır. Türkiye'deki 98 milyon mevduat hesabının %36'sı T.C. Ziraat Bankası nezdinde bulunmaktadır.¹²⁸ Bankanın geniş bir şube ağına sahip olması müşteriye ulaşma kaygısı taşımadan pazarlama yapabilmesine imkan sağlamaktadır. Pek çok devlet

¹²⁷ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., "2009 Faaliyet Raporu", Ankara: 2010, s.5

¹²⁸ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., "2009 Faaliyet Raporu", Ankara: 2010, s.23

ödemesine aracılık etmesi sebebiyle geniş müşteri kitlelerine hizmet veren banka, hizmet verdiği kişilerin karlılığını ve pazarlama fırsatlarını analiz etmesine yarayacak bir müşteri ilişkileri yönetimi sistemine sahip değildir. Bu durum geçmişte üst yönetimin ve servis sağlayıcıların sık sık değişmesinden kaynaklanmış olup banka, çözümü kendi ihtiyaçlarını karşılayacak bir bilgi teknolojisi şirketi kurmakta bulmuştur. Bu sayede daha entegre bir bilgi altyapısını daha uygun maliyetlerle kurmayı hedeflemektedir.

Yurtdışında 17 ülkede 67 şubede hizmet veren banka bölgesel bir güç konumundadır. Yurtdışı faaliyetlerini, özellikle düşük faizli mevduat toplama anlamında, ciddi potansiyel barındıran Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'da yoğunlaştıran banka bu bölgelerde banka satın alma veya iştirak kurma yoluyla büyümeyi hedeflemektedir. Yurtiçinde; finansal kiralama, menkul kıymet yönetimi, portföy yönetimi, sigorta, hayat sigortası, bireysel emeklilik, bilgi teknolojileri, alternatif dağıtım kanalları alanında hizmet veren iştiraklere sahip olan banka bu iştiraklerle sinerji içinde hareket ederek pazar paylarını arttırmayı hedeflemektedir.¹²⁹

2.7.3 T.C. Ziraat Bankasının Tarımsal Kredi Ürünleri ve Kullanım Süreci

T.C. Ziraat Bankasının Türkiye'de tarımın finansmanındaki yerine değindikten sonra Ziraat Bankasınca sunulan tarımsal kredi ürünlerini incelemenin yerinde olacağı düşüncesindeyiz.

T.C. Ziraat Bankasınca tarımsal kredi müşterilerine temelde iki tür kredi kullanılmaktadır: işletme kredileri ve yatırım kredileri.¹³⁰

Bitkisel, hayvansal üretim ile su ürünleri avcılığı/yetiştiriciliği konularında faaliyette bulunan tarımsal işletmelerin; tohum, fide, gübre, zirai ilaç, yem, aşı, hayvan sağlığı ilacı, yavru balık, işçilik, akaryakıt, toprak işleme, hasat, harman, pazarlama, elektrik, su, bakım-onarım, sigorta gibi

¹²⁹ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., "2009 Faaliyet Raporu", Ankara: 2010, s.37-39

¹³⁰ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., "Kredi Ürünleri", <http://www.ziraatbank.com.tr/default.asp?sayfa=tr/tarimsal/tarimsal-kredi/tarimsal-kredi-urunlerimiz.aspx&anagrup=tarimsal>, Erişim Tarihi: 20.01.2010

işletme giderlerini finanse etmek amacıyla azami 24 ay vade ile kullanılan krediler işletme kredisi olarak adlandırılmaktadır.¹³¹

Bitkisel ve hayvansal üretim ile su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliği konularında;

- Tarımsal işletme kurulması,
- Tarımsal işletme/arazi edindirilmesi,
- Mevcut tarımsal işletmelerin modernize edilmesi veya büyütülmesi,
- Bina/tesis inşası veya tadilatı,
- Bağ, meyve bahçesi, fidan yetiştiriciliği, çok yıllık yem bitkisi tesis giderleri,
- Süt hayvanı, fidan gibi sabit sermaye yatırımı niteliğindeki canlı materyallerin ve diğer demirbaşların alımı,
- Tarımsal amaçlı makine, araç-gereç ve alet-ekipman vb. alımına yönelik yatırım giderlerinin finansmanı amacıyla,

Azami 7 yıl vade ile kullanılabilen orta ve uzun vadeli krediler yatırım kredisi olarak adlandırılmaktadır.¹³²

Kredi süreci müşterinin Şubeye başvurusu ile başlar. Başvuru sırasında istenen bilgiler kullanılarak müşterinin; Bankayla ilişkileri, protesto, çek, icra bilgileri, piyasa istihbaratı, Kredi Kayıt Bürosu, TCMB sorgulamaları yapılmak suretiyle incelenir. İnceleme sonucunun olumlu bulunması halinde müşteriden yerel Ziraat Odasından alınacak Çiftçi Kayıt Belgesi talep edilir. Bu yolla tarım ile iştigal etmeyen kişilerin sübvansiyonlu kredi oranlarından yararlanması engellenir.¹³³

Kredi talepleri; müşteri hakkında yapılan istihbarat, inceleme ve sorgulamalar, işletmenin kapasitesi, Mali Tahlil ve İstihbarat Raporu /proje değerlendirme sonuçları ile müşterinin moralitesi ve ödeme gücü dikkate

¹³¹ T.C. Ziraat Bankası A.Ş., "İşletme Kredileri", <http://www.ziraatbank.com.tr/default.asp?sayfa=tr/tarimsal/tarimsal-kredi/tarimsal-kredi-urunlerimiz.aspx&anagrup=tarimsal>, Erişim Tarihi: 20.01.2010

¹³² T.C. Ziraat Bankası A.Ş., "Yatırım Kredileri", <http://www.ziraatbank.com.tr/default.asp?sayfa=tr/tarimsal/tarimsal-kredi/tarimsal-kredi-urunlerimiz.aspx&anagrup=tarimsal>, Erişim Tarihi: 20.01.2010

¹³³ T.C.Ziraat Bankası A.Ş., "Tarımsal Krediler Uygulama Esas ve Usulleri", Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2008, s.7

alınarak değerlendirilir. Krediye konu tarımsal işletme mahallinde ziyaret edilerek; müşterinin mevcut tarımsal üretimine ilişkin varlıkları ve işletmenin kapasitesi tespit edilir.¹³⁴

İşletme kredilerinde limit tespiti daha önceden Bankaca belirlenmiş olan Ürün Bütçelerinde yer alan üretim giderleri esas alınarak, tarımsal üretim faaliyetine ilişkin kapasite, Mali Tahlil ve İstihbarat sonuçları, gelir-gider projeksiyonu ve müşterinin ödeme gücü çerçevesinde yapılır. Yatırım Kredilerinde önceden belirlenmiş olan parametreler kapsamında müşterinin tarımsal varlığı incelenerek müşteri tarafından karşılanacak özkaynak miktarları, gelir-gider ve nakit akım projeksiyonu, müşterinin ödeme gücü dikkate alınarak yapılır.¹³⁵

Açılacak kredinin teminatları belirlenirken, öncelikle müşterinin Bankayla geçmiş dönemlerdeki ilişkileri, kullanılacak kredinin konusu/vadesi/dayandığı proje ile müşterinin diğer Bankalarla teminat bakımından çalışma esasları üzerinde önemle durulur. Bankaya olan borcu, son 3 yıl içerisinde icra takibi sonucu Bankaca maddi teminatları satılmak veya kefillerinden tahsil edilmek suretiyle tasfiye edilmiş olan müşterilere veya hissedarı oldukları şirketlere açılacak kredilerde, kısa sürede nakde çevrilebilecek mevduat blokajı, hazine bonosu, devlet tahvili, teminat mektubu, altın rehni karşılığı kredi açılır. Tarımsal krediler aşağıda sayılan teminatlar karşılığında kullanılır.¹³⁶

- Gayrimenkul ipoteği,
- Gerçek veya tüzel kişi kefaleti (Müşterek borçluluk ve müteselsil kefalet),
- Taşıt aracı ve traktör rehni,
- Teminat mektubu,
- Nakit (Mevduat ve Döviz Tevdiat Hesapları), Nakit Benzeri Kıymetler (Devlet Tahvili, Hazine Bonosu, Eurobond, vb.) ve Kıymetli Madenlerin Rehni,
- Alacak temliki,

¹³⁴ T.C.Ziraat Bankası A.Ş., "Tarımsal Krediler Uygulama Esas ve Usulleri", Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2008, s.12

¹³⁵ T.C.Ziraat Bankası A.Ş., a.g.e., s.13-14

¹³⁶ T.C.Ziraat Bankası A.Ş., a.g.e., s.16-17

- Gemi ipoteği,
- Çek – senet rehni,
- Kanuni hükümlerin öngördüğü ölçüde, depolanmış ürünlerin makbuz senetlerinin rehni,
- Tarımsal amaçlı kooperatif ve birlikler ile bunların üst kuruluşlarının kefaleti ve ortak senetlerinin rehni,
- Bankaca uygun görülen garanti kuruluşlarının taahhütleri ve/veya kefaletleri.

Tarımsal faaliyeti bulunan üreticilerin, tarımsal üretim dışındaki finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılan kredilere Çiftçi İhtiyaç Kredisi adı verilmektedir. Bu kapsamda kullanılacak kredilerde; tarımsal faaliyetler nedeniyle elde edilen veya elde edilecek olan ürünün cari piyasa değeri, destekleme ödemeleri, ürün alım bedelleri, maaş alınıyorsa maaş/ücret bordroları, kira geliri elde ediliyor ise taşınmaza ait tapu ve kira kontratı fotokopileri gibi belgelendirilebilir nitelikteki gelirler dikkate alınır.¹³⁷

2.8 Tarım Kredi Kooperatifleri Aracılığıyla Kullanılan Krediler;

Tarım kesiminde üreticiler piyasaya mal arz ederken veya piyasadan girdi talep ederken örgütlü bir ticaret ve sanayi kesimi ile karşı karşıyadırlar. Tarımsal üreticilerin dağınık yapıları nedeniyle pazarlık güçleri azalmakta mesleki ve ekonomik çıkarlarını korumaları güçleşmektedir. Bu güçlükleri aşabilmek için üreticilerin örgütlenmeleri şart olup bunu sağlayabilen en önemli yapı kooperatiflerdir.

Dünya genelinde kooperatifler federatif (tabandan yukarı) ve merkezi (yukarıdan tabana) şeklinde örgütlenebilmektedir. Bu iki örgütlenme biçiminin de kendine göre avantajları mevcuttur.

Federatif örgütlenmenin avantajları

- Ortakların lokal kooperatiflerin yönetiminde söz sahibi olduklarından dolayı kooperatifleri desteklemeleri ve faaliyetlere daha fazla katılım göstermeleri,
- Ortaklarla iletişimin daha güçlü olması,
- Yerel ihtiyaçlar için sermaye temini daha kolay olması,

¹³⁷ T.C.Ziraat Bankası A.Ş., a.g.e., s.79

- Kooperatif ortaklarının ihtiyaçları daha kısa sürede karşılanması, Federatif örgütlenmenin dezavantajları
- Bölge kooperatifi lokal kooperatifler üzerinde direkt kontrole sahip olmaması,
- Önemli kararların alınması zaman alması,
- Lokal kooperatifler arasındaki koordinasyon zayıf olması,
- Dikey bütünleşme faaliyetleri daha zor gerçekleştirilebilmesi,
- Denetim ve muhasebe faaliyetleri tek tip olmadığından maliyet etkin olmaması,

Merkezi Örgütlenmenin Avantajları

- Lokal kooperatiflerin kontrolünün kolaylığı
- Kararların zaman kaybetmeden alınması,
- Sermaye artırımında kolaylık,
- Muhasebe ve denetimin tek tip ve daha etkin olması,
- Uzun vadeli planlamanın daha kolay yapılabilmesi,

Merkezi Örgütlenmenin Dezavantajları

- Çiftçilerin kooperatif yönetiminde kontrollerinin zayıflaması,
- Yönetimle temasın azalması,
- İhtiyaçların temininin zorlaşması,
- Kooperatif faaliyetlerine katılımın azalması, şeklinde özetlenebilir.¹³⁸

Ülkemizde ağırlıklı olarak merkezi örgütlenme görülmekte ve bu örgütlenme biçiminin getirdiği dezavantajların etkili olmaktadır.

T.C. Ziraat Bankası hem kendisine bireysel olarak başvuran Tarım Kredi Kooperatifi ortaklarına hem de Tarım Kredi Kooperatiflerinin tüzel kişiliklerine kredi kullanmaktadır. Tarım Kredi Kooperatiflerine kullanılan kredilerde vade üretim konusuna göre belirlenirken, teminat olarak Kooperatif Merkez Birliğinden kefalet talep edilmektedir. Banka Tarım Kredi

¹³⁸ Hakkı İnan, "Tarımda Üretici Örgütlenmesi", Tarımsal Yapı "Dönüşüm ve Strateji Arayışları"-Tarım Haftası '94 Sempozyumu, Ankara:T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:25, 1994, ss.331-332

Kooperatifleri için mali tahlil ve istihbarat raporu düzenlemekte sonrasında teminata karar vermektedir.¹³⁹

Kooperatif ve kooperatifçilik hakkında bakış açısına göre değişen birçok tanım yapılmıştır. Sözlük anlamı olarak "Örgütlü İşbirliği" olarak tanımlanan kooperatifçilik, üretim (tarımsal), pazarlama, satın alma, konut, hizmet, alanlarında daha sık görülür. Kooperatifler, ekonomik örgütler olmaları nedeniyle işletmedirler. Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (ICA) kooperatif tanımında kooperatifin bir "işletme" olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir. Tarımsal kooperatifçilik ise; "Üreticilerin tek başlarına karşılayamadıkları, ortak istek ve ihtiyaçları, uygun koşullarda karşılayabilmek amacıyla, üreticilerce oluşturulan ve demokratik olarak kontrol edilen özerk bir örgüt" olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁰

Türkiye'de tarımsal amaçlı gelişim amacıyla kurulmuş, Tarım Bakanlığına bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan, kooperatifler ve bu kooperatiflerin ortak sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 14. Kooperatifler ve Ortak Sayıları (2008)

Kooperatif Çeşitleri	İlgili Kanun	Birim Kooperatif		Kooperatif Birliği		Merkez Birliği	
		Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Sayısı
Tarımsal Kalkınma Koop.	1163	5.535	666.008	42**	2.043	2	22
Sulama Koop.	1163	2.411	236.371	7	365	1	7
Su Ürünleri Koop.	1163	407	20.385	6	78	-	-
Pancar Ekicileri Koop.	1163	31	1.823.319	1	31	-	-
Tarım Kredi Koop.	1581	2.489	1.534.399	16	2.489	1	16
Toplam		11.295	5.052.501	89	5.341	4	51

Kaynak: Türk Kooperatifçilik Kurumu, "İstatistikler", <http://www.koopkur.org.tr/istatistik.html>, Erişim Tarihi: 04.02.2010

Bu kooperatifler içerisinde Tarım Kredi Kooperatifleri, Ziraat Bankası ile daha yoğun ilişki içerisinde. Üreticilerin ekonomik menfaatlerini korumak ve özellikle meslek ve geçimleriyle ilgili ihtiyaçlarını sağlamak, ortaklarına ucuz, yeterli ve maliyet fiyatına kredi sağlamak amacıyla, 1972 tarih ve 1581

¹³⁹ T.C.Ziraat Bankası A.Ş., "Tarım Kredi Kooperatifleri Kredileri Uygulama Esas ve Usulleri ve ekleri", Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2009, s.12

¹⁴⁰ İ.Hakkı İnan, Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB modeli, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları No:40, 2004, s.19-20

sayılı kanunun değiştirilen 1985 tarih ve 3223 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'na göre kurulmuştur.¹⁴¹

Tarım Kredi Kooperatiflerinin amaçları, kaynak temin etmek, kredi sağlamak, faiz oranını düşürmek, ortaklarına kredi konusunda tavsiyelerde bulunmak ve alınan kredinin üretimde kullanılmasını gerçekleştirerek tarımsal üretimin artmasını sağlamaktır.¹⁴²

Tarım Kredi Kooperatifleri'nin 16 Bölge, 1 Merkez birliği ve 2.489 birim kooperatifi ve toplam 1,5 milyonu aşan ortağı bulunmaktadır.

Tarım Kredi Kooperatifleri'nin finansman kaynakları öz ve yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Bu kaynaklar, kooperatif üyelerinin katılma payları, yedek akçe fonları ile dağıtılmamış karlarından meydana gelen öz kaynaklar ve yedek sermaye, kooperatiflerin birikimleri ve faiz kazançları (Kooperatifler T.C. Ziraat Bankası'ndan kullandıkları kaynağı kaynak maliyetini marj ilave ederek çiftçiye kullandırmaktadır) ile Tarım Kredi Kooperatiflerinin kredi vermek amacıyla başka kaynaklardan sağladığı borçlardır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin en önemli finansman kaynağı T.C. Ziraat Bankası iken 4603 sayılı yasa çerçevesinde özelleştirme kapsamına alınan T.C.Ziraat Bankası'nın Tarım Kredi Kooperatiflerini fonlama zorunluluğu ortadan kalmış, finansal yapısı düzgün, verdiği kredileri tahsil edebilen Kooperatifleri fonlamaya devam etmiştir. T.C.Ziraat Bankası'ndan kullanılan kaynak limit şeklinde tahsis edilmektedir. Kooperatiflerce Banka'dan alınan her kredi limit dahilinde cari hesap şeklinde kullanılmakta, ortaklardan tahsil edilen para Bankadaki Kooperatif hesabına yatırılmakta, ikrazat için limit müsait ise yeniden kullanılmakta, müsait değil ise yeniden limit talep edilmektedir. Bu çerçevede Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına kullandırdıkları kullandırdıkları krediler ve T.C. Ziraat Bankası'nın payı Tablo 15'de gösterilmiştir.

¹⁴¹ Tarım Kredi Kooperatifleri, "Tarihçemiz", <http://www.tarimkredi.org.tr/goster.php?tablo=menu&id=2>, Erişim Tarihi: 04.03.2010

¹⁴² Türkiye Ziraat Odaları Birliği, "Zirai ve İktisadi Rapor", Ankara,2006, s.23

Tablo 15. Tarım Kredi Kooperatifleri Kredileri ve T.C. Ziraat Bankası'nın Payı

Yıllar	Tarım Kredi Kooperatiflerinin Ortaklarından Alacağı (Bin TL)	T.C. Ziraat Bankası'nın Tarım Kredi Kooperatiflerinden Alacağı (Bin TL)	T.C. Ziraat Bankası'nın Finansmana Katkısı (%)
1990	218	185	85
1995	2.744	2.172	79
2000	101.528	74.517	73,4
2001	82.379	14.345	17,4
2002	302.000	10.905	3,61
2003	527.000	2.905	0,55
2004	907.000	10.000	1,10
2005	1.096.000	99.000	8,61
2006	1.451.000	258.000	17,78
2007	1.723.000	328.000	19,03
2008	2.124.000	410.000	19,30

Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, "Rakamlarla Tarım Kredi", <http://www.tarimkredi.org.tr/goster.php?tablo=topic&id=4>

Tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla ortakları olan üreticilere, 1990 yılında, yapılan 218.000 TL tarımsal kredi kullanımının %85'lik kısmı olan 185.000 TL, T.C.Ziraat Bankası'ndan sağlanan fonlardan karşılanmıştır. 2000 yılında 101.528.000 TL kredi kullanılmış bu kredilerin %73,4'ü T.C. Ziraat Bankası'ndan alınan kredilerdir. 2001 yılında yaşanan Bankacılık mali krizi ve sonrasında T.C.Ziraat Bankası'nın 4603 sayılı yasa çerçevesinde yeniden yapılandırılması ve özelleştirmeye hazırlanması amacıyla alınan tedbirler çerçevesinde, Tarım Kredi Kooperatiflerine düşük maliyetli fon sağlama görevine son verilmiştir. Sonrasında gelişen süreçte, 2001 yılında Tarım Kredi Kooperatiflerinin kullandığı krediler 2000 yılına göre %22,5 düşerek 82,379 bin TL gerçekleşmiş ve T.C.Ziraat Bankası'ndan sağlanan 14.345 bin YTL kullandırımların %17,4'ünü oluşturmuştur. 2003 yılında T.C.Ziraat Bankası'nın Tarım Kredi Kooperatiflerine olan kredi kullanımını 2.905.000 TL'ye gerilemiş ve Ziraat Bankasının finansmandaki payı en düşük noktaya gerilemiştir. 2005 yılında T.C.Ziraat Bankası'nın Tarım Kredi Kooperatiflerine kullandığı krediler bir önceki yıla göre yaklaşık 9 kat artmıştır. 2008 yılında Ziraat Bankası'nın kullandırılan kredi tutarı 410.000.000 TL'ye yükselmiş ve finansmandaki payı %19,30 olmuştur.

Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından ortaklara verilen krediler kısa vadeli işletme kredileri, genel ihtiyaç, tohumluk, gübre, ilaç, hayvancılık ile orta vadeli yatırım ve donatım kredileri alet ve makine, hayvancılık ve diğer donatım kredileri olmak üzere iki grupta toplanabilir. Tarım Kredi Kooperatifi, ortaklarına daha çok işletme kredisi kullanılmaktadır. İşletme kredileri 1 yıllık vade ile açılırken, yatırım kredilerinde vade 3 yıla kadar çıkmaktadır. Donatım kredilerinde, açılan kredinin 1/10'u çiftçiden sermaye payı olarak alınmaktadır.¹⁴³ Ayrıca, Tarım Kredi Kooperatifi tarafından ortaklarına tarımsal girdi ve hammadde aynı olarak da satılmaktadır. 06.04.2005 tarih ve 5330 sayılı kanun ile faaliyet alanları genişletilen Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına yaptığı mal ve emtia satış faaliyetleri yine aynı yasa çerçevesinde vergi dışında tutulmuştur.

Tarım Kredi Kooperatifleri ortakları, kooperatiften Ortak Şahıs Haddi kapsamında kredi alabilmekte iken, Ortak Şahıs Haddi'nin üzerindeki kredi talepleri T.C. Ziraat Bankası'nca karşılanabilmektedir.

Tarım Kredi Kooperatifleri, kuruluş yasasına göre mevduat kabul etme hakları bulunmakta ancak uygulanamamaktadır. Kaynaklarını büyük oranda kısa vadeli kredi olarak kullanırmakta olan kooperatifler kullandıkları kredinin amacına uygun kullanılıp kullanılmadığına ilişkin sağlıklı bir kontrol yapamamaktadır. Halen çoğunlukla çiftçiye yönelik gübre ve tarım araç gereçlerinin satışına yönelik faaliyetlere ağırlık vermişlerdir. Kooperatiflerin üst yapılanmasının tamamlanarak Dünya'daki örneklerine uygun bir şekilde Tarım Kooperatifi Bankası olarak faaliyetlerine devam etmesi halinde Türk tarım sektöründe yeni bir finansman kaynağı yaratması kaçınılmazdır.¹⁴⁴

2.9 Türkiye'de Finansal Kiralama (Leasing) Yoluyla Tarım İşletmelerinin Finansmanı

Finansal Kiralama (Leasing) bir yatırım malının mülkiyeti finansal kiralama şirketine kalarak, belirlenen kiralara karşılığında kullanım hakkının kiracıya verilmesi ve sözleşmede belirlenen değer üzerinden kiracıya

¹⁴³ Mülâyim, a.g.e., s.268

¹⁴⁴ Mülâyim, a.g.e., ss.269-270

geçmesini sağlayan bir finansman yöntemidir. Yatırım mallarının satın alınması yerine, kiralanarak kullanılmasını sağlayarak firmaların işletme sermayelerini diğer ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılması ile verimliliğin ve karlılığın artmasında önemli rol üstlenir. Ülkemizde 10.06.1985 Tarih 3226 sayılı "Finansal Kiralama Kanunu" ile düzenlenmiş olan. leasing işlemleri, her türlü taşınır ya da taşınmaz mal konusunda olabilir. Ancak, patent hakkı, fikri ve sınai haklar ile bilgisayar yazılımı, know-how gibi maddi olmayan konular için leasing yapılamamaktadır. Öte yandan leasing konusu malın, bağımsız ve üzerinden amortisman ayrılabilen bir özellik taşıması gerekmektedir. Buna göre hammadde ya da ara malı niteliğinde bulunan ve kullanıldığında tüm özelliklerini yitiren mallar, leasing konusu yapılamamaktadır. Finansal kiralama yolu ile işletmeler açısından önemli olan konuların başında, mevcut teknolojinin büyük miktarda sermayeye sahip olmaksızın elde edilebilmesidir. İşletmeler mevcut sermayelerini başka yatırımlarında kullanırken bu durum ülke ekonomisine canlılık kazandırabilmektedir. Finansal kiralama ile bir malın sahibi olmadan da, onu üretimde kullanma olanağı doğmaktadır.¹⁴⁵

Türkiye'de, yeni gelişmeye başlayan leasing, tarım sektöründe özellikle tarımsal ekipman alımında kullanılmaktadır. Esnek ödeme planı dahilinde kullandırılabilen leasing sözleşmelerinde 2007 yılı sonuna kadar indirimli KDV oranlarından faydalanılmaktaydı. Ancak, 30.12 2007 tarih ve 26742 sayılı resmi gazetede yayımlanan, 2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu kararı gereğince finansal kiralama işlemlerinde indirimli KDV oranı uygulamasına son verilmiştir.¹⁴⁶

Finansal kiralama, son yıllarda, özellikle ticari araç, makine ve donanım finansmanında tercih edilir bir mali enstrüman haline gelmiştir. Tarım sektöründe özellikle traktör ve biçerdöver alımlarının finansmanında leasingden yararlanılmaya başlanmıştır. Tarımda Finansal Kiralama sisteminin uygulama alanlarını, tarımsal makine ve teçhizatlar, tarım arazileri ve tarımsal sanayi alanında olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür.

¹⁴⁵ Mehmet Koç, Finansal Kiralama (Leasing), İstanbul, Beta Yayınları, 2003, ss.14-17

¹⁴⁶FİDER-Finansal Kiralama Derneği,"İstatistikler: Sektörlere Göre-2002-2009" [http://www.fider.org.tr/?intPageStructureNo=13&sintLanguageID=0&byContentType=3&intPageNo=34&strHitCountP](http://www.fider.org.tr/?intPageStructureNo=13&sintLanguageID=0&byContentType=3&intPageNo=34&strHitCountParam=2|13|0|265|735)aram=2|13|0|265|735, Erişim Tarihi:02.02.2010

Finansal kiralamalardan bazıları, kira dönemi sonunda kiracıya belirlenen piyasa değeri üzerinden sembolik bir ücret karşılığında malın satın alınması hakkını da vermektedir.

Uygulamada son derece basit olan Leasing, ülkemizde 4 yıl vadeli, genellikle EURO ve USD olarak düzenlenen sözleşmeler ile kullanılmaktadır. Mal alınan firma tarafından Leasing firmasına gönderilen, kiracıya ait fatura ve mali bilgiler, projenin finansal kiralama şirketi tarafından onaylanması ve kiracıya sunulan ödeme planının kabul edilmesi durumunda, imzalanan sözleşme ile malın leasing şirketince satın alınması ile başlar.¹⁴⁷

Aşağıdaki tabloda tarım kesimince yapılan leasing işlemlerindeki fatura değerleri ve kira alacakları gösterilmiştir.

Tablo 16. Türkiye’de Tarım Sektörünün İmzaladığı Leasing Sözleşmeleri

Bin TL	Fatura Değeri	%	Kira Alacağı	%
2002	24.986	1,2	29.701	1,21
2003	49.088	1,6	57.568	1,57
2004	170.933	4,1	202.394	4,20
2005	405.789	7,1	499.606	7,39
2006	529.656	6,9	648.112	7,06
2007	600.862	6,1	720.844	6,98
2008	285.333	4,4	382.080	4,27
2009	117.786	3,6	152.655	3,70

Kaynak: FİDER-Finansal Kiralama Derneği, "İstatistikler: Sektörlere Göre-2002-2009"
<http://www.fider.org.tr/?intPageStructure=3&intPageNo=34&strLanguageID=0&bytContentType=3&intPageNo=34&strHitCountParam=2|13|0|265|735>, Erişim Tarihi:02.02.2010

Ülkemizde, tarım sektörünün finansal kiralama alacakları içerisindeki payı 2002 yılından 2007 yılına kadar sürekli büyümüştür. 2002 yılında tarıma yönelik sözleşmelerin tutarı 29.701 TL ile 2.451.382 TL olan toplam sözleşmeler içerisinde % 1,21 oranında pay alırken, bu oran 2007 yılsonunda %6,18 olmuştur.

¹⁴⁷ Bülbül, a.g.e., s.231

T.C. Ziraat Bankası'nın iştiraki olan Ziraat Finansal Kiralama A.Ş. 1990 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan günümüze pek çok tarımsal işletmeye finansal kiralama hizmeti sunmuş olan Ziraat Finansal Kiralama A.Ş. günümüzde de tarım kesiminin başta biçerdöver ve traktör olmak üzere tüm teçhizat talepleri ile tarla kiralama alanlarında hizmet sunmaktadır. Aşağıdaki tabloda Ziraat Finansal Kiralama A.Ş.'nin ve finansal kiralama sektörünün, sektörler ve yıllar itibarıyla finansal kiralama alacakları gösterilmektedir.

Tablo 17. Sektörler ve Yıllar İtibarıyla Finansal Kiralama Alacakları

Sektör	2007 (%)		2008 (%)		2009 (%)	
	Ziraat	Sektör	Ziraat	Sektör	Ziraat	Sektör
Tarım	54	7	46	4	37	4
İmalat Sanayi	13	43	23	44	20	46
Hizmet	33	49	29	51	41	47
Diğer	0.7	1	2	1	2	4
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: FİDER-Finansal Kiralama Derneği, "İstatistikler: Sektörlere Göre-2007-2009" <http://www.fider.org.tr/?intPageStructureNo=13&intLanguageID=0&bytContentType=3&intPageNo=34&strHitCountParam=2|13|0|265|735>, Erişim Tarihi:02.02.2010
Ziraat Finansal Kiralama A.Ş., "Bağımsız Denetim Raporu 2007- 2009", <http://www.ziraatleasing.com.tr/Content.aspx?ContentID=52>, Erişim Tarihi: 09.02.2010

Finansal kiralama sektöründe tarımın aldığı pay yıllar itibarıyla %5 seviyesinde seyrederken bu oran Ziraat Finansal Kiralama A.Ş. özelinde 2007'de %54, 2008'de %46 ve 2009'da %37 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında meydana gelen düşüşü finansal krizin yatırımların üzerindeki etkisi olarak algılamak mümkündür. Bu durum sektör genelinden farklı olarak, tarımın, Ziraat Finansal Kiralama A.Ş. açısından büyük önem taşıdığıının göstergesidir.

Ziraat Finansal Kiralama A.Ş.'nin sektörden aldığı payı gösteren aşağıdaki tablo şirketin temel misyonunun tarıma finansman sağlamak olduğunu daha net göz önüne sermektedir. 2009 yılında diğer finansal kiralama şirketlerinin tarıma olan desteklerini önemli oranda azaltmaları sonucunda Ziraat Finansal Kiralama A.Ş.'nin tarım sektöründen aldığı pay

%47'ye yükselmiştir. Diğer bir deyişle finansal kiralama sektöründe tarım sektörü tarafından gerçekleştirilen 100 TL tutarındaki işlemin 47 TL'si Ziraat Finansal Kiralama A.Ş. tarafından finanse edilmiştir.

Tablo 18. Ziraat Finansal Kiralama A.Ş. Kiralama Alacaklarının Sektörler İtibarıyla Dağılımı

Sektörler	2007 (%)	2008 (%)	2009 (%)
Tarım	12.0	20.6	47.1
İmalat Sanayi	0.5	1.0	2.0
Hizmet	1.0	1.1	4.0
Diğer	0.7	3.8	1.8
Toplam	1.5	2.0	4.5

Kaynak: FİDER-Finansal Kiralama Derneği, "İstatistikler: Sektörlere Göre-2007-2009" <http://www.fider.org.tr/?intPageStructureNo=13&sintLanguageID=0&bytContentType=3&intPageNo=34&strHitCountParam=2|13|0|265|735>, Erişim Tarihi:02.02.2010
Ziraat Finansal Kiralama A.Ş., "Bağımsız Denetim Raporu 2007- 2009", <http://www.ziraatleasing.com.tr/Content.aspx?ContentID=52>, Erişim Tarihi: 09.02.2010

Finansal kiralama ülkemizde tarım sektörünün finansmanı konusunda gelişime açık ve krediye alternatif finansman araçlarının başında gelmektedir. Önümüzdeki dönemde de geniş bir şube ağı ve derin tarımsal kredi tecrübesi bulunan T.C. Ziraat Bankası'nın bir iştiraki olan Ziraat Finansal Kiralama A.Ş.'nin tarım kesiminin finansal kiralama ihtiyaçlarını karşılamada başrol oynayacağını beklemek yanlış olmayacaktır.

2.10 Türk Tarım Sektörü ile Finansal Sistemin Entegrasyonunda Yaşanan sorunlar

Türkiye'de tarımının finansmanında T.C. Ziraat Bankasının rolüne değindikten sonra şimdi de tarım sektörü ile finansal sistemin entegrasyonunda yaşanan sorunlara değinmek faydalı olacaktır. Böylelikle mevcut durum daha net ortaya konulabilecek ve sonuç bölümünde yapılacak önerilere daha güçlü dayanaklar oluşturulabilecektir.

Tarım sektöründe etkin ve rekabetçi bir piyasanın kurulabilmesi için para, sermaye ve mal piyasalarının dengeli bir ilişki içerisinde olması şarttır.

Bu üç piyasa arasında gerekli koordinasyon kurulmadığı sürece tarım sektörü bir takım düzensizlikleri içermeye devam edecek ve devlet mekanizmasını zorlayıcı rolünü sürdürecektir. Elbette tarım doğal koşullara bağlı olması ve toplumun gıda ihtiyacını karşılaması nedeniyle bir takım koruma önlemlerini gerektirmektedir ancak bu koruma devletin piyasa koşulları bozan, doğrudan müdahaleleriyle gerçekleştirilmemelidir.

Tarım sektörünün finansal sektörle entegrasyonunda bulunan kısıtlar ve ideal uygulamalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 19. Finansal Entegrasyon için Tarım Sektöründe Ön Şartları

ÖN ŞARTLAR	DAĞILIM POLİTİKALARININ KISITLARI	ÜRETKEN POLİTİKALAR VE UYGUN ÇEVRE
TARIM ÜRETİCİLERİ VE KARLILIK	<ul style="list-style-type: none"> Fiyat mekanizmasının devlet tarafından belirlenmesi ve ürünlerin devlet destekleme alımları ile satın alınması üreticilerde karı değil geliri ön plana çıkarmaktadır. Kar, karlılık, verimlilik beklentisi yoktur, karlılık tahmini yapılamamaktadır, belirleyici devlettir. Genel olarak küçük ölçekli olan tarımsal işletmeler ölçekleri itibarıyla finansal kurumlar için potansiyel müşteri değildirler. Arazi parçalanması ile işletmeler çok küçük, ölçekten uzak ve verimsizdir. 	<ul style="list-style-type: none"> Fiyatlar piyasada oluşacaktır. Rekabet ortamı geçerli olacaktır. Üretici gelir değil, rekabet şartlarında etkinlik, verimlilik, karlılık hesapları yapacaktır. Piyasada oluşan fiyatlara göre üretim planlaması yapıp karlı üretimleri seçecektir. İşletme statüsünde geçiş ve arazi toplulaştırması, üreticilerin birleşmesi ile finansal kurumlar için verimli müşteriler oluşacaktır.
RASYONEL KAMU POLİTİKALARI	<ul style="list-style-type: none"> Kamu tarım sektöründe, piyasalardaki en kuvvetli belirleyicidir. Destekleme politikaları bunun aracıdır, kararlar rasyonelliğe dayanmamaktadır. Sıkça değişmekte ve siyasi popülizm içermektedir. Nihai ürün fiyatları, girdi fiyatları, kredi fiyatlarında (faiz) kamu belirleyici durumdadır. 	<ul style="list-style-type: none"> Kamu düzenleyici rol üstlenmelidir. Politikalarını piyasa mekanizmasının kurulmasına yönelik olarak belirlemelidir. Piyasa mekanizmasının rasyonelliği belirleyici olup kurumlar zamanla oluşacaktır.
ETKİN GİRDİ PİYASALARI	<ul style="list-style-type: none"> Üretim maliyetlerini belirleyen girdi fiyatlarının önemli bölümünde destek amaçlı fiyat müdahalesi vardır. Fiyatlar veridir. Üretici verimliliği artırarak birim başına maliyetleri düşürmek yerine girdi fiyatlarındaki artışlar ile ilgilidir. Girdi ve çıktı fiyatlarındaki kamu müdahalesi ile kar marjını verimlilik değil devlet fiyat tespitleri belirlemektedir. 	<ul style="list-style-type: none"> Girdi fiyatları piyasada belirlenmektedir. Üretici verimlilik artışı ile üretim maliyetlerini indirmeyi düşünmektedir. Girdi ve ürün fiyatlarının piyasada belirlenmesinin yarattığı rekabet verimliliği ön plana çıkarmaktadır.
YETERLİ DEPOLAMA, ULAŞIM, PAZARLAMA ALTYAPISI	<ul style="list-style-type: none"> Üretim borsalarının yetersizliği, üretici ile nihai tüketici arasında çok sayıda alıcıyı sokmaktadır. Depolama yetersizliği ve maliyetleri nakit (spot) satışı zorunlu kılmaktadır. Kredilere garanti oluşturacak rehin vb. uygulanabileceği altyapı zayıftır. 	<ul style="list-style-type: none"> Ürün borsaları ve vadeli işlemler piyasaları kurulmaktadır. Saklama ve depolama hizmetleri, yatırımda öncelikli alanlar olmaktadır. Üretici ile nihai tüketici karşı karşıya gelirken, kredilere teminat oluşturacak araçlar çeşitlenmektedir.
PAZAR TALEBİNİN VARLIĞI	<ul style="list-style-type: none"> Pazar talebi kuvvetlidir. Ancak arzın önemli bölümü, talep ile piyasa dışında buluşabilmektedir. Piyasa eksik rekabet koşullarında çalışmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> Ürün borsaları ile çiftçi kayıt sistemi arz ve talebin buluştuğu piyasaları etkin, likit ve sürekli kılacaktır.
KREDİ KURUMLARINA BAŞVURABİLME	<ul style="list-style-type: none"> Üreticiler, işletme değil çiftçi statüsünde ve çok parçalıdır, üretici örgütleri zayıftır. Bu nedenle mali kuruluşların istediği vasıfları taşıyan üretici sayısı sınırlıdır. Kamu sübvansiyonlu kredi sistemi ticari bankalara başvuru caydırmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> Üretici birliklerinin kurulması ile birlikte, üreticilerin üretim, pazarlama, fiyatlama, kredilendirme sürecinde daha etkin rol alacaklardır. Kamu destekli kredilere son verilmesi ile ticari bankalara başvuru artacak ve rekabet ortamı doğacaktır.

Tablo 20. Devam Finansal Entegrasyon için Tarım Sektöründe Ön Şartları

ÖN ŞARTLAR	DAĞILIM POLİTİKALARININ KISITLARI	ÜRETKEN POLİTİKALAR VE UYGUN ÇEVRE
RISK DERECELENDİRME BİLGİLERİ	<ul style="list-style-type: none"> Sektöre alt kayıt sistemi hem genelde hem de çiftçi statüsündeki üretici bazında yetersizdir. Birliklerin ağırlıklarının alım satım ve fiyata verdiklerinden verimliliğe baz olacak bilgi ihtiyacını göz ardı etmektedir. Finansal sisteme sunulacak bilgi konusunda tarım sektörü altyapısı yetersizdir ve sektörün genel ve üretici bazında riskinin ölçülmesi güçleşmektedir. 	<ul style="list-style-type: none"> Çiftçi kayıt sisteminin tamamlanması ve tarım sektörünün veri tabanının oluşması ve Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu (TYYDK) bünyesinde güncel bir bilgi bankası kurulması ile güncel bilgiler üretilebilecektir. Üretici birlikleri kredi sisteminde aktif rol alacaklarından bilgi üretimi ön plana çıkacaktır. Mali kurumlar sektörün risk ölçümünü yapacak bilgiye sahip olacaktır.
KREDİ KARAR VERME MEKANİZMASINDA SERBESTİ	<ul style="list-style-type: none"> Kamu, T.C. Ziraat Bankamı aracılığıyla tarım sektörü kredi pazarında miktar ve faiz olarak karar mekanizmasını oluşturmaktadır. Sübvansiyonlu krediler karşısında özel kurumların rekabet şansı yoktur. 	<ul style="list-style-type: none"> Kamu kredi pazarında karar verme, yönlendirmeden çekilmektedir. Sübvansiyonlu kredilere son verilmekte ve özel sektör için rekabet alanı oluşmaktadır.
YETERLİ FON MİKTARI	<ul style="list-style-type: none"> Tarım sektörü aşırı devlet müdahalesi altındaki yapısı ile mali sektör için cazip bir plasman alanı değildir. Sektöre verilen kredilerin önemli bir bölümü geri dönmemektedir. Mali sistem sektöre kısıtlı fon ayırmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> Piyasa mekanizması ve rekabet şartlarının çalışması mali sektör için tarımın cazibesini artıracaktır. Üretken politikalardan bağımsız ekonomide uygulanan ekonomik reform programı ile bankaların kredi olarak plasman yapacakları kaynakları genişletmektedir. (İç borçlanmanın azaltılması ile kamu menkul kıymetlerine yatırım azalıyor) Tarım yeni bir alan olacaktır.
YAPILANDIRILMIŞ KREDİLER	<ul style="list-style-type: none"> Tarım sektöründe kullanılan krediler klasik ürünlerdir. Tek tiptir ve üreticiye veya ürüne özel değildir. Tarım sektöründe süreçler düzenli değildir ve yoğun kamu müdahalesi yükündür. Bu yapıdaki süreçlerde özellikli finansal ürünler sunulması mümkün değildir. 	<ul style="list-style-type: none"> Süreçlerin piyasa mekanizması içinde çalışır hale getirilmesi ile özellikli ürünlerin oluşturulmasına, yapılandırılmış kredilerin kullanılmasına olarak sağlayacaktır.
GARANTİLERİN VARLIĞI	<ul style="list-style-type: none"> Finansal fonların kullanımına karşı verilecek garanti enstrümanları sınırlıdır. Çünkü enstrümanların oluşacağı piyasalar yetersizdir. 	<ul style="list-style-type: none"> Ürün borsalarının ve vadeli işlemler borsalarının geliştirilmesi, depolama ve emtia rehini sisteminin kurulması, sözleşmeli üretimin desteklenmesi ile makbuz, kontrat, sertifika, sözleşme vb. gibi garanti enstrümanları oluşacaktır.
RISK YÖNETİMİ	<ul style="list-style-type: none"> Piyasada fiyatların kamu ağırlıklı belirlenmesi ve vadeli işlem piyasalarının oluşmaması nedeniyle fiyat dalgalanmaları kamunun fiyatlamasına kalmaktadır. Risk ölçümleri yapılamamakta, oluşan risklerden korunamamaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> Kamunun fiyat tespitine çekilmesi ile fiyat riski piyasada önceden ölçülebilir hale gelecektir. Arz ve talebin belirleyiciliğinde risk ölçülecektir. Vadeli işlem piyasalarının kurulması ile fiyat risklerine karşı konuşulacaktır.
SİGORTA SİSTEMLERİ	<ul style="list-style-type: none"> Doğal afet ve benzerlerine karşılık tarım ürünleri sigortası bulunmamaktadır. Doğan zararı devlet karşılamaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> Tarım ürünleri sigortalarının devreye girmesi ile doğal risklere karşı korunma sağlanmış olacaktır.
KAMUSAL GARANTİ FON SİSTEMİ	<ul style="list-style-type: none"> Tarım sektöründe kredinin büyük bölümü kamu tarafından kullanılmakta özel sektörün katılımı çok sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle Kamusal Garanti Fonu Sisteminin kurularak sektördeki tarafların özel sektörden kredi kullanımına garanti verecek bir kuruma ihtiyaç bulunmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> T.C. Ziraat Bankasının bünyesinde özel bankalarca kullanılan tarımsal kredilere garantörlük sağlanacak Garanti Fon Sistemi kurulmalıdır.
RISK TAKİP VE DEĞERLENDİRME MERKEZİ	<ul style="list-style-type: none"> Tarım sektöründe kredi ve diğer finansal hizmetler kullanan üreticilerin ayrıntılı bir risk takip ve değerlendirilmesinin yapıldığı bir merkez yoktur. Bilgiler sağlıklı ve yetersiz olup standart değildir. 	<ul style="list-style-type: none"> TYYDK'nın bünyesinde mevcut bilgilerin iyileştirilmesi ve çiftçi kayıt sisteminin kurulması ile Risk Takip ve Değerlendirme Merkezi kurulup bu bilgileri diğer mali kurumlara kullanılabılır.

Kaynak: Sadi Uzunoğlu, Kerem Alkin, Fuat Gürlesel, Uğur Civelek, Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma: Yeni Destekleme Politikaları ve Ürün Borsalarının Organizasyonu, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2000-52, 2000, ss.147-147

Tabloda belirtilen kısıtların bir kısmı çalışmanın hazırlandığı 2000 yılından bu yana değişim göstermektedir. Örneğin ticari bankaların tarım

sektörüne olan ilgisi artış göstermiş, Kredi Garanti Fonu (KGF) adı altında tarımsal kredilere de garanti sağlayan hazine kaynaklı bir fon kurulmuş, tarımsal kredilerin takip oranlarında ciddi düşüş kaydedilmiş ve Tarım Sigortaları Merkezi (TARSİM) kurulmuştur. Her ne kadar KGF ve TARSİM'in henüz işlevlerini gerektiği gibi yerine getirdiğini söylemek mümkün olmasa da geleceğe yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte özellikle küçük işletmeler, dengesiz tarımsal gelir düzeyi, karlılığın düşük oluşu, girdi fiyatlarındaki belirsizlikler, depolama ve pazarlama imkanlarının kısıtlı oluşu, tarımsal mal piyasalarının yeterince gelişmemesi, teminatlandırma ve kredilendirme alanındaki kısıtlar, merkezi risk ve istihbarat yönetimi konusundaki sıkıntılar halen aşılabilmiş değildir.

Tarımda küçük işletmelerin egemenliği ve miras yoluyla tarım alanlarındaki parçalanmanın artması verimliliğinin giderek düşmesine sebep olmaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi için öncelikli olarak toplulaştırma etkinlikleri arttırılmalı ve bu işlem çok iyi örgütlenmiş tek bir kurum tarafından gerçekleştirilmeli, tarım alanlarının parçalanmasının önüne geçilebilmesi için Medeni Kanunda düzenlemeye gidilmeli, her bölge için minimum ve maksimum işletme ölçekleri belirlenmeli, tarım arazilerinin satış ve mirasla devri konusunda öncelikli alım hakkına sahip bir toprak ofisi oluşturularak toprak piyasasının düzenlenmesi ve tarımsal yapıların iyileştirilmesi sağlanmalıdır.¹⁴⁸

Varolan tarımsal üretim yapısı içerisinde toprak ve onu kullanan nüfus arasındaki dengesizlik devam etmekte, kırsal kesimin eğitim düzeyinin düşüklüğü, gizli işsizliğin tarımda fazla olması gibi nedenlerle verimliliği arttırmak mümkün olamamaktadır. Bu olumsuzluğun ortadan kaldırılabilmesi için planlı bir kentleşme ve sanayileşme ile kırsal nüfusun kentlere çekilmesi sağlanmalı ve kırsal kesimin eğitim düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Akder, a.g.e., s.105

¹⁴⁹ Emin Işıklı, Ahmet Turan ve Harun Tanrıvermiş, "Türk Tarımında Sermaye ve Sorunları", Tarımsal Yapı "Dönüşüm ve Strateji Arayışları"-Tarım Haftası '94 Sempozyumu, Ankara:T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:25, 1994, ss.251-252

Diğer taraftan tarımsal kooperatifler hem demokratik bir yapıya sahip olamadıkları hem de siyasi popülizmin etkisiyle güvenilirliklerini kaybettiklerinden ötürü gerekli etkinliğe kavuşamamışlardır. Kooperatiflerin yöneticilerinin merkez birlikleri tarafından belirlenmesi denetimi kolaylaştırmış ve bir takım organizasyonel maliyetleri düşürmüş olsa da yerel çiftçilerin katılımının oldukça sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Bu durumun aşılabilmesi için federatif örgütlenmenin desteklenerek bireylerin demokratik temsil yetkilerinin artırılması gerekmektedir. Bu şekilde yatay birleşmenin sağlanmasıyla birlikte merkez birliklerin piyasa yapıcı rolü güçlenecek ve rekabetçi bir mal piyasasına sahip olma imkanı bulunacaktır.¹⁵⁰

Ticari bankaların tarımın finansmanında etkili olamaması ise faiz oranların tarımsal üretimin getiriyle doğru orantılı olarak düşük olması gerekliliği ile bağlantılıdır. İşletmelerin küçük oluşu ve niteliksiz insan kaynağı tarımda karlılığı olumsuz etkilemekte olup bu durum işletmenin kaldırabileceği faiz oranının diğer iş kollarına göre daha düşük olması sonucunu getirmektedir. Yatırım ve dönüşüm için gerekli olan uzun vadeli kredi ihtiyacının da bankacılık sektörünün kısa vadeli mevduat yapısı sebebiyle karşılanamaması ticari bankaların tarım sektöründen yüksek pay alamamaları sonucunu getirmektedir. Son dönemde ticari bankaların yüksek değerli teminatlar karşılığında tarımsal kredi kullandırmalarına giriştikleri görülmekle birlikte henüz tüm tarım kesimine hitap edecek ürünler ve koşullar sunulmamaktadır.

Tarımsal bankacılığın kamu yönlendirmesinden kurtulabilmesi için tek yol tarımsal kooperatiflerin etkinlik ve verimliliklerinin artırılması ve böylece elde edilebilecek tasarruflarla tarımsal krediler için kaynak yaratılması olacaktır. Bu şekilde oluşturulacak kaynak daha düşük maliyetle tarım sektörüne plase edilebilecek ve kredi ihtiyacı karşılanabilecektir. Avrupa'da Raiffeisen Bank tarafından gerçekleştirilen bu sistem sayesinde devlet sübvansiyon zorunluluğundan kurtulacak ve tarımsal krediler siyasi etkiden arınacaktır.

---

¹⁵⁰ İnan, a.g.e., s.337

SONUÇ

Tarım, insanoğlu varolduğu sürece önemini koruyacak yegane sektördür. Günümüzde küreselleşme ile birlikte son derece karmaşık bir hal almış olan ekonomik sistem içinde bu önemli sektörün sorunları ve finansman ihtiyaçları da karmaşıklaşmıştır. Gelişmiş lkeler kendi ekonomik yapılarına uygun tarımsal finansman sistemlerini geliştirmişler ve bu yapılar gelişen ülkeler tarafından örnek alınmışlardır. Bunun yanında gelişmekte olan ülkelerin bir bölümü kendi ekonomik dinamiklerini göz önünde bulundurarak kurdukları tarımsal finansman sistemleri ile şaşırtıcı başarılar sağlamışlardır.

Finansal piyasaların başta sanayi olmak üzere ekonomik kalkınmayı sağlayacak tüm sektörlere fon sağlama işlevi bulunmaktadır. Neredeyse zkaynaklar kadar önem arz eden bu fonların doğru yöntemlerle doğru işletmelere kanalize edilmesi yapısal dönüşüm ve kalkınmayı mümkün kılmaktadır. Tarımsal retim kendine has özellikleri ve bu özelliklerden doğan farklı ihtiyaçları başta tarımsal kredi olmak üzere finansal kiralama, faktoring, vadeli piyasalar ve tarım sigortaları gibi ürünlerle karşılanmaktadır. Bu rnlerin hacmi ve yarattıkları derinlik ekonomilerin gelişmişlik düzeyleriyle doğru orantılı olmaktadır.

Tarıma sadece üretim yönüyle yaklaşmak değerlendirmelerin eksik kalmasına yol açacaktır. Üretilen mallara olan talep ve taleple ilgili beklentiler üretim deseninin ve bu yöndeki politikanın oluşturulmasında dikkate alınmalıdır. Örneğin günümüzde tarımsal üretim büyük bir yapısal değişimden geçmektedir ve bu değişimin sebebi artan nüfus ve beslenme ihtiyacı değil enerji ihtiyacıdır. Yenilenebilir olarak nitelendirilen ve tarım ürünlerinden elde edilen yakıtların gündeme gelmesiyle başta tahıllar olmak üzere pek çok ürünün ekim alanı daralmış ve fiyatları dünya çapında artış göstermiştir. Önümüzdeki dönemde büyük enerji tüketicisi durumda bulunan ülkelerin benimseyecekleri politikalar dünya genelindeki tüm ülkelerin tarım politikalarında etkili olacaktır. Geçmişte de bu güncel örnek gibi pek çok etken tarımsal üretim üzerinde etkili olmuştur.

Bu durum zaten üretimin yapısı bakımından düzensiz olan tarıma daha fazla önem verilmesini gerektirmektedir. Gelişmiş ülkelerde tarımsal bankacılığın oldukça eskilere dayanmaktadır. Henüz sanayi devrimi sırasında, finansman anlamında sıkıntıya düşen ve ticari bankalardan fon temin edemeyen tarımsal işletmelerin kooperatifleşmek suretiyle fon yarattıkları ve bu fonları yeniden üretime yönlendirdikleri anlaşılmaktadır. Ekonomideki gelişmeye paralel olarak bu kooperatif bankaları da büyümüş ve kalkınmanın gerektirdiği yapısal dönüşümleri finanse edebilecek güce ulaşmışlardır. Tarımsal finansman sağlayan bankaların hemen hemen hepsi, başlangıç safhasında faaliyetlerini devlet desteği ve güdümünde yürütmüşler sonrasında sistemin yerleşmesiyle birlikte dışlama etkisi yaratmaması için özerkleştirilmişlerdir.

Anlatılan yapıya en yakını Almanya'da kurulmuştur. Kooperatifçiliğin anayurdu olarak tanımlanabilecek Almanya'da tarımsal kooperatifler birleşerek bankalar oluşturmuşlar ve ekonomiye büyük katkılar sağlamışlardır. Projeli kredilere öncelik verilmiş ve kaynağın yine tarım sektöründen sağlanmasına özen gösterilmiştir. Ülkenin tarımsal finansman sisteminin merkezinde Landwirtschaftliche Rentenbank bulunmaktadır. Birleşmiş kooperatiflerce oluşturulan Hausbank'ların merkezi konumunda olan Rentenbank orta ve uzun vadeli projeli ve teşvikli krediler kullanılmaktadır. Kredilerin vadeleri 30 yıla kadar uzayabilmektedir. Uzun vadeli kredi kullanılabilmek için gerekli fonları çok özel şartlarda ve Alman Devletinin garantisinde tahvil ihraç ederek sağlamaktadır.

Tarımsal üretim bakımından Avrupa'nın en önemli ülkesi olan Hollanda'da yine tarımsal kooperatiflerin birleşmesiyle uluslar arası bir banka olan Rabobank meydana gelmiştir. Hollanda'da yaklaşık 25 milyon olan nüfusun %10'u tarımsal faaliyle iştigal etmektedir. Ülkenin tarımsal üretiminin %60'ının, çoğunlukla A.B. ülkelerine, ihraç edildiği ve ülkenin en büyük dört bankasından biri olan Rabobank'ın dünyanın en büyük 60 bankası arasında yer aldığı düşünüldüğünde, doğru tarımsal politikaların ve ticari entegrasyonun ülkeleri nasıl kalkındırabildiği daha iyi anlaşılacaktır.

Tarım sektöründe lider ülke A.B.D.'dir. Tarımın istihdama ve GSMH'a katkısı oldukça düşük olmakla birlikte dünyanın en büyük tarım ihracatçısı konumundadır. Tarımsal finansman sisteminin içerisinde kooperatif bankaları, ticari bankalar, hayat sigortası şirketleri ve ipotekli tarım finansman şirketleri gibi pek çok farklı türde birim bulunmaktadır. Tarım bakanlığı tarımsal finansman sistemini dışarıdan izlemekte gerektiğinde projeler yoluyla desteklemektedir. Bakanlık zaman zaman finansman şirketleri için toksik varlık haline gelen kredileri yeniden yapılandırmakta gerektiğinde satın alarak şirketlere ek finansman imkanları sağlamaktadır.

A.B.D.'de tarımın finansmanında vadeli işlemler büyük önem taşımaktadır. Chicago Board of Trade (CBOT)'de işlem gören tarımsal kontratlar, dünya genelinde tarım ürünlerinin fiyatlarının belirlenmesinde etkili olmaktadır.

Gelişen ülkeler içerisinde, kendi ekonomik sistemlerini iyi yorumlayarak doğru tarımsal finansman sistemleri kurmuş ve başarılı olmuş ülkeler de mevcuttur. Özellikle çok sayıda düşük gelirli tarımsal işletmeye küçük tutarlarda kredi kullanımlarıyla ekonomik gelişme sağlamaya çalışan ülkelerin bu çalışmalarında başarı sağladıkları gözlemlenmiştir.

Türkiye'de tarımın ekonomiye katkısı, yıllar itibarıyla azalmakla birlikte, GSMH ve istihdam içindeki önemini sürdürmektedir. Türkiye'de tarımın finansmanında Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana T.C. Ziraat Bankası öncü rolünü korumuştur. Gelişmiş ülkelerdeki tarımsal finansman bankalarından farklı olarak T.C. Ziraat Bankası, kooperatiflerin birleşmesinden doğan bir banka olmamıştır. Hatta Tarım Kredi Kooperatifleri T.C. Ziraat Bankası bünyesinde kurulmuş ve yakın zamana kadar Bankayla organik bağları devam etmiştir.

Tarımın Finansmanında Tarım Sigortaları, Finansal kiralama, factoring ve vadeli işlemler alternatifleri mevcut olmakla birlikte bu piyasalar henüz arzu edilen ve tarım sektörüne yeterli olacak seviyeye ulaşmamıştır. Tarımın finansmanı bakımından en önemli araç olan tarımsal krediler, son yıllarda özel sermayeli bankaların artan ilgisiyle birlikte gelişme göstermiştir. Ancak küçük tarımsal işletmelerin kredilendirilmesinde, istihbarat ve mali

analiz açısından zorluklarının bulunması nedeniyle özel sermayeli bankaların daha çok tarımsal sanayi kuruluşlarını kredilendirme yoluna gittikleri görülmektedir.

T.C. Ziraat Bankası yalnızca tarımsal işletmelerin finansman ihtiyacını karşılamakla kalmamakta kırsal kesimin bireysel kredi ihtiyaçlarına da cevap vermektedir. Ayrıca Hazine tarafından tarımsal üretime verilen doğrudan gelir desteklerine ve uluslar arası kuruluşlar ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca ortaklaşa yürütülen kırsal kalkınma projeleriyle ilgili ödemelere aracılık etmektedir.

2001 yılında yaşadığı yeniden yapılanma sürecinin ardından T.C. Ziraat Bankası kredi portföyünü genişletme ve daha dengeli bir yapıya ulaştırmayı amaçlamaktadır. Geniş şube ağı ve bireysel müşteri portföyü ile uyumlu olarak geniş tabana yayılmasının nedeniyle düşük risk içeren bireysel kredilerin kredi pastasındaki payı artmıştır. Benzer bir şekilde uzun zaman uzak kaldığı ticari işletmeleri, hizmet çeşitliliğini arttırmak suretiyle kendine çekmeyi amaçlayan banka yıllar itibarıyla tarımsal kredi bakiyesini arttırmakla birlikte kredi pastası içindeki payını azaltmaya çalışmaktadır. Mevcut tarımsal kapasite dahilinde tarımsal kredi bakiyelerinin arttırılması, Bankanın sorunlu kredilerinin artmasına neden olabilecektir. Belirtilen hususlar dahilinde T.C. Ziraat Bankasının tarımsal kredilerinin önümüzdeki dönemde dengeli bir seyir izleyeceği, tarımsal işletmelerin finansmanı ile kırsal kesimin bireysel ihtiyaçlarının finansmanını birbirinden ayırarak finanse etmeyi, daha çok projeli kredileri finanse ederek tarımsal yapıdaki değişime katkıda bulunacağını öngörmek yanlış olmayacaktır.

Ülkemizdeki tarımsal üretim yapısı hem ölçek hem de etkinlik açısından yeterli gelişmişlik düzeyinde değildir. Tarım sektörünün içinde bulunduğu üretim yapısının katma değer üreterek farklı finansman enstrümanlar kullanılarak geliştirilebilecek sağlıklı bir yapıya ulaştırılması gerekmektedir.

Özellikle küçük işletmeler, dengesiz tarımsal gelir düzeyi, karlılığın düşük oluşu, girdi fiyatlarındaki belirsizlikler, depolama ve pazarlama imkanlarının kısıtlı oluşu, tarımsal mal piyasalarının yeterince gelişmemesi,

teminatlandırma ve kredilendirme alanındaki kısıtlar, merkezi risk ve istihbarat yönetimi konusunda ciddi sıkıntılar bulunmaktadır.

Tarımsal alanların toplulaştırılması sağlanmalı ve Medeni Kanunda yapılacak düzenlemeler ile toprakların bölünmesinin önüne geçilmelidir. Ayrıca planlı bir kentleşme ile yeni yerleşim alanları açılmalı ve tarım işçilerinin bir kısmının kentlerde sanayi ve hizmetler sektöründe yaratılan iş imkanları ile nüfusun kentlere çekilmesi sağlanmalıdır. Eğitim düzeyinin de yükseltilmesiyle birlikte tarımda verimlilik arttırılacaktır.

Rekabetçi mal piyasalarının oluşması için bir zorunluluk olan kooperatiflerin etkinlikleri arttırılarak tarım kesimi için dengeli bir gelir düzeyi sağlanabilecektir. Bu şekilde işletmeler daha maliyet etkin bir şekilde çalıştırılacak ve bankalar açısından kredilendirilmeleri kolaylaşacaktır.

Ticari bankaların önümüzdeki dönemde tarım kesiminin finansmanında daha etkin rol alacağı düşünülmemektedir. Bu bankaların daha çok tarımsal sanayi kuruluşlarının kredilendirilmesinde etkinliklerini arttıracakları düşünülmektedir. Bunun yanında tarımsal sanayi firmalarına girdi sağlayan üreticilere de anlaşmalı üretim kredileri kullandırımı yapabilecek olan ticari bankalardan mevduat ve piyasa koşulları göz önünde bulundurulduğunda tüm tarımsal işletme türlerine yönelik ürünler beklenmemelidir.

T.C. Ziraat Bankasının mevcut tarımsal yapı içinde sağlıklı bir konuma oturduğu düşünülmektedir. Yıllar itibarıyla artış gösteren tarımsal kredi bakiyesinin içinde yatırım kredilerinin payı giderek artmaktadır. Tarımsal kredilerde sektör payının yıllar itibarıyla gerilemesinin esas itibarıyla ticari bankaların tarımsal sanayi sektörünü kredilendirmelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

T.C. Ziraat Bankasının tarım dışı sektörlerde etkinliğinin giderek artmasının bankanın bankacılık sektörü için öneminden kaynaklanmaktadır. Ülke çapında en yaygın şube ağına sahip olan Banka pek çok kamu görevini de ifa etmektedir. Bu açıdan bankanın yalnızca tarımsal kredi kullandırımıyla görevlendirilmesi personel ve şube gibi kaynakların etkin kullanılamamasına

sebepler olacaktır. Bu açıdan tıpkı Fransa'da Bank Agricole örneği gibi T.C. Ziraat Bankasının tüm bankacılık ürünlerini sunmasının kamu kaynaklarının verimli kullanılması açısından da olumlu olduğu kanaatindeyiz.

T.C. Ziraat Bankasının mevcut ihtiyatlı kredilendirme politikasını devam ettirerek finansal açıdan gelişme potansiyeli bulunan Balkanlar, Orta Asya ve Orta Doğu bölgesinde faaliyetlerini yoğunlaştırmak suretiyle "Bölgesel Bir Güç" olmayı hedeflemesinin yerinde olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AKAD, Müge, “1945-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Tarım Ekonomisinin Gelişimi Ve Uygulanan Politikaların Tarım Üzerine Etkisi”, (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005)

AKALIN, U.Selçuk, Türkiye’de Devlet Sermaye İşbirliğinin Ekonomi Politikası, İstanbul: Önsöz Basım Yayıncılık, 2006

AKDEMİR, Şinasi ve Diğerleri, Bölge Bazlı Tarım Sigortasının Türkiye’de Seçilmiş Bölgeler için Potansiyel Talebi ve Talebin Karşılaştırılabilirliğinin Belirlenmesi Proje Raporu, Adana, 2004

AKDER, Halis, “Dünya ve Türkiye’de Tarımsal Dönüşüm”, Tarımsal Yapı “Dönüşüm ve Strateji Arayışları”-Tarım Haftası ’94 Sempozyumu, Ankara:T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:25, 1994

ALTUĞ Osman, Finansal Yönetim, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları 466, 1988

APAK, Sudi, Uluslararası Finansal Teknikler, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1995,

BAAC- BANK FOR AGRICULTURE AND AGRICULTURAL COOPERATIVES, “About BAAC”, http://www.baac.or.th/baac_en/index.php?content_id=43&content_group=1&content_group_sub=1&inside=1#content_id001780, Erişim Tarihi: 12.12.2009

BANCO DO NORDESTE, “Background”, http://www.bancodonordeste.com.br/Content/aplicacao/O_Banco/Historico_eng/gerados/hist_principal.asp, Erişim Tarihi: 25.12.2009

BANCO SOL, “Annual Report 2008”, <http://www.bancosol.com.bo/archivos/memorias/report2008.pdf>, Erişim Tarihi:27.12.2009

BANK PERTANIAN MALAYSIA, Ng Tak Wa, “Financial Sector Reforms and Their Impact On Agricultural Finance in Malaysia”, <http://banktani.tripod.com/ng.htm>, Erişim Tarihi: 12.12.2009

BANK RAKYAT INDONESIA, “History” [http://www.bri.co.id /TentangKami/Sejarah /tabid/61/Default.aspx](http://www.bri.co.id/TentangKami/Sejarah/tabid/61/Default.aspx), Erişim Tarihi: 06.12.2009

BANK RAKYAT INDONESIA, “Services and Support- Microbanking” <http://www.bri.co.id /JasaLayanan/tabid/71/Default.aspx>, Erişim Tarihi: 06.12.2009

BARD, Sharon K., Barry, Peter J. and Elliger, Paul N., “Effects of Commercial Bank Structure and Other Characteristics on Agricultural Lending”, *Agricultural Finance Review*, Vol.60, 2000,

BERBEROĞLU, C.Necat, Sanayi Öncelikli Ekonomik Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması, Eskişehir: Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:235/156, 1981

BODIE, Zvi, Merton, Robert, *Financial Economics*, Newyork: Prentice Hall, 1st Edition, 1999

BÜLBÜL, Mehmet, *Tarımsal İşletmelerin Finansmanı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Matbaası, 2006

BÜLBÜL, Mehmet, Tatlıdil, Füsün, “Kredi Kullanımının Tarımsal Yapının İyileştirilmesine Etkinliği”, *Tarımsal Yapı “Dönüşüm ve Strateji Arayışları”-Tarım Haftası '94 Sempozyumu*, Ankara:T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:25, 1994

CEYLAN, Ali, *İşletmelerde Finansal Yönetim*, Bursa: Ekin Kitapevi, 2003

CONNING, Jonathan, Udry, Christopher, “Rural Financial Markets in Developing Countries”, *Yale University Economic Growth Center, Center Distribution Paper No:914*, 2005

CREDIT AGRICOLE, “Annual Report 2008”, http://finance.credit-agricole.com /IMG/pdf/2008_Registration_Document.pdf, Erişim Tarihi: 04.12.2009

CREDIT AGRICOLE, “History”, <http://www.credit-agricole.com/banking:-account-bank-and-business-banking-171/the-group-684/history-700/index.html>, Erişim Tarihi: 04.12.2009

CREDIT MUTUEL, “CM5-CIC Group in 2009”, http://www.bfcm.creditmutuel.fr/fr/bfcm/pdf/IP_BFCM_June2009.pdf, Erişim Tarihi: 04.12.2009,

ÇAKIROĞLU, Deniz, İGEME Japonya Ülke Raporu, Ankara, 2008

ÇETİN, Bahattin, Tarım Sigortaları, Ankara: Nobel Yayın, 2007

DEUTSCHER GENOSSENSCHAFTS- UND RAIFFEISENVERBAND
(German Cooperative and Raiffeisen Confederation) “Raiffeisen Cooperatives”;
<http://www.dgrv.de/en/cooperatives/sectors/raiffeisencooperatives.html>, Erişim Tarihi:14.02.2010

DEUTSCHER GENOSSENSCHAFTS- UND RAIFFEISENVERBAND
(German Cooperative and Raiffeisen Confederation) “Cooperatives in Germany”; <http://www.dgrv.de/en/home.html>; Erişim Tarihi:12.02.2010

DİNLER, Zeynel, Tarım Ekonomisi, Bursa: Ekin Yayınevi, Dördüncü Basım, 1993

DPT, “Temel Ekonomik Göstergeler: 2005-2008” <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2006/12/tv.16.xls>, Erişim Tarihi: 25.12.2009

ERDOĞAN, Niyazi, Dünya’da ve Türkiye’de Tarımın Finansmanı, Ankara: T.C. Ziraat Bankası Matbaası, 2002

ERSAN, İhsan, Finansal Türevler, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1998

FAO- The Food and Agriculture Organization of the United Nations, “Agricultural Support Sytem-Malaysia”, <http://www.fao.org/waicent/faoinfo/agricult/ags/AGSM/banks/malaysia.htm>, Erişim Tarihi: 20.12.2009

FAO- The Food and Agriculture Organization of the United Nations, “Agricultural Support Sytem-Sri Lanka”, <http://www.fao.org/waicent/faoinfo/agricult/ags/AGSM/banks/srilankp.htm>, Erişim Tarihi: 20.12.2009

FARM CREDIT NETWORK, “Overview of the Farm Credit System” <http://www.farmcreditnetwork.com/Default.aspx?pageid=10>, Erişim Tarihi:10.11.2009

FARM CREDIT NETWORK, “Who We Serve”, <http://www.farmcreditnetwork.com/Default.aspx?pageid=73>, Erişim Tarihi:10.11.2009

FİDER-Finansal Kiralama Derneği, “İstatistikler: Sektörlere Göre-2002-2009” <http://www.fider.org.tr/?intPageStructureNo=13&sintLanguageID=0&bytContentType=3&intPageNo=34&strHitCountParam=2|13|0|265|735>, Erişim Tarihi:02.02.2010

FIEBIG, Michael, “Prudential Regulation And Supervision For Agricultural Finance”, Agricultural Finance Revisited No.5, Rome: Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), 2001

FSA -Farm Service Agency, “History of USDA's Farm Service Agency” <http://www.fsa.usda.gov/FSA/webapp?area=about&subject=landing&topic=ham-ah>, Erişim Tarihi: 08.11.2009

GIEHLER, Thorsten, “Sources Of Funds For Agricultural Lending”, Agricultural Finance Revisited No.4, Rome, Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO), 1999

GOOCHWIN, Barry K., Smith, Vincent H., The Economics of Crop Insurance and Disaster Aid, Washington D.C.: AEI Studies in Agricultural Policy,, 1995

GÜCENME, Ümit, Türkiye'de Sermaye Piyasasındaki Son Gelişmeler, Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Yayın No-18, 1994

- GÜNAL**, Mehmet, Para Banka ve Finansal Sistem, Ankara: Yeni Dönem Yayınları, 2006
- GÜNER**, Günay, "Tarımsal Ekonomide Üretim Fiyat İlişkileri", Türktarım Dergisi, Sayı:165, 2005
- GÜNEŞ**, Turan, Tarımsal Pazarlama, Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları 1996
- GÜNGÖR**, Mahmut. "Türk Tarımın Geleceği Açısında Devlet Destekli Tarım Sigortasının Önemi-Makale", Türk Tarım Dergisi Kasım-Aralık Sayısı, Ankara, 2006
- HAZAR**, Nurettin, Ziraat Bankası (1863-1983), Ankara: Fon Matbaası, 1986
- IMF-** International Monetary Fund, Hans Dieter Seibel, "Agricultural Development Banks Close Them or Reform Them?", Finance & Development Magazine, June 2000, Volume 37, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/06/seibel.htm>, Erişim Tarihi: 08.12.2009
- İLTER**, Şahap Sıtkı, Dün Bugün Ziraat Bankası, Ankara: Başnur Matbaası, 1967
- İNAN**, İ.Hakkı, Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB modeli, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları No:40, 2004
- İNAN**, İ.Hakkı "Tarımda Üretici Örgütlenmesi", Tarımsal Yapı "Dönüşüm ve Strateji Arayışları"-Tarım Haftası '94 Sempozyumu, Ankara:T.C.Ziraat Bankası Kültür Yayınları No:25, 1994
- İTO**, Gelişmiş Ülkelerde Tarım Piyasalarının Organizasyonu, Yayın No:2003/53, İstanbul: Kırmızı Tanıtım Yayıncılık
- KARACAN**, Ali Rıza, Tarım İşletmelerinin Finansmanı ve Tarımsal Kredi, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 1991

KARLUK, Rıdvan, Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, 11.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım Yayıncılık, 2007

KAZGAN, Gülten, Tarım ve Gelişme, İstanbul: Filiz Kitapevi, 1993

KIZILARSLAN, Nuray, Gürler, Ahmet Zafer, Tanrıvermiş, Harun, "Türkiye'de Tarım Sigortaları Uygulaması ve 1991-1993 Dönemindeki Gelişmelerin Analizi", İzmir Tarım Kongresi, İzmir: 1994

KOCAMAN, Ç.Berna, Finansal Piyasalar, Kurumlar, Teknikler ve Araçlar, Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004

KOCAÖZ, Rüstem, "Türkiye'de 1980 Sonrası Tarım Sektöründe Gelir Ve İstihdamın Analizi", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009)

KOÇ, Mehmet, Finansal Kiralama (Leasing), İstanbul, Beta Yayınları, 2003

KOLB, Robert W., Understanding Futures Markets, New York: New York Institute of Finance, 1991

KÖKSAL, Erhan, Türkiye'de Tarımsal Kredi Sorunu, ODTÜ Gelişme Dergisi, No.3, 1971

KÖYMEN, Oya, Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı Ve Tarım Politikaları, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999

LANDWIRTSCHAFTLICHE RENTENBANK, "About Us",
[http://www.rentenbank.de
 /cms/beitrag/10011592/262501/About_Us.html](http://www.rentenbank.de/cms/beitrag/10011592/262501/About_Us.html), Erişim Tarihi:
 16.09.2009

LANDWIRTSCHAFTLICHE RENTENBANK, "Facts and Figures",
[http://www.rentenbank.de
 /cms/beitrag/10011593/262514/Facts_and_Figures.html](http://www.rentenbank.de/cms/beitrag/10011593/262514/Facts_and_Figures.html), Erişim Tarihi:
 19.06.2009

- LEE**, Warren F., "The Role Of Financial Intermediation In The Activities Of Rural Firms And Households", Rural Financial Markets In Developing Countries, J.D. Von Rischke, Dale W. Adams, Gordon Donald (Editors), Baltimore, John Hopkins University Press, 1983
- MEYER**, Richard L., "Financing Rural Nonfarm Enterprises In Low-Income Countries", Rural Financial Markets In Developing Countries, J.D. Von Rischke, Dale W. Adams, Gordon Donald (Editors), Baltimore: John Hopkins University Press, 1983
- MISHKIN**, Frederick S., Eakins, Stanley G., Financial Markets And Institutions, Newyork: Addison-Wesley Longman, 1998
- MÜLAYIM**, Ziya Gökalp, Kooperatifçilik, Ankara: Yetkin Yayınları, 2003
- NIGGLE**, Christopher J., The Increasing Importance of Financial Capital in the US Economy, Boston: Journal of Economic Issues, 1988
- NORAD** (Norwegian Ministry for Development Cooperation), Participation as Process-What Can We Learn From Grameen Bank Bangladesh?, Oslo, 1993
- OECD-FAO** Agricultural Outlook 2009-2018, Paris, OECD, 2009
- ÖZÇELİK**, Ahmet, Güneş, Erdoğan, Artukoğlu, M.Metin "Türkiye'de Tarımsal Kredi: Sözleşmeli Tarım Ve Üretici Örgütleri Üzerinden Kredi uygulamaları"
www.zmo.org.tr/resimler/ekler/157297d1a1ff043_ek.pdf?tipi=14...
- ÖZGÜVEN**, Ali, Tarım Ekonomisi Ve Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1997
- ÖZKAYA**, Tayfun ve Diğerleri, "Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikaları, Dünü-Bugünü-Geleceği", TÜSES Raporu,
www.arip.org.tr/documents/raporlar_makaleler/TUSES.Doc
- PARASIZ**, İlker, Modern Bankacılık Teori Ve Uygulama, Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları, 2007

PATTEN, Richard H., Rosengard, Jay K., Development Of Rural Banking In Indonesia, Newyork, ICS Press, 1991

RABOBANK, “Annual Report”, http://www.rabobank.com/content/images/Annual_report2008_tcm43-104805.pdf, Erişim Tarihi: 13.10.2009

RABOBANK, “Profile of Rabobank”, http://www.rabobank.nl/particulieren/servicemenu/english_pages/rabobankprofile/default, Erişim Tarihi: 23.09.2009

REHBER, Erkan, Çetin, Bahattin, Tarım Ekonomisi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı, Yayın No: 134, 1998

SANTAMERO, Anthony M., Babbel, David F., Financial Markets, Instruments, and Institutions, Newyork: The MCGraw- Hill Companies, 2.Edition, 2001

SARAL, Gülsün, “T.C. Ziraat Bankası ve Tarımsal Krediler”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul, 1989

ŞAHİN, M.Yurdal, Ülkemizde Tarım Sektörünün Yeri, Önemi Ve Sektöre İlişkin Teşvik Uygulamaları, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma Ve İnceleme Dizisi (30), Ankara: Hazine Müsteşarlığı Matbaası, 2002

ŞAHİN, Salih, “Türkiye’de ve Dünya’da Tarımın Finansmanı Tarım Sigortaları”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006

ŞAHİNÖZ, Ahmet, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Ankara: İmaj Yayıncılık, 2001

T.C. BAŞBAKANLIK HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI, Kamu Bankalarında Reform, Ankara, 2001

T.C. ZİRAAT BANKASI A.Ş., “İşletme Kredileri”, <http://www.ziraatbank.com.tr/default.asp?sayfa=tr/tarimsal/tarimsal->

kredi /tarimsal -kredi- urunlerimiz. aspx& anagrup= tarimsal , Erişim Tarihi: 20.01.2010

T.C. ZİRAAT BANKASI A.Ş., “Kredi Ürünleri”, <http://www.ziraatbank.com.tr/default.asp?sayfa=tr/tarimsal/tarimsal-kredi/tarimsal-kredi-urunlerimiz.aspx&anagrup=tarimsal>, Erişim Tarihi: 20.01.2010

T.C. ZİRAAT BANKASI A.Ş., “Yatırım Kredileri”, <http://www.ziraatbank.com.tr/default.asp?sayfa=tr/tarimsal/tarimsal-kredi/tarimsal-kredi-urunlerimiz.aspx&anagrup=tarimsal>, Erişim Tarihi: 20.01.2010

T.C. ZİRAAT BANKASI, Cumhuriyetimizin 50.Yılında Ziraat Bankası, Ankara: Ziraat Bankası Matbaası, 1973

T.C. ZİRAAT BANKASI A.Ş., “Tarım Kredi Kooperatifleri Kredileri Uygulama Esas ve Usulleri ve ekleri”, Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2009

T.C. ZİRAAT BANKASI A.Ş., “Tarımsal Krediler Uygulama Esas ve Usulleri”, Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara, 2008

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ, “Tarihçe”, <http://tarimkredi.org.tr/modules.php?name=ttk-tarihce>, Erişim Tarihi:09.10.2009

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ, “Tarihçemiz”, <http://www.tarimkredi.org.tr/goster.php?tablo=menu&id=2>, Erişim Tarihi: 04.03.2010

TARSİM- Tarım Sigortaları Havuzu, “Kurumsal Tarihçe”, http://www.tarsim.org.tr/page.php?act=viewPage&name=kurum_hakkinda, Erişim Tarihi:13.03.2010

TAŞÇIOĞLU, Halit, Zirai Krediler, Ankara, Ziraat Bankası Matbaası, 1959

TEKELİ, İlhan, İlkin, Selim, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları”, Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Şevket Pamuk, Zafer Toprak (Derleyen), Ankara: Yurt Yayınları, 1988

THE ECONOMIST, “World in Figures 2008”, London, Profile Books, 2009

THE NORINCHUKIN BANK, “2008 Annual Report”, http://www.nochubank.or.jp/annual/pdf/ar_2008_01.pdf, Erişim Tarihi: 14.11.2009

THE WORLD BANK GROUP, “Basic Guidelines For Effective Rural Finance Projects”, <http://www.worldbank.org>

TUNÇ, Havva, Türk Sanayi Ve Ekonomisinin 2002 Yılı Beklentileri, İSO Dergisi, Sayı:430, 2002

TÜİK, “Kurumsal olmayan Nüfusun sektörlere göre dağılımı: 1990, 2000, 2005, 2008”, http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=560, Erişim Tarihi: 20.12.2009

TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ, “Bankalarımız 2003/2004/2005/2006, Tablo 12, Nakdi Kredilerin Türlerine Göre Dağılımı”, <http://www.tbb.org.tr/turkce/kitap2005/tablolari/Tablo%2012.xls>; Erişim Tarihi: 12.01.2010

TÜRK KOOPERTİFÇİLİK KURUMU, “İstatistikler”, <http://www.koopkur.org.tr/istatistik.html>, Erişim Tarihi: 04.02.2010

TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ, “Zirai ve İktisadi Rapor”, Ankara,2006

ULUDAĞ, İlhan, Ulucan, Erişah, Finansal Hizmetler Ekonomisi, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1999

UNITED STATES DEPARTMENT OF AGRICULTURE - Economic Research Services, “Are Revolving Loan Funds A Better Way To Finance Rural Development?”, www.ers.usda.gov/publications/AIB724/AIB72405.PDF, Erişim Tarihi:10.11.2009

UZUNOĞLU, Sadi, Alkin, Kerem, Gürlesel, Fuat, Civelek, Uğur, Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma: Yeni Destekleme Politikaları ve Ürün Borsalarının Organizasyonu, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2000-52, 2000

WGZ BANK, "About Us"; <http://www.wgz-bank.de/de/wgzbank/service-informationen/english/index.html>, Erişim Tarihi:15.02.2010

YILMAZ, Mustafa Kemal, "Dünya'da ve Türkiye'de Tarımsal Finansman: Türkiye için Model Önerisi", Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008

YİTMENER, Çetin, "Ziraat Bankasının Cumhuriyet Dönemi Tarım Hayatına Etkileri", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü), İstanbul, 1996

ÖZGEÇMİŞ

Fatih KANDEMİR 1981 yılında Kocaeli'nde dünyaya gelmiştir. İlköğretimi Hızır Reis İlköğretim Okulunda tamamladıktan sonra Kocaeli Anadolu Lisesine devam etmiştir. Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Bölümü İngilizce İktisat Bölümünü kazanan Kandemir 2003 yılından buradan mezun olmuş, çalışma hayatına 2004 yılında T.C. Ziraat Bankası Bankacılık Okulunda başlamıştır. 2005-2006 yılları arasında T.C. Ziraat Bankası Kocaeli Şubesinde uzman yardımcısı olarak görev yaptıktan sonra aynı bankanın Teftiş Kuruluna katılır. Halen Müfettişlik görevini sürdüren Fatih KANDEMİR, evli ve bir kız çocuğu babasıdır.